

SLEZSKÝ SBORNÍK

ACTA SILESIACA

ROČNÍK CXIV / 2016
ČÍSLO 2

ŘÍDÍ ALEŠ ZÁŘICKÝ

SLEZSKÝ SBORNÍK 114 / 2016, ČÍSLO 2

**SLEZSKÝ SBORNÍK
ACTA SILESIACA**

REDAKCE

Vedoucí redaktor: Aleš Zářický

Výkonný redaktor: Ondřej Kolář

REDAKČNÍ RADA

Robert Antonín, Mečislav Borák, Jiří Brňovják, Jiří Friedl, Zdeněk Jirásek, Jiří Knapík, Irena Korbelářová, Petr Kozák, Radmila Prchal Pavlíčková, Jan Saheb, Jerzy Sperka, Janusz Spyra, Tomáš Staněk, Marek Starý, Rudolf Žáček

Vydává Slezské zemské muzeum.

Časopis je evidován v rámci databáze European Reference Index for the Humanities and Social Sciences (ERIH Plus).

ADRESA REDAKCE

Slezské zemské muzeum, Redakce Slezského sborníku

Nádražní okruh 31, 746 01, Opava, Česká republika

e-mail: slsb@szm.cz

web: <http://www.szm.cz/rubrika/71/veda-a-vyzkum/periodika/slezsky-sbornik.html>

Toto číslo vyšlo 1. 12. 2016

Vychází 2x ročně

Evidenční číslo MK: E 1240

ISSN 0037-6833

All foreign orders are executed exclusively by agencies:

KUBON-SAGNER, BUCH EXPORT-IMPORT GmbH, D-80328 München, BRD

E-mail: postmaster@kubon-sagner.de

MYRIS TRADE LTD., P.O. BOX 2, 142 01 PRAGUE, CZECH REPUBLIC

Tel.: 00420 234 035 200 * Fax: 420 234 035 207 * E-mail: myris@myris.cz

Foreign orders executed by other subscription agencies contradict the publisher's agreements with the above mentioned sole agencies and they will be regarded as illegal.

Tisk: Tiskárna Knopp, s. r. o., U Lípy 926, Nové Město nad Metují, www.tiskaarnaknopp.cz

Za jazykovou správnost publikovaných textů odpovídají autoři.

© Slezské zemské muzeum, Opava 2016

OBSAH / CONTENTS

STUDIE / ARTICLES

- Karolína KIRSCHNEROVÁ:** *Fojtská privilegia hukvaldského panství mezi kontinuitou a změnou (13. – 16. století)* 5–25
Vogt's Privileges in the Hukvaldy Domain between Continuity and Change (13th – 16th century)
- Martin JEMELKA:** *„Sešli jsme se jako křesťané“: Počátky lidového spiritismu ve Slezsku do jeho institucionalizace v letech 1914–1919* 27–45
„We encountered as Christians“: The origins of popular spiritism in Silesia until its institutionalization in the years between 1914 and 1919
- Ivana KOLÁŘOVÁ:** *Převzetí důstojníků německé národnosti československým četnictvem na příkladu Zemského četnického velitelství pro Slezsko* 47–56
Adoption of German Comissioned Officers by Czechoslovak Gendarmery on Example of Gendarmery Command for Silesia
- Aleš KREMPL – Zdeněk JIRÁSEK:** *Průběh osídlování Bruntálska a Krnovska v letech 1948–1960* 57–79
Settlement of Bruntál and Krnov districts in 1948–1960
- Daniela MATROZSOVÁ:** *Domy pionýrů a mládeže Ostravského kraje 50. a 60. let ve světle pramenů* 81–95
Houses of the Pioneers and the Youth in the Ostrava Region in 1950s and 1960s in the light of archival sources
- Recenze a zprávy o literatuře / Reviews and Brief Notices** 97–105
Georg Denzler – Heinz-Jürgen Vogels – Hans-Urs Wili (ed.), Internationale Bibliographie zum Priesterzölibat (1520–2014). Ein Findbuch für Recherche und Diskussion (*Petr Kubín*); Andrzej Cinciała, Dziennik 1846–1853 (*Marie Gawrecká*); Protokoły posiedzeń plenarnych Rady Narodowej Księstwa Cieszyńskiego 1918–1920 (*Dan Gawrecki*); Petr Prokš, Vítězové a poražení. Střední Evropa v plánech velmocí za Velké války a na mírové konferenci v Paříži (1914–1918 / 1919–1920) (*Lubomír Hlavienka*); Vilém Plaček, Prajzáci III aneb k osudům Hlučínska v době nacistické okupace 1938–1945 (*Zdeněk Kravar*); Andreas Wiedemann, „Pojď s námi budovat pohraničí!“: osídlování a proměna obyvatelstva bývalých Sudet 1945–1952 (*Ondřej Kolář*)

Kronika / Chronicle

107–112

Konference o habsburské monarchii a křesťansko-muslimských vztazích (*Petr Charvát*); Mikulovské sympozium 5. – 6. října 2016 (*Zdeněk Kravar*); Sprawozdanie z konferencji naukowej „Sztuka dawnego Opola”, Opole, 29. – 30. 9. 2016 roku (*Bogusław Czechowicz*); Konference Státní suverenita – obsah a problémy (*Dimitris Atanasiadis*); Česko-polská konference Polonika ve sbírkách slezských a moravských muzeí (20. – 21. 10. 2016, Státní zámek Vranov nad Dyjí) (*Ilona Matejko-Peterka*); Židé a Morava již po třídvacáté (*Kamil Rodan*)

Bibliografická příloha / Bibliography

115–117

Autoři / Authors

119

FOJTSKÁ PRIVILEGIA HUKVALDSKÉHO PANSTVÍ MEZI KONTINUITOU A ZMĚNOU (13. – 16. STOLETÍ)¹

Karolína Kirschnerová

Karolína Kirschnerová: Vogt's Privileges in the Hukvaldy Domain between Continuity and Change (13th – 16th century)

The study seeks to highlight in brief the first part of the less known aspects Vogt's privileges, which affected mainly the economic status of free Vogts. The second and essential part of the study is devoted to the continuity of the Vogt's office in the Hukvaldy Domain; this part focuses on the development of the privileges and their change in the period from the 13th to 16th century, more specifically until the end of the Episcopate of Stanislav I Thurz in 1540. The information obtained from the Hukvaldy Domain is further compared with the Vogt's privileges in the Kelecký and Svitavský Domain, which also belonged to the estates of the Olomouc bishops.

Key Words: countryside, reeves, privilege, continuity, dominion of Hukvaldy

Výzkum středověkého venkovského prostředí se tradičně potýká s nedostatkem písemných pramenů a tento limitující faktor se mnohdy nedaří překonávat ani zvýšeným akcentováním interdisciplinárních přístupů. Přesto se v českém bádání postupně rozvinula diskuse nad několika tématy spojenými s životem středověké vsi. Nejčastěji je venkovské prostředí zmiňováno při sledování změn přinášených procesem proměny osídlení v době vrcholného středověku². Dále se můžeme setkat i s diskusemi zaměřenými na postavení poddaných, a také na roli, jakou zastávali venkovští fojti.³ Nedávno publikované monografie sledující raně novověké poměry⁴ rovněž ukázaly, jak se za obecně rozšířenou představou o „nehybném venkovu“ skrývá dynamický svět vzájemně se křížících představ vrchností, jednotlivých skupin venkovského obyvatelstva i jednotlivců.

Strukturované studium venkovského obyvatelstva, zejména vrstvy, kterou bychom mohli nazývat elitou, představuje nespornou badatelskou výzvu. V případě fojtů resp. rychtářů můžeme navíc vycházet z širšího spektra dochovaných pramenů. Dokladem jejich života a postavení jsou nejrůznější privilegia na svobodná fojtství,⁵ která jsou pro zkoumanou oblast dochována až z první poloviny 16. století, dále smlouvy o prodeji či koupi fojtství, spory o práva na fojtství a v případě mladší doby též urbáře zachycující rozsah majetku této vrstvy venkovského obyvatelstva. Studie se navrácí k pramenům

¹ Studie vznikla v rámci projektu SGS/10/2014 „Moc v pozdním středověku“ řešeného na půdě Filozoficko-přírodovědecké fakulty Slezské univerzity v Opavě.

² Nové poznatky o problematice proměny osídlování českých zemí přinesl Jan KLÁPŠTĚ, *Proměna českých zemí ve středověku*, Praha 2012.

³ V písemných pramenech zachycujících situaci v českých zemích se můžeme setkat s různými synonymy slova fojt, přičemž konkrétní podoba vychází jednak z geografických podmínek – na severu Čech a Moravy rychtář, ve Slezsku šoltys a na severní Moravě fojt, ale i jazykové podoby – lat. iudex, advocatus, něm. schultheis, voigt.

⁴ Zejména Pavel MATLAS, *Shovívavá vrchnost a neukáznění poddaní? Hranice trestní disciplinace poddaného obyvatelstva na panství Hluboká nad Vltavou v 17. – 18. století*, Praha 2011.; Jaroslav DIBELKA, *Každodenní život venkovských poddaných*, in: *Světy posledních Rožmberků*, Praha 2011, s. 406–416.

⁵ Právě privilegia na fojtství hukvaldského panství se stala podkladem pro vypracování této studie. Bližší informace k jednotlivým použitým privilegiím bude uvedena níže.

vzešlým z agendy olomouckého biskupství. Ve fondu Arcibiskupství Olomouc se dochoval poměrně jedinečný korpus pramenů, který umožňuje sledovat hukvaldské fojty v delší časové perspektivě. Díky těmto písemnostem si lze klást otázky (a nalézat na ně do určité míry i odpovědi) ohledně kontinuity či změny v souhrnech fojtských výsad. Je možné se domnívat, že případné kontinuitě nahrávalo setrvávání (byť s řadou peripetií) hukvaldského panství v rukou olomouckých biskupů. Studie chce ve stručnosti poukázat na výsadní postavení svobodných fojtů v rámci venkovské společnosti a představit jejich vazby nejen v rámci vesnického prostředí, ale také k vrchnosti. Následující a stěžejní část práce bude věnována kontinuitě fojtských privilegií.

Text studie je z velké části založen na rozboru značně mimořádného dobového pramene *Przypisowe Nadani na Swobodstviu Rycht weysadnich, U przedkem na statku hukwaldskem a tez przy ginych. Leta 1555*.⁶ Jedná se o registrum⁷ kanceláře olomouckého biskupství sepsané v roce 1555 jazykem českým, německým a latinským. Mimo opisy privilegií venkovských a městských rychtářů dále obsahuje opisy listin tematicky zaměřené na manské majetky nebo městská privilegia. Opisy svobodných rychtářských výsad obsažené v této registraturní pomůcce dokumentují nejen ekonomické zabezpečení a sociální postavení této společenské vrstvy, ale zároveň reprezentují značně rozsáhlou problematiku, na kterou můžeme nahlížet z různých úhlů pohledu. K těm bezesporu patří i sledování proměny povinností a vztahů vznikajících mezi rychtáři a vrchností, případně rychtáři a poddanými. Registrum zahrnuje fojtská privilegia pro následující výčet vesnic hukvaldského panství: Sklenov (1359), Kopřivnice (1382), Drnholec (1438), Metylovice (1439), Kozlovice (1467), Vlčovice (1467), Fryčovice (1467), Chlebovice (1467), Lhotka (1467), Vítkovice (1531), Palkovice (1534), Lichnov (1539) a Tichá (1539), ale i pro vesnice svitavského panství: Kamenná Horka (1266), Lačnov (1329), Pobuči (1501), Vendolí (1501), Javorník (1501), Sklenná (1501). Záměrně není ve výčtu uvedeno fojtsví ve Staříči (1524), které bylo udělováno jako léno nižším šlechticům, ačkoliv výčtem udělených výsad se víceméně podobá jiným venkovským fojtsvím.

Při jeho rozboru je třeba myslet na skutečnost, že donace výsad mohla být ovlivněna právě realitou, že se jedná o vladycskou držbu.⁸ Fond Arcibiskupství Olomouc dále disponuje privilegii ve formě samostatných listin pro fojtsví ve Lhotce, Chlebovicích, Fryčovicích, Metylovicích, Vendolí a Javorníku, která jsou svým textem a datací shodná s privilegii uvedenými výše v registru.⁹ Mimo to, fond dále obsahuje fojtská privilegia, jež v registru zachycena nejsou. Pro hukvaldské panství se jedná o Závišice (1382), Větrkovic a Mniší (1503) a pro svitavské panství o Hradec nad Svitavou (1535).¹⁰ Vedle výše uvedených je možné z fondu získat další listiny, které se odkazují na listiny obsažené v uvedeném registru. Ty svým rokem vydání však překračují vymezenou dobu, a proto

6 Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc (dále jen ZAO-O), Arcibiskupství Olomouc (dále AO), inv. č. 19, kopiář G.

7 Opisy listin uváděných v těchto kancelářských pomůckách měly po právní stránce značnou důležitost. Ve většině případů uchovávaly autentické znění, na základě kterého bylo možné v případě ztráty listiny, vyhotovit náhradní se stejnou právní vahou. Ivan HLAVÁČEK – Jaroslav KAŠPAR – Rostislav NOVÝ, *Vademecum pomocných věd historických*, 3. vydání, Praha 2004, s. 215.

8 ZAO-O, AO, inv. č. 19, pag. 3–28, 61, 63.

9 ZAO-O, AO, inv. č. 951, 2873, 2874, 2876, 8998, 8999.

10 ZAO-O, AO, inv. č. 945, 2877, 9007.

nebudou do předkládané studie zahrnuty.¹¹ Fojtská privilegia se v opisech dají najít i ve fondu Ústředního ředitelství arcibiskupských statků Kroměříž. Jedná se zejména o opisy privilegií obsažených v urbáři hukvaldského panství z roku 1581,¹² který je dostupný i v edici,¹³ bohužel edice obsahuje pouze odkaz na jednotlivá privilegia a nikoliv jejich plný text. Dále fond obsahuje samostatné listiny pro fojtvství ve Hradci nad Svitavou (1535, 1756), Kamenné Horce (1532, 1747) a Vendolí (1501, 1651–1706) nacházející se na svitavském panství.¹⁴

Až do nedávné doby se přitom fojtům nedostalo výraznější pozornosti. K prvním badatelům, kteří se začali systematicky zabývat hospodářskými a sociálními dějinami českého venkova, patřila skupina německy píšících historiků druhé poloviny 19. století.¹⁵ Mezi nimi vynikl Julius Lippert,¹⁶ který vydal první monografickou práci hlásící se svým názvem k sociálním dějinám českých zemí. Z českých historiků se otázkou hospodářských a sociálních dějin začal systematictější zabývat až Josef Vítězslav Šimák,¹⁷ který však své dílo věnoval převážně tématice osídlení českých zemí.

Průlomově v tomto ohledu mohly působit až Kroftovy *Dějiny selského stavu*.¹⁸ V době svého uveřejnění sice tvořily průkopnickou práci, přesto přinášely pouze přehled nejdůležitějších změn v sociálním a právním postavení venkovského lidu do roku 1848. Při rozboru problematiky fojtvství Kamil Krofta poukazoval převážně na policejní a správní kompetence fojtů. Zmínil se i o proměně postavení fojtů, přičemž si zároveň všiml zdánlivého rozdílu panujícího na severní Moravě, kde až do 17. století fojti disponovali rozsáhlými výsadami. Předpokládal, že postupem času se fojtvství několika malých vesnic spojovala pod správu jediného fojta. Bez povšimnutí nechal jejich rozsáhlá práva a svobody, které je řadily k elitám venkovské společnosti.

Vůči Kroftově pojetí se vyhranil František Graus,¹⁹ který na rozdíl od předchozích historiků věnoval výzkumu fojtvství více prostoru. Graus si byl vědom existence řady rozdílů v postavení jednotlivých vesnických fojtů, přičemž některá fojtvství označoval jako dědičná a jiná jako zákupní. Podle jeho tezí nebyla fojtvství a priori dědičnou institucí a nejvíce z nich bylo právě zákupních. Většina fojtvství měla právo nižšího soudnictví a tím pobírala část poplatků z pokut. Mimo to si všiml významného postavení fojtů ve společnosti zajištěného rozsáhlými výsadami postoupenými vrchností, včetně části poddanských dávek. V souvislosti s marxistickým přístupem pohlížel na úřady fojtů jako

11 Ve stručnosti je možné uvést, že se jedná o privilegia pro fojty ve Vítkovicích (1558), Kozlovicích (1567), Sklenově (1567), Mniší a Větrkovicích (1581). Tato privilegia jsou ve fondu Arcibiskupství Olomouc mnohdy k nahlédnutí v textově shodných duplikátech, což v odkazech na ně studie zohledňuje. (ZAO-O, AO, inv. č. 2906, 2907, 2913, 2914, 2915, 2935.)

12 ZAO-O, Ústřední ředitelství arcibiskupských statků Kroměříž (dále ŮŘAS), inv. č. 2254, sig. E2.

13 Jan Al SAHEB, Urbář panství hukvaldského z roku 1581, Frýdek-Místek 2008.

14 ZAO-O, ŮŘAS, inv. č. 21539, 21546, č. kart. 2821; inv. č. 21570, č. kart. 2822.

15 Více o hospodářských a sociálních dějinách z pera německy píšících historiků v českých zemích viz Martin NODL, Německá medievalistika v českých zemích, in: Německá medievalistika v českých zemích do roku 1945, Práce z dějin vědy 18, Praha 2004, s. 21–65.

16 Julius LIPPERT, *Sozialgeschichte Böhmens in vorhussitischer Zeit*, Teil 1–2, Wien 1896, 1898.

17 Josef Vítězslav ŠIMÁK, *České dějiny. Středověká kolonizace v českých zemích*, 1. díl, část 5, Praha 1938.

18 Kamil KROFTA, *Dějiny selského stavu*, Praha 1949.

19 František GRAUS, *Dějiny venkovského lidu v Čechách. V době předhusitské II*, Praha 1957.

na další společenskou skupinu participující na vykořisťování poddaných. Přesto však, a i přes mnohé diskuze, které toto dílo otevřelo,²⁰ představují *Dějiny venkovského lidu* neopomenutelný přínos medievistické historiografii venkovského prostředí.

Libuši Hrabovou a Miloň Dohnala více zaujaly ekonomické aspekty fungování fojstství. První ze jmenovaných opřela svůj výzkum o prameny ke statkům olomouckého biskupství.²¹ Fojty považovala za zvýhodněnou skupinu poddanské společnosti participující svými privilegii na mnohých produktech práce venkovského lidu. Miloň Dohnal se k problematice fojstství vrátil hned v několika příspěvcích. V nich se zaobíral zejména ekonomickou a sociální situací poddaných, avšak v případě majetnějších vrstev poukázal pouze na jejich majetek a práva, aniž by posoudil další aspekty jejich života.²²

Grausova syntéza na dlouhý čas určovala směr úvah o venkovském prostředí. O nový pohled na tuto problematiku se pokusil až Josef Macek. Od 70. let 20. století začal Josef Macek pracovat na svém životním díle *Jagellonský věk v českých zemích*.²³ Jeho pohled na problematiku svobodných fojstství lze postihnout následovně: fojty charakterizoval jako osoby obdařené osobní svobodou, stojící na úrovni dědiníků a dvořáků, kteří mají právo zápisu do zemských desk.²⁴ Všiml si jejich rozsáhlých práv, ale i povinností, které s sebou fojtský úřad přinášel. Nověji se venkovským prostředím v počátku raného novověku zabýval Bronislav Chocholáč.²⁵ Pro předkládanou studii je významný zejména jeho výzkum zaměřený na proces přetváření svobodného obyvatelstva na poddané, který byl podle jeho tezí dotvořen již v 1. polovině 16. století. Přesto v té době ještě nemělo docházet k likvidaci či zpochybnování privilegií dědičných fojstství. Důvod přetváření svobodných fojstství na zákupní vidí v tom, že na jedné straně vrchnost chtěla výsadami odlišit fojtské elity od ostatních vrstev poddanské společnosti a tím je naklonit pro své záměry, na straně druhé neměla zájem, aby se osobně svobodné obyvatelstvo stavělo mezi ně a poddané. Na severní Moravě se však až do 17. století zachovala instituce svobodných dědičných fojtů. Pozice takovýchto fojtů byla na vrchnosti méně závislá, nežli tomu bylo v případě zákupních fojstství. Bronislav Chocholáč ve své studii podává nový pohled na postavení fojtů a rozlišuje tři typy fojstství (rycht) – svobodné, zákupní a volené, které lze v průběhu středověku vysledovat a jejichž postavení se od sebe odlišovalo.²⁶ Nejnověji se úřadem

20 Narážím zejména na posudek někdejšího Grausova profesora Václava Vojtíška a poté na rozpoutanou diskuzi s právními historiky Jiřím Kejtem a Vladimírem Procházkou (viz Jiří KEJŘ – Vladimír PROCHÁZKA, *Právně historické glosy k dějinám venkovského lidu v Čechách v době předhusitské*, Právně historické studie 5, 1959, s. 291–320.)

21 Libuše HRABOVÁ, *Ekonomika feudálních držav olomouckého biskupství ve druhé polovině 13. století*, Praha 1964. Se závěry Libuše Hrabové stan nižších soudních pravomocí venkovských fojtů polemizoval Jaroslav BAKALA, *K úloze městského fojta a lokačních listin*, Folia Historica Bohemica 1, 1979, s. 233.

22 Miloň DOHNAL, *Vývoj rybníkářství na hukvaldském panství a biskupských lenních statcích na severovýchodní Moravě v 16. a počátkem 17. století*, Slezský sborník 69, 1971, č. 3, s. 274–289.; Týž: *Hospodářský a sociální vývoj na hukvaldském panství v době předbělohorské*, in: Sborník prací Filozofické fakulty Ostravské univerzity, sv. 175, č. 6, Ostrava 1998, s. 15–35.

23 Josef MACEK, *Jagellonský věk v českých zemích*, díl 3–4, Praha 2002.

24 J. MACEK, *Jagellonský věk*, s. 396.

25 Bronislav CHOCHOLÁČ, *Selské peníze. Sonda do finančního hospodaření poddaných na západní Moravě koncem 16. a v 17. století*, Brno 1999.; Týž: *Soudní znalci notáři či spekulanti? Role rychtářů na západní Moravě v 16. a 17. století*, in: Ad vitam et honorem. Profesoru Jaroslavu Mezníkovi přítel a žáci k pětasedmdesátým narozeninám, Brno 2003, s.753–759.

26 J. MACEK, *Jagellonský věk*, s. 396–397.; B. CHOCHOLÁČ, *Soudní znalci*, s. 754–755.; Týž, *Poddaní na*

fojtů zabýval i Dalibor Janiš,²⁷ který se snažil postihnout vývoj fojtského úřadu v průběhu středověku hlavně z pohledu jurisdikce, přičemž svůj badatelský zájem upnul na město Brno.

Hospodářská základna hukvaldského panství se postupem času konstituovala na území dnešního Brušperska, Frýdecko-Místecka, Frenštátska a Příborska. Proces jeho formování byl značně zdoluhavý a složitý. Předkládaná studie se proto ve zkratce zaměří pouze na významnější mezníky v dějinách utváření panství, neboť na dané téma již bylo napsáno množství samostatných monografií a studií.²⁸ Sledovaný majetek biskupství v době vrcholného středověku tvořily spíše jednotlivé vesnice s přílehlým okolím, než kompaktní územní celek, s nímž se lze setkat v období raného novověku.²⁹ Za původní vlastníky tohoto území jsou považováni členové rodu Hückenswagenů.³⁰ Ti však byli nuceni majetek odprodat olomouckému biskupovi Brunovi ze Schauenburku (eps. 1245–1281) z dosud neznámých důvodů. Obdobně nejasná je i doba, kdy se měla transakce uskutečnit, a dodnes se vedou spory o to, kdy k postoupení majetku došlo. Nejnovější výzkumy ukazují na možnost postupného odprodeje, a proto je nutné celý převod zasadit do rozmezí let 1251–1257.³¹

Biskup Bruno následně v rámci lenní soustavy rozdělil panství mezi několik svých leníků, přičemž mezi nejvýznamnější patřili právě členové rodu Hückenswagenů.³² V období episkopátu Jana XI. Mráze (eps. 1398–1403) bylo hukvaldské panství na pár let v přímé držbě olomouckých biskupů, což bylo přerušeno rokem 1400,³³ kdy Jan XI. přistoupil k zástavě celého hukvaldského panství Zikmundu Lucemburskému. Janův nástupce Lacek z Kravař (eps. 1403–1408) neměl dostatek financí, aby zastavený majetek vykoupil. Majetek tak nadále zůstal v Zikmundově držení a kolem roku 1426 jej král dal do zástavy Bolku Opolskému ml. Nelze opomenout, že zůstává otázkou, zda se jednalo o zástavu celého panství nebo jen jeho části. Piastovci však nedrželi panství dlouho. Z důvodu válečných situací v první polovině 15. století panství opakovaně měnilo držitele. Pro tuto dobu bylo

Moravě v 16. a 17. století, in: Morava v době renesance a reformace, Brno 2001, s. 31–45.

27 Dalibor JANIŠ, Úřad rychtáře a městská jurisdikce v Brně ve 13. a 14. století. 1. část: zakladatelské období, Brno v minulosti a dnes 25, Brno 2012, s. 35–49.; Týž, Úřad rychtáře a městská jurisdikce v Brně ve 13. a 14. století. II část: zakladatelské období, in: Brno v minulosti a dnes 26, Brno 2013, s. 12–25.

28 Z významných jmenujme pro období počátku formování panství např. L. HRABOVOU, *Ekonomika*; D. JANIŠ, *Rozsah újezdu Franka z Hückenswagenů a statky olomouckého biskupství na severovýchodní Moravě*, in: Východní Morava v 10. až 14. století, Brno 2008, s. 195–203. Pro následná období jsou stěžejní práce např. J. BAKALA, *Osídlení Místecka a Brušperska v období vrcholného feudalismu*, Frýdek – Místek 1993; Jiří JUROK, *Moravský severovýchod v epoše husitské revoluce. Poodří a Pobečví v husitském období v letech 1378–1471*, Nový Jičín 1998; Tomáš BALETKA, *Páni z Kravař. Z Moravy až na konec světa*, Praha 2004.; Jan Al SAHEB, *Hukvaldské panství před Bílou horou (1553–1619). V kontextu mensy olomouckého biskupství*, Ostrava 2011. Tento výčet je pouze strohou ukázkou a neklade si za cíl přinést komplexní výčet děl zabývajících se tematikou majetkových poměrů hukvaldského panství.

29 J. BAKALA, *Osídlení*, s. 63, 67.

30 Rod Hückenswagenů pocházel z oblasti Porýní. Ve 20. letech 13. století se Arnold z Hückenswagenů dostal do styku s českým panovníkem Přemyslem Otakarem I, později zřejmě i s Václavem I. (D. JANIŠ, *Rozsah újezdu*, s. 195–196.)

31 D. JANIŠ, *Rozsah újezdu*, s. 196.

32 J. BAKALA, *Osídlení*, s. 63, 67.

33 Ve sledovaném roce nechal Zikmund Lucemburský vydat zástavní listinu na jím převzaté hukvaldské panství, ve které uváděl výčet majetku náležející k panství, jmenovitě: *castrum Howkwald, villis Glesendorf, Pokmansdorf, Teychow, Staricz, Petrowicz, Klokoczendorff, civitates Ostrawa, Freyberg et Brawnsperg. Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae*, sv. XIII, ed. Vincenc Brandl, Brünn 1897, s. 1, č. 1.

příznačné, že všichni jeho majitelé byli pouze zástavními držiteli, neboť pouze takováto forma zástavy legalizovala násilné uchvácení biskupského majetku, přičemž panství jako takové nadále zůstávalo nezczizitelnou součástí biskupských majetků.³⁴

Předpokládá se, že kolem roku 1428 získal hrad a okolí pod svou moc husitský vojevůdce Jan Tovačovský z Cimburka.³⁵ Časté změny vlastníků panství vedly k tomu, že roku 1435 vyvstaly majetkové spory o to, kdo je skutečným zástavním držitelem panství. Zikmund Lucemburský totiž udělil panství Mikuláši Sokolovi z Lamberka, přestože dle pramenů byl jeho oficiálním držitelem právě zmíněný Jan Tovačovský z Cimburka. Ke zdárnému řešení situace se dospělo po oboustranné dohodě teprve v roce 1437, kdy bylo hukvaldské zboží oficiálně prodáno jak Zikmundem, tak Janem Tovačovským Mikuláši Sokolovi.³⁶ Následující rok přešlo panství do držení Jana Čapka ze Sán,³⁷ jak dosvědčují jím vydané listiny obnovující fojstství ve vsích Drnohlec a Metylovice ze dnů 19. 5. 1438 a 29. 3. 1439.³⁸ Během válek Jiřího z Poděbrad s Matyášem Korvínem byl hrad Hukvaldy zřejmě v roce 1464 Jiřím vykoupen a osazen biskupským vojskem a následně o dva roky později biskup Tas z Boskovic (eps. 1457–1482) za pomoci svých bratří vykoupil ze zástavy celé panství. Po smrti Jiřího z Poděbrad byl biskup Tas nucen přikročit k novým půjčkám a panství zastavil svým bratrům Tobiášovi a Benešovi z Boskovic. Teprve biskup Stanislav Thurzo v roce 1507 zahájil jednání o výkupu majetku zpět do přímé držby, přičemž transakce byla úspěšně dokončena roku 1510 za vydatné peněžité podpory rodu Thurzů. Finanční síla Thurzů se projevila velice výrazně, kdy se dokonce i samotný hrad Hukvaldy dočkal přestavby.³⁹

Méně známé aspekty fojtských privilegií

Předkládaná studie nebude dopodrobna rozebírat jednotlivé výsady a povinnosti obsažené ve fojtských privilegiích. Přehled nejvíce udílených výsad a povinností je vsazen do tabulek v části zabývající se kontinuitou fojtského úřadu. Ve stručnosti lze říci, že mimo majetkové výsady, k jakým náleželo svobodné držení několika lánů, krčem, mlýnů, řemesel či dobytka, fojtové dále na hukvaldském panství mnohdy zajišťovali nižší soudnictví a na biskupovu žádost měli povinnost dodat na hrad Hukvaldy vyzbrojeného pacholka s koněm. Studie se nejprve ve stručnosti zaměří na výsady, které ovlivňovaly pouze osobu fojta, potažmo jeho rodinu, čeleď a budoucí nástupce.

Se zvláštními výsadami hospodářského charakteru se můžeme setkat v případě privilegia sklenovského fojta z roku 1354, který měl právo bezplatně držet řemeslo sladovníka. V rámci známých privilegií se jedná skutečně o ojedinělou donaci. Tento pohled však může být zkreslen faktickým nedochováním většího vzorku privilegií ze 14. století, která by měla z kvantitativního hlediska vyšší výpovědní hodnotu. Z pramenů je zřejmé, že pozice

34 J. Al SAHEB, *K formování mensálních statků olomouckých biskupů před Bilou Horou*, *Historica: revue pro historii a příbuzné vědy* 1, 2010, s. 12.

35 J. JURK, *Moravský severovýchod*, s. 80, 101–102.; T. BALETKA, *Páni z Kravař*, s. 247.

36 Jiří FELIX, *Hrad Hukvaldy*, Moravská Ostrava 1925, s. 19.

37 Více o osobě Jana Čapka ze Sán viz David PAPAŽÍK, *Jan Čapek ze Sán. Jezdec na konci světa. Vojevůdce, kondotiér a zbohatlík 15. století*, České Budějovice 2011.

38 ZAO-O, AO, inv. č. 19, pag. 9–10, 23–25; inv. č. 951, sig. El16.

39 T. BALETKA, *Dvůr olomouckého biskupa Stanislava Thurza (1497–1540), jeho kancelář a správa biskupských statků*, *Sborník archivních prací* 54, 2004, č. 1, s. 41, 138–139.; J. JURK, *Moravský severovýchod*, s. 149.

sladovníků byla velice výhodná a v brzké době také poměrně výnosná. Sladovníci jako odběratelé obilí a výrobci sladu dokázali ovládat trh s obilím.⁴⁰ Zřejmě proto se k udílení takovéto výsady v pozdější době nepřistupovalo. Naopak v pramenech z 16. století můžeme nalézt různá nařízení omezující spekulaci s touto komoditou.⁴¹ Podobně netradiční bylo i právovárečné privilegium pro fojta vsi Tiché vydané biskupem Stanislavem I. Thurzem roku 1539. Díky takovéto výsadě fojt disponoval právem vařit pivo k vlastnímu domácímu užitku, nikoliv však pro šenk.⁴² K výjimečným hospodářským privilegiím bychom mohli zařadit i donaci chlebovického fojta, kterému bylo umožněno bezplatně pást vepřový dobytek v biskupských lesích.⁴³ V souvislosti se všeobecným nedostatkem pastvin se můžeme setkat i s nařízením, jež zakazovalo například lichnovskému fojtu přeměnit louku na úhor.⁴⁴

Mezi další privilegia ovlivňující nejen fojty, ale i chod celé vesnice, nepatřilo jen právo souzení nižších deliktů. Lze se zmínit i o případech, kdy fojti vsí Tiché a Chlebovic disponovali nejen výsadami, nýbrž i povinnostmi jako například odchytní volně pobíhající dobytek ničící obecní i soukromý majetek. Majitel odchyceného dobytka měl povinnost fojtovi za odchyt, ustájení a za propuštění zaplatit jeden groš nebo dvě slepice.⁴⁵ Privilegium je tak navíc i dokladem finančního poměru mezi penězi a naturáliemi.

Na pomyslné hranici mezi privilegii vztahujícími se jen na osobu fojta a privilegii vytvářejícími další vztahy stálo rybníkářství. Tato výsada se z větší části dotýkala pouze osob fojtů, přesto v nich, jak bude uvedeno níže, lze najít dovětky vztahující se na ostatní obyvatele vesnic. V souvislosti se všeobecnou tendencí budování rybníků a rybničních sítí v českých zemích jsme svědky toho, že i hukvaldské panství a jeho vrchnost nezůstala v tomto nově nastoupeném trendu pozadu. Od 15. století je možné se postupně setkat s držbou rybníků fojtem, ať již svobodnou nebo placenou, jako s jednou ze součástí udílených privilegií. Fojti dostali od své vrchnosti právo užívat rybník zejména k chovu a výlovu kaprů. K hlavním podporovatelům výstavby nových rybníků na hukvaldském panství dozajista patřil biskup Stanislav I. Thurzo, jak vypovídají jeho donační listiny fojtům.⁴⁶ Velmi rozsáhlou rybniční donaci můžeme zaznamenat v privilegii pro staříčského fojta. Podobná, avšak ne tak rozsáhlá rybniční soustava byla i v Palkovicích a v případě lichnovského privilegia fojt držel pouze jeden rybníček. Privilegia pro lichnovského a palkovického fojta byla vydána až ve 30. letech 16. století, tedy v době postupné stagnace rybníkářství⁴⁷ a možná právě z tohoto důvodu zde nedošlo k tak rozsáhlé donaci. Je velice

40 ZAO-O, AO, inv. č. 19, pag. 10–11.; Josef PETRÁŇ, *Dějiny hmotné kultury 1.2*, Praha 1985, s. 685.

41 Pro dokreslení závažnosti problému spekulace s obilím se studie odkloní od sledovaného prostředí venkova a užije příměr z městského prostředí, neboť podobný případ zachycující situaci na venkově v současné době není znám. V roce 1524 pardubická městská obec přijala usnesení *O sladovnicích, nákladnicích a pivovarnicích*, která mimo jiné zakazovala spekulaci s obilím a jeho prodej sladovníky. Petr VOREL, *Pardubické pivovarnictví v 16. – 17. století*, in: *Historik zapomenutých dějin, Sborník příspěvků věnovaných prof. dr. Eduardu Maurovi*, Praha 2003, s. 287.

42 ZAO-O, AO, inv. č. 19, pag. 6–7.

43 ZAO-O, AO, inv. č. 19, pag. 21–22.

44 ZAO-O, AO, inv. č. 19, pag. 13–15.

45 ZAO-O, AO, inv. č. 19, pag. 6–7, 21–22.

46 ZAO-O, AO, inv. č. 19, pag. 5–31.

47 ZAO-O, AO, inv. č. 19, pag. 13–15 a 17–20.

pravděpodobné, že zde jistou roli mohly hrát i přírodní dispozice, avšak ovlivňujících faktorů bylo nejspíše více. Už jen skutečnost, že staříčskou rychtu většinou vlastnil vладыka, či právě samotná staříčská rybníční soustava, která dozajista zajišťovala značnou produkci ryb a byla schopna zásobovat okolní i vzdálenější střediska značným množstvím ryb, byla dostatečným důvodem k tomu nezakládat novou rybníční síť a tím vytvářet nechtěnou konkurenci.⁴⁸ Krom rybníční dispozice privilegia navíc uváděla a zakazovala jakémukoliv bránění přívodu vody do fojtských rybníků. Takovému nařízení se objevuje u všech donací rybníků bez výjimky. Bohužel listiny nezmiňují, zda fojt mohl vymáhat na poddaných konkrétní vesnice robotu na rybníku, či jestli mu byli přiděleni lidé, kteří měli o rybníky pečovat, nebo byl nucen na vlastní náklady najímat potřebnou pracovní sílu. Poslední možnost se však jeví jako pravděpodobnější, neboť výsada svobodného užívání rybníků zajišťovala jistě značné příjmy, tudíž fojt měl být teoreticky schopen si námezdní pracovníky platit sám.

Do další kategorie privilegií můžeme řadit ta, která se svými dispozicemi dotýkala všech obyvatel vesnice a vytvářela tak určitý vztah mezi nimi a fojtem. Právě taková donace upravující vztah mezi fojtem a obyvateli vesnice byla učiněna ve prospěch staříčského fojta. Fojtská výsada stanovila obyvatelům Staříče povinnost semlít obilí ve fojtském mlýně. Dále obsahovala dovětek, podle kterého byli obyvatelé Staříče této povinnosti zproštěni za předpokladu, že by fojt jakýmkoliv způsobem zneužíval svého postavení, případně obyvatele šidil. Mezi další povinnosti osedlých obyvatel Staříče patřil závazek jedenkrát za rok pročistit strouhu náhonu mlýna. Svůj závazek vůči obyvatelům měl i fojt, který jim za pročistění náhonu musel dát bečku piva a mlynář koláče. V tomto případě lze hovořit spíše o jakési formě kooperace venkovského společenství, která mohla běžně fungovat i na základě pouhé ústní domluvy. Jelikož ale osedlé obyvatelstvo Staříče mělo povinnost mlít obilí ve fojtové mlýně, musel náhon k mlýnu fungovat, aby mohli svou povinnost plnit. Je tak možné, že biskup považoval za nutné tuto kooperaci mezi fojtem a obyvateli písemně zanést, zřejmě aby nedošlo k odmítnutí splnění závazku ze strany obyvatel Staříče či fojta a předchozí zmíněná výsada tak mohla být nadále naplňována. Dále prostřednictvím tohoto privilegia bylo uděleno právo svobodného rybolovu všem obyvatelům Staříče. Tato výsada se omezovala pouze na řeku Olešnou, přičemž řeka Košatecká, která taktéž protékala hranicemi Staříče, patřila mezi hájené řeky olomouckého biskupství, kde rybolov poddanými nepřipadal v úvahu. I přes tento zákaz mohl fojt disponující svolením biskupů v řece Košatecké lovit ryby na svůj stůl.⁴⁹ Na jedné straně tak vidíme povolení zajišťující rybolov všem obyvatelům Staříče, na straně druhé však vymezení rybolovu, které představovalo jisté omezení.

Vztah utvářející se mezi fojty a poddanými vsí můžeme sledovat i v případě, kdy privilegium obsahovalo donaci týkající se výběru naturálních a peněžních dávek, ze kterých fojtu náležel určitý podíl. Tak je tomu v případě fojtů vsí Palkovice a Fryčovice. V prvním případě měl fojt dostat každou šestou slepici, šestý groš a šesté vejce a navíc o Vánocích od každého člověka dvě slepice.⁵⁰ V druhém případě pouze dvě slepice z každého domu

48 ZAO-O, AO, inv. č. 19, pag. 13–15, 17–20.; P. VOREL, *Zlatá doba českého rybníkářství. Vodní hospodářství v ekonomice 16. století*, Dějiny a současnost 29, 2007, č. 8, s. 32.

49 ZAO-O, AO, inv.č. 19, pag. 17–19.

50 ZAO-O, AO, inv.č. 19, pag. 19–20.

o Vánocích.⁵¹ Naopak vztah mezi fojtem a jeho vrchností byl více méně vymezován jen prostřednictvím požadavku v případě ohrožení bránit hrad Hukvaldy. S tímto požadavkem se setkáváme poprvé již v roce 1439 v případě metylovického fojta, kdy vydavatelem privilegia byl Jan Čapek ze Sán. Podobný požadavek pak vzešel až v roce 1539 od biskupa Stanislava I. Thurza a týkal se fojtů vsí Tiché a Lichnova.⁵²

Na základě výše psaných skutečností můžeme hodnotit úřad fojta jako velice dynamický a proměnný, který však byl utvářen v závislosti na darovaných privilegiiích. Vztah, který byl na jejich základě utvářen, by se na první pohled mohl zdát jako vzájemný nanejvýše v případě vztahu fojt-vrchnost, avšak mnohdy nedocházelo jen ke vzniku bilaterálního vztahu, nýbrž prostřednictvím fojtského privilegia byla ovlivněna celá ves. Bohužel z nedostatku písemného materiálu lze postihnout jen dílčí oblasti každodenního života fojtů, ale i to málo nám může poskytnout představu o tom, jaký jejich svět mohl být.

Fenomén kontinuity fojtských privilegii

Úřad vesnického fojta (rychtáře) prošel v průběhu středověku v českých zemích značnou změnou nejen v oblasti hospodářské, ale i z hlediska právního postavení. Ne na všech panstvích v českých zemích tato proměna znamenala změnu postavení z původně vcelku samostatného úředníka na osobu vykonávající vůli venkovské rady. Na tomto místě je třeba poukázat na odlišnou situaci fojtů hukvaldského panství, kde měla fojtská privilegia tendenci k jisté kontinuitě v průběhu celého středověku a i v počátcích raného novověku. Co si však představit pod pojmem kontinuita? Jde o to prokázat, do jaké míry mohou mít listiny z 16. století svůj předobraz ve starší době, a jak se postupem času měnila struktura darovaných privilegii nejen v závislosti na donacích, ale i v závislosti na technické a hospodářské proměně doby.

Dopátrat se možného staršího předobrazu mladších listin nebývá jednoduché, pokud se listiny samy na ně nějakým způsobem neodkazují. Jen málo privilegii vypovídajících o fojtských privilegiiích z 13. století je dochovaných. Valná většina z nich je zachycena pouze prostřednictvím opisů z pozdější doby. Do jisté míry lze předpokládat, že práva na fojství mohla být v dřívějších dobách uzavírána na základně ústní dohody. To však lze předpokládat spíše na menších světských dominiích, na kterých gramotnost urozců nedosahovala takové výše jako u výše postavených církevních osob. I z toho důvodu je možné existenci ústně uzavírané dohody na fojství v průběhu 13. století na území patřící olomouckým biskupům do jisté míry vyloučit. Církevní instituce se vždy snažily své správní a majetkové záležitosti listině pojistit. Je třeba se smířit se skutečností, že starší privilegia nebyla dochována a badatelé se tedy ve většině případů musejí spokojit s opisy listin z pozdější doby, které byly vytvořeny právě z důvodů ztráty, zničení či zcizení původního privilegia, což mnohdy zapříčinila vleklost husitských válek pustošících zemi, a na kterou se mnohdy samy listiny odvolávaly.⁵³ Je také třeba stanovit přesný význam některých slov užívaných v této části příspěvku. Jako *původní privilegium* bude označeno takové privilegium, na které se „nová“ listina odkazuje, a které buďto bylo předloženo jako předobraz k vytvoření nové listiny, nebo k jejímu vytvoření došlo na základě svědectví

51 ZAO-O, AO, inv.č. 19, pag. 11–13.

52 ZAO-O, AO, inv.č. 19, pag. 6–7, 13–15.

53 ZAO-O, AO, inv. č. 19, pag. 3–31.

dalších osob či přímo vydavatele. Zatímco jako *obnovené privilegium* bude označeno to, které obsahuje vtělené původní privilegium, mnohdy doplněné o nové výsady a povinnosti.⁵⁴

Pouze čtyři listiny byly sepsány na základě předložení původního privilegia, pátá byla vyhotovena pouze na základě opisu (kopie) původního privilegia.⁵⁵ První listina byla vydána pro lichnovského fojta Pavla Stanislavem I. Thurzem roku 1539. Její předobraz je však mnohem starší. Váže se k osobě hraběte Jindřicha ze Šostýna, který původní listinu vydal na přelomu 13. a 14. století.⁵⁶ Druhá listina pro Jana fojta ze vsi Kozlovice pochází z doby episkopátu Tase z Boskovic a k jejímu vydání došlo roku 1467, přičemž sama listina se odkazuje na původní datum vydání 8. 9. 1294. Tato původní listina se jako jediná v originále taktéž dochovala.⁵⁷ Třetí listina byla vydána pro Jiřího fojta vsi Velčovice opět biskupem Tasem z Boskovic v roce 1467. Původní předobraz pro vytvoření obnoveného privilegia byl sice předložen, bohužel v nové listině již není zachycen původní vydavatel, pouze zmiňuje, že jím byl Tasův předek. Můžeme však alespoň přibližně stanovit dobu vzniku původního privilegia. K jeho vydání zřejmě mohlo dojít před rokem 1382 či několik let poté, maximálně však před rokem 1400.⁵⁸ Toto obnovené privilegium vydané Tasem nebylo doplněno o nové výsady.

Čtvrtá listina pochází z kanceláře biskupa Stanislav I. Thurza, kterému byla fojtem vsi Tiché Janem předložena listina, původně vydaná biskupem Tasem z Boskovic. Biskup Stanislav I. navíc obnovené privilegium doplnil o svobodný chov až sta kusů ovcí, které se mohly svobodně pást na občině. V privilegii se nově objevil i Stanislavův požadavek v případě ohrožení vyslat na hrad Hukvaldy ozbrojeného pacholka s koněm.⁵⁹ Poslední listina pro fojta Vítkovic byla obnovena biskupem Stanislavem I. Thurzem v roce 1531 na základě předložení opisu privilegia vydaného roku 1357 bratry Petrem a Janem z Packova.⁶⁰ Jak vidno, značné množství privilegií bylo vydáno mezi episkopáty Tase z Boskovic a Stanislava I. Thurza. Mezi jejich životy sice neuběhla staletí, přesto drobnou změnu můžeme ve fojtských privilegii zaznamenat. Majetky olomouckého biskupství prošly mezi episkopáty Tase a Stanislava I. zásadní hospodářskou a územní proměnou, která se uskutečnila zřejmě i z důvodu dlouhé sedisvakance olomouckého biskupství, kdy se mnohé biskupské statky vykoupené Tasem dostaly opět do zástavního držení a Stanislav

54 Existují však i výjimky, kdy původní privilegium bylo bez dalších úprav pouze přepsáno. Neobsahují ovšem nová práva a povinnosti, viz níže privilegium velčovického fojta.

55 Fojt Jan ze vsi Vítkovice žádal biskupa Stanislava I. Thurza o vydání nového privilegia, neboť původní mělo shořet. Při vytváření nové listiny předložil opis původního privilegia. Obsah listiny tak musíme brát s rezervou, neboť ze strany rychtáře mohlo dojít k záměrnému obohacení či zkrácení povinností, které měl vůči vydavateli listiny. (ZAO-O, AO, inv. č. 19, pag. 15–17.)

56 ZAO-O, AO, inv. č. 19, pag. 13–15

57 ZAO-O, AO, inv. č. 953, sig. Ela18.; ZAO-O, AO, inv. č. 19, pag. 27–28.

58 Posledním možným Tasovým předchůdcem na biskupském stolci, který měl ve vlastnictví hukvaldské panství, byl Jan XI. Mráz. Ten roku 1400 zastavil celé panství Zikmundu Lucemburskému. Avšak přikláníla bych se spíše k domněnce posunout vydání původního privilegia pro fojta Velčovic před rok 1382 i z důvodu, že vesnici Koprivnici již vlastnil Václav na Šostýně. V této době navíc olomoucké biskupství vykazovalo známky finanční krize a bylo přístupováno k postupnému zastavování částí hukvaldského panství. CDM XIII, s. 1., č. 1.; ZAO-O, AO, inv. č. 19., pag. 3–6.

59 ZAO-O, AO, inv. č. 19, pag. 3–4, 6–7, 13–15.

60 ZAO-O, AO, inv. č. 19, pag. 15–17.

I. musel přistoupit k jejich opětovnému vykoupení.⁶¹ Na tomto základě tak lze porovnat jednak samy původní listiny s jejich obnovenou verzí a jednak veškeré zmíněné listiny navzájem. Pro lepší orientaci jsou jednotlivé údaje sumarizovány v příslušných tabulkách.

Tab. 1: Srovnání výsad privilegií na fojtstvih v Lichnově a Kozlovicích⁶²

		Počet držných lánů	Vrchností přenechané poplatky	Počet držných mlýnů	Podíl na soudních pokutách	Počet držných řemesel	Další majetek	Počet držných rybníků	Vojenská povinnost
Lichnov	Původní privilegium (13./14. stol.)	1	Z 6 lánů	1	Ano	4	0	0	Ne
	Obnovené privilegium (1539)	1+2	Z 6 lánů a 4 sedláky	2 + 1	Ano	4	Poustka Gotharka, pustý dvůr, louka	1	Ano
Kozlovice	1294 (1467) ¹	3	0	1	Ano	4	kostel s lánem	0	Ne

Tab. 2: Srovnání fojtských privilegií ve Velčovicích, Vítkovicích a v Tiché⁶³

	Další majetek	Počet držných lánů	Krčma	Počet držných mlýnů	Podíl na soudních pokutách	Počet držných řemesel	Rybolov
Velčovice (1467)	Ne	2	Ano	1	Ano	4	Ano
Vítkovice (1531)	Ne	1,5	Ano	0	Ano	0	Ano
Tichá (1539)	Ano	2	Ano	1	Ano	4	Ano
	Lov zvířete	Sběr dřeva	Naturální dávky z každého podymného	Právo várečná výsada	Vojenská povinnost	Chov ovcí	Počet držných rybníků
Velčovice (1467)	Ano	Ano	2 slepice	Ne	Ne	Ne	0
Vítkovice (1531)	Ne	Ne	Nic	Ne	Ne	Ne	0
Tichá (1539)	Ne	Ne	2 slepice nebo 1 groš	Ano	Ano	Ano	0

61 Více o sedisvakanci viz T. BALETKA, *Olomoucké biskupství v době sedisvakance. Osoby a instituce ve viru vzájemných interakcí (1482-1497)*, in: *Sacri canones servandi sunt. Ius canonicum et status ecclesiae saeculis XII – XV*, Praha 2008, s. 540-541.)

62 Tabulka byla vytvořena na základě studia kopiáře G a dalších jednotlivých privilegií. (ZAO-O, AO, inv. č. 19, pag. 13-15, 27-28.; inv. č. 953, sig. Ela18.)

63 Tabulka byla vytvořena na základě studia kopiáře G a dalších jednotlivých privilegií. (ZAO-O, AO, inv. č. 19, pag. 3-4, 6-7, 15-17; inv. č. 2872.)

Tab. 3: Srovnání fojtských privilegií v Lichnově, Velčovicích, Vítkovicích a Tiché⁶⁴

	Další majetek	Počet držených lánů	Krčma	Počet držených mlýnů	Podíl na soudních pokutách	Počet držených řemesla	Rybolov	Platy z lidí
Velčovice (1467)	Ne	2	Ano	1	Ano	4	Ano	Ne
Vítkovice (1531)	Ne	1,5	Ano	0	Ano	0	Ano	Ne
Tichá (1539)	Ano	2	Ano	1	Ano	4	Ano	Ano
Lichnov (1539)	Ano	3	Ne	2+1	Ano	4	Ne	Ano
	Lov zvěře	Sběr dřeva	Naturální dávky z každého podymného	Právovárečná výsada	Vojenská povinnost	Chov ovcí	Počet držených rybníků	Právo zavřít dobytek
Velčovice (1467)	Ano	Ano	2 slepice	Ne	Ne	Ne	0	Ne
Vítkovice (1531)	Ne	Ne	Nic	Ne	Ne	Ne	0	Ne
Tichá (1539)	Ne	Ne	2 slepice nebo 1 groš	Ano	Ano	Ano	0	Ne
Lichnov (1539)	Ne	Ne	Nic	Ne	Ano	Ne	1	Ano

Z výše uvedených údajů je možné vyslovit domněnku, že fojtská privilegia, vystavována ve 13. století, jsou svými základními výsadami, tedy darovanými právy na svobodné držení jednoho až tří lánů, svobodné držení mlýna či několika řemesel, případně práva obdržet povětšinou třetí díl z pokuty ustavené soudem, stejná, jako ta, která byla vydávána o tři století později. Ba co více, listiny z 15. a 16. století jsou do značné míry rozšířeny o nové výsady, mezi které patřilo například vlastnictví svobodné krčmy, svobodný rybolov či lov nízké a škodné zvěře. V souvislosti s rozvojem rybníkářství v 15. a 16. století se začala objevovat svobodná držba rybníků a s rozšířením chovu ovcí i výsada zajišťující jeho svobodný chov.

Hlavní rozdíl v privilegiích vydávaných ve 13. století ve srovnání s privilegií 15. a 16. století lze spatřovat nejen v určité technické a hospodářské proměně doby, díky čemuž se v privilegiích objevují například mlýny s více koly, již zmíněné rybníky, chov ovcí apod., ale také ve skutečnosti, že v mladších privilegiích se začínají objevovat pasáže o robotných lidech, naturálních dávkách a pustých dvorech.⁶⁵ Takovéto pasáže dozajista mohou souviset se zdoluhavostí husitských válek, které zapříčinily pokles obyvatel českých zemí, případně jejich úteky z válkou zasažených území. Privilegia zmiňující naturální dávky a robotný lid tak mohla tvořit jakési další pojištění nejen práv fojtů, ale do budoucna i vrchnosti v případě, že by se rozhodla fojtům privilegia odejmout. Josef Macek se domníval, že

⁶⁴ Tabulka byla vytvořena na základě studia kopiáře G a dalších jednotlivých privilegií ZAO-O, AO, inv. č. 19, pag. 3–4, 6–7, 13–17; inv. č. 2872.

⁶⁵ ZAO-O, AO, inv.č. 19, pag. 3–4, 6–7, 13–15.

všechny takovéto narůstající zmínky o naturálních dávkách, robotách, poustkách a snahách osadit na nich nové poddané tvoří roztroušené indicie, které v pozdější době přemění poddanství na nevolnictví.⁶⁶

Další odlišnost, jakou je možné při srovnání privilegií pozorovat, je požadavek biskupa Stanislava I. Thurza v případě ohrožení hradu Hukvaldy vypravit na hrad k obraně jednoho ozbrojeného koně s jezdcem.⁶⁷ Pomineme-li, že si tuto povinnost vymínil i Jan Čapek ze Sán na fojtovi vsi Drnholec v době husitských nepokojů, zbývá již jen biskup Stanislav I. Thurzo, který touto povinností zavázal fojty v Lichnově a Tiché. Existuje tak několik rovin výkladu tohoto závazku. Jednou z nich je skutečnost, že svobodní fojtové jakožto členové svobodnického stavu museli přispívat do zemské hotovosti buďto jezdcem a koněm, anebo finanční hotovostí. V tomto případě nastoupil na místo českého knížete – krále olomoucký biskup. Od počátku existence úřadu svobodného fojtvství tak mohli fojti s tímto závazkem počítat.

Proč však došlo ke zlistinění závazku teprve v době episkopátu Stanislava I. Thurza, a to jen v případě dvou listin z celkového počtu šesti? Byla tato povinnost tradičně svázána s úřadem fojta jako závazek za udělená práva? Proč tedy docházelo k jeho listinnému zachycení teprve v dobách bezprostředního ohrožení, jak tomu bylo v případě výsady drnholeckého fojta v roce 1438 a ve výsadách lichnovského a tichavského fojta z roku 1539? Zdá se, že tato vojenská povinnost mohla patřit mezi tradiční, avšak po dlouhou dobu neuplatňované závazky vůči olomouckým biskupům, a jejich zlistiněním v době bezprostředního nebezpečí pouze docházelo k připomenutí a obnově těchto povinností. Proto je nenalezneme v konfirmacích výsad fojtů z Jeřichovic, Mniší a Závišic, k jejichž vydání došlo ještě v době před bitvou u Moháče. Jak ale vysvětlit skutečnost, že výsady fojtů z Vítkovic a Palkovic, vydané v letech 1531 a 1534, tento závazek neobsahují? Je pravděpodobné, že v jejich případě šlo pouze o konfirmaci starých privilegií, která nebyla doplněna o nové výsady, na rozdíl od privilegií lichnovského a tichavského fojta, kterým byly nové výsady uděleny. Je tak možné domnívat se, že právě této skutečnosti využil biskup Stanislav I. Thurzo a fojtům připomněl jejich povinnost vyzbrojit pacholka s koněm.

Další kategorii představují privilegia vyhotovená bez původní předlohy. U této kategorie je nutné brát v potaz jejich možné zkreslení oproti situaci panující v dřívější době. Bez původní listiny lze jen těžko vysledovat, jaká privilegia mohla patřit k původním, a která mohla být záměrně ze strany přímluvců a svědků doplněna. Poněvadž ne všechny listiny na fojtvství, jak uvádějí obnovené listiny ve svých arengách, byly zničeny či ztraceny, mohlo dojít k záměrnému zatajení existující listiny s vidinou možného polepšení práv. Studie se proto omezí pouze na srovnávání obnovených privilegií a více se nebude zabývat jejich možným předobrazem.

Porovnány budou následující listiny: z roku 1354 vydaná biskupem Janem Očkem z Vlašimi pro fojta Jana ze vsi Sklenov. Ze stejného století, avšak z pera světské vrchnosti, pochází listina na fojtvství v Kopřivnici vydaná Václavem na Šostýně s povolením Václavova bratra rytíře Bernharta z Vikštejna⁶⁸ a stejně tak i další listina vydaná Václavem na Šostýně

66 J. MACEK, *Jagellonský věk*, s. 495.

67 ZAO-O, AO, inv.č. 19, pag. 6–7, 13–15.

68 ZAO-O, AO, inv. č. 19, pag. 5–6, 10–11.

pro fojta vsi Závišice z roku 1382.⁶⁹ Listin obnovených v 15. století je již poměrně více. Zde můžeme porovnávat práva vydaná Janem Čapkem ze Sán, který držel hukvaldský majetek v první polovině 15. století, a biskupem Tasem z Boskovic, který majetek zpětně vykoupil ve 2. polovině 15. století. Mezi Čapkem obnovené listiny patří list na fojstství ve vsi Drnholec z roku 1438. Bohužel listina neobsahuje výčet výsad, neboť Čapek pouze obnovil starodávná práva fojstství bez toho, aby je znovu vyjmenovával. Nově ji doplnil pouze o tři lány držené svobodně. Z důvodu, že nelze dohledat, jakými výsadami fojstství disponovalo, a pro celkovou strohost listiny, ji nelze porovnávat s dalšími privilegii níže v tabulce z důvodu možného zkreslení výsledku výzkumu.⁷⁰

Zcela odlišně vypadá privilegium z roku 1439, ve kterém Čapek, spíše však na žádost fojta Metylovic Velíka, výsady náležející k fojstství vyjmenovával. Velík navíc na Čapkovi požadoval zajištění jemu udělených výsad i v případě objevení se původní listiny na fojstství, která měla v takovém případě pozbyt své platnosti. Je tedy možné, že Velík nabyt fojstství ne zcela legálním způsobem, a tak se výše uvedenou pasáží snažil nadále pojitit získaný majetek. Tento list představuje poslední dochovanou fojtskou donaci, vydanou pro hukvaldské panství za Čapkova působení.⁷¹ Teprve až roku 1467 vydal biskup Tas z Boskovic obnovená privilegia na fojstství ve Fryčovicích, Lhotce a Chlebovicích. Fryčovický fojt Jan Kremucza žádal biskupa o vydání listu na fojstství, neboť jeho otec Martin při koupi nedostal od Zikmunda Lucemburského jakéhokoliv listinného potvrzení.⁷² Naproti tomu rodu chlebovického fojta Velíka byl úřad Zikmundem odebrán a Velík žádal o jeho navrácení.⁷³

Pro 16. století se dochovaly tři fojtské listiny z kanceláře biskupa Stanislava I. Thurza. První z nich byla vydána roku 1524 pro staříčského fojta, vladyku Jana Syřinku z Syřna. Tato listina obsahovala svým výčtem výsad velmi rozsáhlou a výjimečnou donaci, ze které příjemce musel těžít nemalé peníze.⁷⁴ Druhou listinou vydanou biskupem Stanislavem I. Thurzem je privilegium pro fojta vsi Palkovice Martina. Stanislav přistoupil na Martinovu žádost k sepsání nového privilegia z důvodu ztráty původní listiny. Třetí privilegium náleželo fojtu ve vsích Jetřichovice a Mniší, přičemž zdejší fojt vykonával správu v obou vesnicích najednou.⁷⁵ Stanislavem vydaná privilegia se od sebe dosti odlišují. Tato odlišnost je nejvýraznější v případě staříčského fojstství, která ale mohla být do jisté míry zapříčiněna právě příslušností staříčského fojta Jana Syřinky z Syřna k vladyckému stavu. Jde o pouhou domněnku, kterou nelze s jistotou potvrdit či vyvrátit. Přesto donace pro staříčského fojta představuje projev velké milosti biskupa Stanislava I. Thurza a nemá na hukvaldském panství obdoby.⁷⁶

69 ZAO-O, AO, inv. č. 945, sig. Ela10.

70 ZAO-O, AO, inv. č. 19, pag. 9–10.

71 ZAO-O, AO, inv. č. 19, pag. 23–25.

72 Opět jsme svědky možného podvrhu ze strany Jana Kremuczi, který si chtěl fryčovickou rychtu přivlastnit. Začátkem 15. století se totiž již většina majetkových převodů písemně zaznamenávala a je možné se domnívat, že i sám Janův otec Martin by jistě požadoval vystavení nějakého potvrzení o koupi fojstství. ZAO-O, AO, inv. č. 19, pag. 11–13.

73 ZAO-O, AO, inv. č. 19, pag. 11–13, 21–22.

74 ZAO-O, AO, inv. č. 19, pag. 17–19.

75 ZAO-O, AO, inv. č. 2877

76 ZAO-O, AO, inv. č. 19, pag. 3–31.

Tab. 4: Srovnání výsad privilegií, sepsaných bez původní listiny⁷⁷

	Sklenov (1354)	Kopřivnice (1382)	Závišice (1382)	Metylovice (1439)	Chlebovice (1467)	Fryčovice (1467)	Lhotka (1467)	Jetřichovice a Mniší (1503)	Staříč (1524)	Palkovice (1534)
Počet držných lánů	2	1	1	2	1	2 1/2	1	5	3	1
Další svobodný majetek	Ne	Ano	Ne	Ne	Ano	Ano	Ne	Ne	Ano	Ano
Krčma	Ano	Ano	Ano	Ano	Ano	Ano	Ano	Ano - 2	Ano	Ano
Počet držných mlýnů	1	1	1	1	1	1	1	2	1	1
Počet držných řemesel	3	4	5	5	5	0	0	5	Není vyjádřeno množství	0
Lov zvěře	Ano	Ne	Ne	Ano	Ano	Ano	Ano	Ano	Ano i vysoké	Ne
Rybolov	Ano	Ne	Ne	Ano	Ano	Ano	Ano	Ano	Ano	Ne
Sběr dřeva	Ano	Ne	Ne	Ne	Ano	Ano	Ano	Ano	Ne	Ne
Naturální dávky z každého podymného	Nic	Nic	Nic	Nic	2 slepice	2 slepice	Nic	2 kohouty od každého sedláka	2 slepice	Nic
Počet rybníků		0	0	0	0	0	0	0	6	4
Chov ovcí	Ne	Ne	Ne	Ne	Ne	Ne	Ne	Ne	Ano	Ne

⁷⁷ Tabulka byla vytvořena na základě studia kopiáře G a dalších jednotlivých privilegií ZAO-O, AO, inv. č. 19, 945, 2873, 2877.

Z tabulky je možné vyvodit závěr, že na hukvaldském panství lze pozorovat jistou kontinuitu fojtských výsad vydávanými napříč celým středověkem. Situace panující ve 13. století se v základních privilegiích, tj. svobodné držení 1–3 lánů role, několika řemeslníků, krčmy, mlýna, svoboda lovu nízké a škodné zvěře, rybolov a třetího podílu z udělených soudních pokut, nezměnila až do 16. století. Na hukvaldském panství postupem času nedocházelo k zúžení svobod a práv fojtského úřadu, tak jak to můžeme vidět na jiných panstvích, kde se postupně úřad fojta přetransformoval do podoby jednoho z obecních úředníků.

V 15. století se sice úloha vesnické samosprávy v porovnání s jejími počátky nezmenšila, fojt se však musel ve většině případů začít dělit o výkon správy s konšely a dalšími zástupci obce.⁷⁸ Na hukvaldském panství byly listiny po celou dobu středověku vydávány pouze pro konkrétní osobu fojta, který pak disponoval všemi psanými právy a požitky.⁷⁹ Hledat hlubší souvislosti mezi jednotlivými fojtskými privilegii na hukvaldském panství je takřka nemožné. Každé fojtství svými právy, požitky a povinnostmi představuje ojedinělý pramen vypovídající o konkrétní situaci v daném místě. Jistou roli při udělení práv zřejmě představovaly i přírodní dispozice či velikost a historie vesnice. Mnohé vesnice byly za válek vypáleny a některá fojtská privilegia svou bohatou donací mohou představovat snahu vrchnosti více zainteresovat fojty do procesu obnovy vesnice.

Stálost privilegií je možné sledovat dále i z jiného pohledu. A to v závislosti na porovnání listin hukvaldského panství s jinými panstvími, pro která byl podobný materiál fojtských listin taktéž dochován. Do jisté míry zde lze sledovat, jak byla privilegia shodná či se odlišovala. Překážkou nám však tvoří samy písemné prameny, či spíše jejich omezené množství. Musíme se tak spokojit s porovnáním situace fojtství pouze v rámci držav olomouckého biskupství nacházejících se na panství keleckém a svitavsko-mírovském.

Pro svitavsko-mírovské panství se dochovalo osm listin. První tři listiny byly vydány za episkopátu Bruna ze Schauenburku, přičemž listina vydaná v roce 1266 je zároveň lokátorskou listinou pro ves Kamenná Horka.⁸⁰ Vydavatelem čtvrté listiny byl v roce 1361 biskup Jan Očko z Vlašimi potvrzující privilegia na fojtství v Chrastové⁸¹ pro Zdislava. Toto privilegium však nejspíše mohlo mít svůj předobraz v listině vydané biskupem Konrádem z Friedberka v době jeho episkopátu v letech 1241–1245. V Konrádově listině ale nejsou privilegia náležející k fojtství vyjmenována, víme o nich pouze přeneseně z listiny vydané Janem Očkem.⁸² Poslední čtyři listiny vydal v roce 1501 biskup Stanislav I. Thurzo pro fojtství v Pobučí, Vendolí, Javorníku a Sklenné.⁸³ Z prostoru keleckého panství jsou známa pouze dvě privilegia, a to z roku 1383 vydané biskupem Petrem III. pro fojta vsi Police Mikuláše,⁸⁴ a z roku 1403 listina o koupi osičského fojtství, v níž je uveden rozsah výsad.⁸⁵

78 J. MACEK, *Jagellonský věk*, s. 511.

79 ZAO-O, AO, inv. č. 19, pag. 3–31.

80 V Brunově listině, je psáno *Ad predictam villam quadraginta mansos deputauimus*, můžeme tak předpokládat, že rychtář Oldřich držel asi 4 lány. *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae*, svazek V/1, edd. Sáša Dušková – Jindřich Šebánek, Pragae 1962, s. 696–698, č. 471.

81 Dnes Chrastová Moravská. Ladislav HOSÁK, *Historický místopis země moravskoslezské*, 2. vydání, Praha 2004, s. 546.

82 CDM IX, ed. Vincenc Brandl, Brünn 1875, s. 190–191, č. 259.

83 ZAO, AO, inv. č. 19, 8380, 8998, 8999, 9007.

84 CDM XV, ed. Bertold Bretholz, Brünn 1903, s. 199–200, č. 231.

85 CDM XIII, ed. Vincenc Brandl, Brünn 1897, s. 300, č. 298.

Tab. 5: Srovnání vybraných privilegií fojtů hukvaldského, svitavského a keleckého panství⁸⁶

Panství	Vesnice	Počet držených lánů	Vrchností přenechané poplatky	Počet držených mlýnů	Krčma	Podíl na soudních pokutách	Počet držených řemesel	Lov zvířecí	Rybolov
Hukvaldské panství	Lichnov (13./14. stol)	1	Ano	1	Ne	Ano	Ano	Ne	Ne
	Sklenov (1354)	2	Ne	1	Ano	Ano	Ano	Ano	Ne
	Velčovice (před 1382)	2	Ne	1	Ano	Ano	Ano	Ano	Ano
	Kopřivnice (1382)	1	Ne	1	Ano	Ano	Ano	Ne	Ano
	Chlebovice (1467)	1	Ano	1	Ano	Ano	5	Ano	Ano
	Lichnov (1539)	3	Ano	3	Ne	Ano	4	Ne	Ne
Svitavsko-mírovské panství	Kamenná Horka (1266)	4	Ne	1	Ne	Ano	0	Ne	Ne
	Laňov (eps. Bruna)	5 čtvrti	Ano	0	Ne	Ano	1	Ne	Ne
	Horní Hynčina (1270)	Každý 10. lán	Ne	1	Ano	Ano	0	Ne	Ne
	Chrastová moravská (1361)	1,5	Ne	1	Ne	Ne	0	Ne	Ne
	Pobuči (1501)	2	Ne	0	Ne	Ano	0	Ano	Ne
	Vendolí (1501)	5 lánů a 4 pruty	Ano	0	Ne	Ano	0	Ano	Ne
	Javorník (1501)	1 lán a 4 pruty	Ne	0	Ne	Ano	0	Ano	Ne
	Sklenná (1501)	2	Ne	0	Ne	Ano	2	Ano	Ne
Kelecké panství	Police (1383)	1	Ne	1	Ano	Ano	0	Ne	Ne
	Osičko (1403)	1	Ne	0	Ano	Ne	3	Ano	Ne

86 Tabulka byla vytvořena na základě studia kopiáře G a dalších jednotlivých privilegií (CDM XV, s. 199-200, č. 231.; CDM XIII, s. 300, č. 298.; ZAO-O, AO, inv. č. 19, 8380, 8998, 8999, 9007.)

Při bližším srovnání privilegií si lze všimnout, že fojti na hukvaldském panství dostávali větší množství různých práv a svobod oproti jiným fojststvím na biskupských statech. Mezi tradiční a obecně rozšířené výsady, které byly víceméně na všech fojststvích stejné, patřila svobodná držba několika lánů, jež se často odvíjela od velikosti vsi, podíl ze soudem uložených pokut, právo držet svobodně mlýn, občas i krěmu, která začala patřit mezi tradičně udělovanou výsadu spíše až ke konci 14. století. Fojti na hukvaldském panství dostávali krom výše jmenovaných výsad dále výsady týkající se svobodné držby řemesla na svém statku, přičemž k nejčastěji udělovaným patřila řemesla pekařská, řeznická, ševcovská nebo kovářská. Od 15. století se pak téměř vždy ve fojtských privilegiích objevovaly naturální dávky, které fojti dostávali od obyvatel vsi jednou v roce nejčastěji v podobě dvou slepic z každého domu. K tradičně udíleným výsadám se postupem času přidala práva na svobodné držení dalších majetků jako louky, lesu, pustých dvorů nebo dalších lánů k pronájmu. Právě rozsahem a bohatostí práv se fojtové hukvaldského panství podstatně odlišují od fojtů na jiných panstvích. Bohužel jistá absence pramenů pro další dominia olomouckých biskupů nedovoluje provést širší časovou a územní komparaci. Z dostupných informací je možné předpokládat, že setrvačnost a rozsah jednotlivých fojtských privilegií na hukvaldském panství byl výjimečnou záležitostí. Přesto stanovit, do jaké míry byla tato situace opravdu výjimečná, je problematické, avšak z dochovaných listin se dá s tímto tvrzením souhlasit.

Od 15. století lze v privilegiích dále zachytit snahy o zpřesnění udělených výsad. Důvody tohoto úsilí je třeba hledat v hlubších hospodářsko-administrativních změnách způsobených postupným zhoršováním ekonomické situace obyvatelstva. Zvyšující se mortalita, války, klimatické změny, ale i soustředění osídlení do větších celků, stály od 14. století za zánikem mnoha vesnic.⁸⁷ Od druhé poloviny 15. století písemné prameny přinášejí informace o poklesu příjmů majitelů panství. Postupné znehodnocování mincí navíc vedlo k poklesu reálné hodnoty vrchnostenských dávek od poddaných.⁸⁸ Revoluce způsobená změnou způsobu vybírání daní z roku 1517, kdy na místo daně z hlavy začala být vybírána daň z majetku, stála v konečném důvodu za snahou docílit co možná nejpřesnějšího pojmenování daného majetku.⁸⁹ Pro jagellonskou epochu tak začalo být důležité přesnější vymezování krajiny nejen vzhledem k sobě, ale i ke svému nejbližšímu okolí, a to převážně z důvodu soukromých ekonomických zájmů.⁹⁰ Od 15. století si lze všimnout i narůstajícího množství písemně zaznamenaných pŕuhonů o svévolné manipulaci s hranicemi pozemků.⁹¹

V dostupných privilegiích je možné se prvně setkat s přesným jmenným označením pozemku v privilegiu kopřivnického fojta z roku 1382. Fojt Myczko dostal „*jeden lan wolny ktery slowe rzeczen jest jenycht*“.⁹² Tato první nuance postupného zpřesňování se však dočkala většího rozšíření teprve v druhé polovině 15. století. Pro období 15. století bylo již typické ve velké míře upřesňovat darovaná práva zejména na nemovitý majetek.

87 J. MACEK, *Jagellonský věk*, s. 406.

88 B. CHOCHOLÁČ, *Poddaní na Moravě*, s. 34.

89 J. MACEK, *Jagellonský věk*, Praha 2001, díl 1–2, s. 13–14.

90 J. MACEK, *Jagellonský věk*, s. 33–34.

91 Dalibor JANIŠ, – Jana ŠENKÝŘOVÁ, *Hranice statků a pozemků – jejich zachycení v písemných (právních) pramenech*, in: *Archaeologia historica* 29/04, Brno 2003, s. 198.

92 ZAO-O, AO, inv.č. 19, pag. 5–6.

Fojt vsi Fryčovice měl „*leseck [...] na katerzyniczey lezy jmenem hojik s neyakym dielem role rzecene hopsahar kteryzto Katerzynska drzy*“.⁹³ Krom jmenného označení lesa i lánu role se v tomto případě objevuje i místní vymezení lánu, nehledě na uvedení jména osoby, která zřejmě neprávem majetek držela, neboť jak uvádí sama listina, mělo být fojstství po skončení husitských bouří odkoupeno otcem nynějšího fojta, přičemž v době válečného chaosu tak mohlo dojít k rozchvácení majetku náležejícího k fojstství.⁹⁴

Privilegium fojta Chlebovic obsahuje údaj „*za lan roli s nieyakymi platy przy starzyczkych hranicznych leziczymi*“.⁹⁵ V tomto případě se popis držené nemovitosti omezil pouze na vytyčení přibližného umístění lánů. Vydavatel listiny tak svým způsobem zkomplikoval současným badatelům možnost určit přesnější umístění lánu již užitím slova hranice. Vodítko k pochopení výkladu pojmu hranice poskytla studie Dalibora Janiše a Jany Šenkýřové definující pojem hranice užívaný ve středověkých pramenech dvojím způsobem. První význam pojmu souvisí se stanovením hranic tak, jak je chápeme v dnešním slova smyslu, a druhý význam spočívá v jeho užití jako výrazu, který mohl označovat jiný typ ohrazení jako například brázdu nebo příkop.⁹⁶ Druhá možnost se tak v tomto případě jeví jako málo pravděpodobná, a šlo tak nejspíše o hranice v moderním slova smyslu.

Přes tyto první pokusy o slovní pojmenování nemovitého majetku dochází k ustálení označování nemovitostí jménem teprve v 16. století. Takřka ve všech privilegiích 16. století se vydavatel (především v tomto vynikal biskup Stanislav I.) snažil vymezit, ať již jmenným označením nebo vztahením k místní dominantě, nemovitosti darované fojtům. Přesto je nutné brát zřetel na to, zda biskup Stanislav I. vydával privilegium nové anebo se jednalo pouze o redakci původního privilegia. V případě redakce Stanislav I. vymezení privilegií přesněji nedefinoval. Tak je tomu v případě listin pro fojty vsi Vitkovic, Palkovic a Tiché. Privilegium pro lichnovského fojta obsahuje krom nových práv udělených Stanislavem I. i vtělené původní privilegium hraběte Jindřicha z Šostýna z přelomu 13. a 14. století. Toto privilegium je svým způsobem specifické v tom, že již původní privilegium užívá jmenné označení pro les – *windgebrech*, který má být klučen až do mezi *wernyczowskych*. Sám biskup Stanislav fojtu potvrdil držení poustě *Gotharky*, zahradu a rybníček u fojtského domu.⁹⁷ Listina staříčského fojta dokládá majetky v rozsahu „*Zie przisluszeji k tomu ffojstwi dwa lany role, zie lanek proti mlynu dolu az do Hrabenskych hranicz a nahoru wedle olessne az k misteczkyh hraniczim proti rybnikom nassim y nad rybniky nassyimi tu wssudy kdez se rybniky nassyimi wzatopuje na gruntech nassyich tedy wssech luk take [...] Rybnik Nowy wedle olessne mezy dwiema Rybniky nassyimi. Zie Nizie mlynu Rybnik Gemek rzeczeny a Slouka rybnik a Ssayar rybnik a stary rybnik [...] a krazoss rybnik a dwa rybniky u Hrabne*“.⁹⁸

Další změnou ve struktuře donaci je snaha vydané privilegium zpřesnit a vymezit jeho rozsah. Tento přechod od neurčitě sepsaných privilegií, s jakými se můžeme setkat ve

93 ZAO-O, AO, inv.č. 19, pag. 12.

94 ZAO-O, AO, inv.č. 19, pag. 11–13.

95 ZAO-O, AO, inv.č. 19, pag. 21.

96 D. JANIŠ – J. ŠENKÝŘOVÁ, *Hranice statků a pozemků*, s. 194.

97 ZAO-O, AO, inv.č. 19, pag. 13-15.

98 ZAO-O, AO, inv.č. 19, pag. 18-19.

13. století, postupně doznává úprav, kdy v 15. a 16. století se objevují listiny s přesným vymezením uděleného privilegia. Přesto však i ve 13. století existují výjimky upřesňující některá privilegia. Tato klauzule se vztahuje převážně na právo lovu zvěře. Urozcenci si totiž vymínili monopolní právo na lov zvěře a propůjčovali jej rovněž i některým svým poddaným ovšem s vymezením, jakou zvěř mohli lovit. V případě rybolovu se zdála být situace snazší o to, že žádný rybí druh nebyl považován za výsoštný. Přesto se v privilegiích objevují omezení, kde a pro koho může fojt lovit. Za příklad může sloužit výsada fojta ve Staříči, který v roce 1524 získal privilegium na fojství obsahující právo lovu v řece Olešné. Pokud chtěl lovit v řece Košatecké, musel si obstarat zvláštní povolení k rybolovu.⁹⁹

Od 14. století se zpřesňování privilegií dotýká i sběru dřeva. V privilegiích bylo uváděno, k čemu se vytěžené dřevo smí užívat, zda ke stavbě nebo k pálení, či jestli jej fojt může užívat pouze ke své potřebě nebo i k prodeji. V 16. století biskup Stanislav I. omezil privilegium fojta ve vsi Lichnov do té míry, že dřevo na svou pilu mohl sbírat pouze v místech, která mu hradský úředník nebo hajný vytyčil.¹⁰⁰

Závěr

Prostor středověké vesnice se může zdát být neměnným, avšak již v souvislosti s odhalením několika aspektů ze života fojtů se vyjeví svět neskutečně dynamický a proměnlivý, který v každém jednotlivém případě skýtá možnost individuálního pohledu, jež dokazuje právě onu dynamiku. Různorodost privilegií, jež byla mnohdy doplněna i o další přívlastky, které ještě více definovaly vztah fojta ke společnosti nebo k prostoru, přinášejí možnost nahlédnout do světa vyznačujícího se rozsáhlostí a komplexností vztahů fojt – poddaní či fojt – vrchnost. Přestože v případě úřadu fojtů na hukvaldském panství je možné hovořit o jisté kontinuitě, nelze ji chápat ve vztahu k prostoru a životu, ale pouze ve vztahu k samotnému úřadu, který se v tomto prostředí udržel jako vcelku samostatný až do 17. století. Hukvaldské panství se tak odlišuje od většiny ostatních nejen touto kontinuitou, ale i rozsahem a individuálním rysem privilegií, která postupovala každodenností fojtů a ovlivňovala ji. Se zdánlivě razantními změnami dotýkajícími se struktury fojtských privilegií se můžeme setkat v období 15. a 16. století. Tato doba se začala vyznačovat nejen rozšiřováním původních privilegií, ale začalo docházet i k jejich větší specifikaci vyznačující se především přesným vymezením a pojmenováním majetku či udělené výsady. Důvod k tomuto počínání je možné hledat zejména v husitských válkách, kdy po jejich skončení bylo třeba opětovně nastolit řád. Lidé si navíc začali více uvědomovat prostor kolem sebe a vymezovat jej ve vztahu k sobě. Hukvaldské panství a jeho společenské elity se tak stávají dobrým příkladem, jak poukázat na proměnlivost a dynamiku nejen středověké venkovské společnosti, ale i prostoru, ve kterém tato společnost žila.

Vogt's Privileges in the Hukvaldy Domain between Continuity and Change (13th – 16th century)

(Summary)

The widespread idea of the still medieval country is becoming an archaic phrase nowadays, thanks to the work of many historians. Historians have managed to overcome the limiting element of the lack of written sources depicting the medieval rural environment and to show how dynamic this world really was. The Vogt's privileges

99 ZAO-O, AO, inv.č. 19, pag. 3-31.

100 ZAO-O, AO, inv.č. 19, pag. 13-15.

are also one of the indicators of rural development. They do not only provide information about the office itself, its privileges and responsibilities, but are an indirect evidence of the entire rural society. The person of the Vogt helps to reveal a world filled with relationships across social groups.

The work submitted focuses in particular on the less known examples of privileges granted to the Vogts in the Hukvaldy Domain. In the privileges, there are prerogatives affecting only the person of the Vogt, or his successor, but also those that included the servants or mediated wider relations between him and his subjects or the authorities. The privileges gave the Vogts not only economic benefits, but they also entrusted them with police and jurisdictional acts.

The privileges also pointed out to the fact that the Vogt's office was not stereotypical, but was characterized by varied degrees of prerogative variabilities depending on the time of issue as well as the person of the issuer. This brings us to another part of the paper which deals with the phenomenon of inertia of the Vogt's privileges in the Hukvaldy Domain during the Middle Ages. This section seeks to point out the important position of the Vogts in the Hukvaldy Domain. In this domain, there were no significant changes in the position of the Vogts during the Middle Ages, and their office was characterized by a certain degree of continuity. However, this immutability cannot be understood in connection with the development of the rural environment, but only in relation to the office itself, which remained in an almost unchanged form until at least the 16th century. The dynamics mentioned is here reflected in the structure of the granted privileges, when, over time, the composition of the privileges changed. In particular, they were made more accurate and supplemented with new ones that responded to the transformation of the social and economic situation, especially after the Hussite Wars and in the Jagiellon period.

„SEŠLI JSME SE JAKO KŘESŤANÉ“: POČÁTKY LIDOVÉHO SPIRITISMU VE SLEZSKU DO JEHO INSTITUCIONALIZACE V LETECH 1914–1919¹

Martin Jemelka

Martin Jemelka: “We encountered as Christians”: The origins of popular spiritism in Silesia until its institutionalization in the years between 1914 and 1919

The study is devoted to the significant phenomenon of religious, social and cultural history of Western and Central Europe from the mid-19th to the mid-20th centuries, to spiritism and the spiritistic movement in its popular form, spread in decades around 1900 in the lower social classes. One of the most important centres of spiritism in the Czech Lands and Central Europe was, from the beginning of the 20th century, Teschen Silesia headed by the municipalities of Silesian Ostrava and Radvanice in Silesia, where there was opened the first spiritist house in the Austro-Hungarian Empire belonging to the Building Society Brotherhood (1914). The text attempting to map Silesian spiritism in its constitutive phase prior to the definitive establishment of the Spiritist Society Brotherhood (1919) is devoted to popular spiritism in the workers' and metal-farmers' communities between today's Ostrava and Karvina. In the text, spiritism is presented as a specific form of esoteric Christianity in the international and domestic chronological and ideological coordinates. By analyzing the available sources, the rise of spiritism in the years around 1900 is reconstructed as well as its religious practice and development in the regional centres, led by the community in Silesian-Ostrava Zarubek. Attention is paid to the process of institutionalizing the spiritistic movement, in which the more intellectual and ambitious forms of scientific spiritism prevailed over esoteric Christianity. At the end of the study, the issue of the possible specificities of the Silesian popular spiritism and the causes of its mass expansion in the ranks of industrial workers in the Ostrava industrial area is raised. The aim of the study is to present popular spiritism as a specific form of religious life of the lower classes that were not only passive recipients of institutionalized forms of religion with a codified doctrine, but they themselves were partakers in the pluralistic religious life of the European society of the commencing 20th century.

Key Words: Religiosity, labour, Christianity, spiritism, folk religion, Silesia, Silesian Ostrava, Spiritist Society Brotherhood, 1885–1919

Kasselské letnice

Zřejmě všechny významné deníky hohenzollernského Německa psaly v srpnu 1907 o událostech ve stopadesátitisícovém hessenském Kasselu a nedalekých městech, lázních Bad Wildungen a průmyslové obci Grossalmerode, které stály u zrodu německého letničního hnutí.² Započaly v prvních červencových dnech skrytým působením hamburského pastora Heinricha Dallmeyera Gregersena³ a dvojice norských příslušnic metodistické komunity Christiania (Oslo) Dagmar Gregersen a Agnes Telle.⁴ V Kasselu skončily s posledními červencovými dny roku 1907 pouličními bouřemi. Dne 7. července

1 Studie vznikla v rámci řešení projektu GA ČR reg. č. 16-04364S s názvem *Náboženský život průmyslového dělnictva českých zemí (1918–1939): instituce, religiozita a sociální otázka*, realizovaného v Masarykově ústavu a Archivu Akademie věd České republiky, v. v. i. (2016–2018).

2 Paul FLEISCH, *Die Pfingstbewegung in Deutschland. Ihr Wesen und ihre Geschichte in fünfzig Jahren*, Hannover 1957; Ernst GIESE, *Und flickten die Netze. Dokumentation zur Erweckungsgeschichte des 20. Jahrhundert*, Metzingen 1988.

3 Heinrich DALLMEYER, „*Die Zungenbewegung*“. *Ein Beitrag zu ihrer Geschichte und eine Kennzeichnung ihres Geistes*, Lindhorst (Schaumburg-Lippe) 1924.

4 Christoph RIBBAT, *Religiöse Erregung. Protestantische Schwärmer im Kaiserreich*, Frankfurt/New York 1996, s. 134-151.

1907 proběhlo v převážně protestantském Kasselu první ze série mnohahodinových modlitebních setkání, při nichž docházelo k veřejným konfesím, vzrušeným kolektivním modlitbám, mluvení cizími jazyky a uzdravování nemocných. Ve třech týdnech se původně skromná shromáždění exaltované evangelikální religiozity (importované do Německé říše přes Norsko a Hamburk z Anglie a Spojených států amerických) proměnila pod přívalem dělníků a venkovanů ze zemědělského zázemí Kasselu, mládeže a mladých kasselských dělnic v nevídanou událost.

Její kořeny je třeba hledat v britském Walesu, kde v roce 1904 inicioval spontánní shromáždění doprovázená kolektivní hysterií, spontánními zpěvy a křty Duchem Svatým horník Evan Roberts (1878–1951),⁵ a ve Spojených státech amerických, v nichž od počátku roku 1907 pořádal pod dojmem tragického zemětřesení v San Franciscu (18. dubna 1906)⁶ afroamerický metodistický kazatel William J. Seymour (1870–1922)⁷ celodenní modlitební shromáždění.

Exaltovaná shromáždění si nechaly ujít jen protestantské střední vrstvy, distancovaně kroučící hlavami nad shromážděními dělnických a venkovských charismatiků. Kasselské letnice (Kasseler Zungenreden) oťrásky městem i regionem, zmobilizovaly úřady, nedůvěřivě přihlížející nekontrolovaným shromážděním dělníků a venkovanů, a hrozily přerůst ve výbuch rovnostářského chiliasmu v letniční atmosféře volající po Kristově druhém příchodu. Nechápatému přihlížení protestantských středních vrstev, kolektivnímu náboženskému blouznění dělníků a drobných zemědělců s dospívajícími dívkami a mladými ženami v čele a stále kritičtějšímu přístupu úřadů, obávajících se „*epidemie náboženského fanatismu*“, učinily přítrž až samy sestry Gregersen a Telle. Na sklonku července 1907 se rozčarovány průběhem kasselských letnic, v nichž chiliastický anarchismus a mládežnické výtržnosti převážily nad letniční zbožností, odebraly kázat nejprve do Švýcarska a odkud (rovněž nepochopeny) do Indie.⁸

Kasselské letnice nebyly v Německém císařství, ani střední Evropě před první světovou válkou ojedinělou událostí.⁹ Na myslí mám přinejmenším události tzv. Těšínského zázraku

5 Martin FRIEDRICH, *Kirche im gesellschaftlichen Umbruch. Das 19. Jahrhundert*, Göttingen 2006, s. 200.

6 Frank W. AITKEN, *A History of the Earthquake and Fire in San Francisco. An Account of the Disaster of April 18, 1906 and Its Immediate Results (Classic Reprint Series)*, Forgotten Books 2015.

7 Roberts LIARDON, *Gottes Generäle. Warum sie Erfolg hatten und warum einige scheiterten*, Grasbrunn 1999, s. 140-148, 162, 163.

8 Christoph RIBBAT, „*Ganze Tage und halbe Nächte*“. Das „*Kasseler Zungenreden*“ von 1907 und der Diskurs der religiösen Erneuerung, in: *Religiöser Pluralismus im vereinten Europa. Freikirchen und Sekten, Bausteine zu einer europäischen Religionsgeschichte im Zeitalter der Säkularisierung*, Hrsg. von H. Lehmann, Band 6, Göttingen 2005, s. 31–8.

9 Dobovou situaci výstižně vystihuje v kapitole *Mimocírkevní religiozita* např. Thomas NIPPERDEY, *Religion im Umbruch. Deutschland 1870–1918*, München 1988, s. 143–153.

v roce 1905.¹⁰ Historiografie¹¹ se ovšem k extrainstitucionálnímu náboženskému životu dolních vrstev s rezervovaným vztahem k písemné kultuře stavěla až na výjimky v podobě mikrohistorických sond¹² opatrnicky, a to jako ke krátkodobé kuriozitě a prchavému fenoménu na mapě mentálních dějin.¹³ V náboženských dějinách střední Evropy počátku 20. století je většinou akcentován rostoucí význam sekularizace dolních a středních vrstev, pokračujícího procesu jejich rozchodu s institucionalizovaným náboženstvím,¹⁴ případně tzv. přestupového hnutí.¹⁵ Antiklerikalismus ovšem nebyl identický s bezvěřectvím a odmítání institucionální a tradiční religiozity nebylo vždy cestou k vědomému ateismu, což ukázala řada konkrétních příkladů ze západní Evropy,¹⁶ do níž od poloviny 19. století relativně rychle pronikali protagonisté severoamerických protestantských sekt a letničního

10 Zbigniew PASEK, *Neopietyzm i wolne Kościoły na Śląsku Cieszyńskim w XIX i XX wieku*, in: Die konfessionellen Verhältnisse im Teschener Schlesien vom Mittelalter bis zur Gegenwart / Stosunki wyznaniowe na Śląsku Cieszyńskim od średniowiecza do współczesności, Hrsg. von P. Chmiel a J. Drabina, Rattingen 2000, s. 155–172: Dva roky před Kasselskými letnicemi prošlo v roce 1905 vlnou evangelikálního probuzení nejbližší okolí Těšina (tzv. Těšínský záraz / Wunder von Teschen), do nějž myšlenky novopietistického probuzeneckého hnutí z anglosaského prostředí od počátku 20. století importoval luteránský pastor Jan Pindór, následovaný pastorem Karolem Kuliszem, který na Těšínsko zval evangelikální kazatele z říšskoněmeckého Horního Slezska (Paul Wisswede z Katovic ad.) a organizoval modlitební a biblické kroužky. V červnu 1905 byl do Komorní Lhotky u Těšina svolán mezinárodní sjezd představitelů probuzeneckých hnutí, jehož plodem bylo ustavení organizace Křesťanské společenství (1906). V roce 1910 Křesťanským společenstvím otfáslo schisma, v němž nad stoupenci letničního hnutí nabyli převahy vyznavači novopietismu ve svazku s luteránskou církví. Letničníci ustavili Svaz pro rozhodné křesťanství (1910), opakovaně jednající o sloučení s mateřským Křesťanským společenstvím (1919). V letech kolem druhé světové války někteří členové Svazu luteránskou církev opustili, jiní – často jen dočasně – vstoupili do svazku s Jednotou českobratrskou (Církví bratrskou).

11 Richard VAN DÜLMEN, *Religion und Gesellschaft. Beiträge zu einer Religionsgeschichte der Neuzeit*, Frankfurt am Main 1989, s. 215–240.

12 Emmanuel LeROY LADURIE, *Die Bauern des Languedoc*, Stuttgart 1983; Clarke GARRETT, *Spirit Possession and Popular Religion. From the Old World to the New World*, Baltimore and London 1998; Robert DARN-TON, *Velký masakr koček a další epizody z francouzské kulturní historie*, Praha 2013.

13 Spíše výjimkou jsou práce David BLACKBOURN, *Marpingen. Apparitions of the Virgin Mary in Bismarckian Germany*, Oxford 1995; Wolfgang SCHIEDER (Hrsg.), *Volksreligiosität in der modernen Sozialgeschichte*, Göttingen 1997; Hugh McLEOD, *Sekularizace v západní Evropě (1848–1914)*, Edice Dějiny a kultura sv. č. 18, Brno 2008.

14 V české historiografii k tomuto tématu naposledy komplexně Stanislav BALÍK – Lukáš FASORA – Jiří HANUŠ – Marek VLHA, *Český antiklerikalismus. Zdroje, témata a podoba českého antiklerikalismu v letech 1848–1938*, Praha 2015.

15 Herbert REICH, *Die Aus- und Übertrittsbewegung 1884–1949*, Kirchliches Jahrbuch 1951, s. 363–385; T. NIPPERDEY, *Religion im Umbruch*, s. 118–123; Pro české prostředí Martin JEMELKA, *K náboženskému životu v Moravské Ostravě (1854–1920)*, Acta Facultatis philosophicae Universitas Ostraviensis, Historica 15, 2008, s. 41–63; Martin JEMELKA, *Proselytismus jako modernizační fenomén (na příkladu Moravské Ostravy v letech 1850–1920)*, in: Město a městská společnost v procesu modernizace 1740–1918, edd. P. Kladiwa a A. Zářický, Ostrava 2009, s. 168–178; Tomáš W. PAVLÍČEK, *Je konverze změnou náboženství, nebo náboženskou změnou? Možnosti a meze historického výzkumu přelomu 19. a 20. století*, *Střed: časopis pro mezioborová studia střední Evropy 19. a 20. století* 3, 2011, č. 1, s. 9–38; Tomáš W. PAVLÍČEK, *Konverze na cestě k moderní době. Změny náboženství, motivy konvertitů a lokální náboženské změny v Čechách 2. poloviny 19. století*, in: *Víra, kultura a společnost. Náboženské kultury v českých zemích 19. a 20. století*, ed. M. Havelka, Praha 2012, s. 211–259.

16 Presvědčivě H. McLEOD, *Sekularizace v západní Evropě (1848–1914)*, s. 329–333.

hnutí v čele s adventisty,¹⁷ metodisty¹⁸, Badateli Bible¹⁹ nebo anglickou Armádou spásy²⁰.

V českých zemích jednoznačně neúspěšnějším náboženským importem severoamerické provenience s metodistickými kořeny²¹ byl v desetiletích kolem roku 1900 spiritismus.²² Jeho vliv od skromných počátků kolem roku 1855²³ během poslední čtvrtiny 19. století v českých zemích rychle sílil, a to napříč společnostmi, počínaje křesťanským spiritismem dolních vrstev a konče ezotericko-intelektuální zábavou středních a vyšších vrstev.²⁴ O kolébkách českého spiritismu na Českobudějovicku, kde žil penzionovaný finanční komisař František Pavlíček (1818–1890), a Trutnovsku, kam bylo továrníkem Ignazem Etrichem (1839–1927) pozváno legendární americké médium Henry Slade (1835–1905),²⁵

17 Jiří PIŠKULA, *Dějiny Adventizmu sedmého dne v Českých zemích (1890–1989)*, Praha 2007, s. 33–34 (nepublikovaná disertační práce ETF UK). Církev adventistů sedmého dne, založená v USA v první polovině 19. století, po roce 1850 úspěšně pronikla na evropský kontinent a v posledním desetiletí 19. století i do českých zemí. V roce 1914 mohlo být v českých zemích přítomno kolem 750 adventistů, na konci první světové války již zhruba 1200 příslušníků tohoto křesťanského společenství. Dále viz Zdeněk R. NEŠPOR – Zdeněk VOJTÍŠEK, *Encyklopedie menších křesťanských církví v České republice*, Praha 2015, s. 155–208.

18 Vilém SCHNEEBERGER, *Přehledné dějiny metodismu*, Praha 1983, s. 115, 116, 188: S metodismem byli imigranti z českých zemí konfrontováni nejprve v USA, kde byla v roce 1884 v Chicagu založena První česko-bratrská metodistická církev. První metodistický sbor na českém území byl založen v Kladně, rozhodující ovšem bylo působení metodistických misionářů z USA po skončení první světové války, které stálo u kolébky dnešní Evangelické církve metodistické. Dále viz Z. NEŠPOR a Z. VOJTÍŠEK, *Encyklopedie menších křesťanských církví v České republice*, s. 331–356.

19 Branislav MARTINEK, *Náboženská společnost a stát. Historie Svědků Jehovových v Československu*, Praha 2000, s. 10–21; Zdeněk BAUER, „Vojáku Vladimíre...“ Karel Čapek, Jindřich Groag a odpirační vojenské služby z důvodů svědomí, Praha 2009, s. 39, 40: Počátky evangelizační činnosti Badatelů Bible (od roku 1931 Společnost svědků Jehovových) spadají v českých zemích možná již do roku 1891. V době před první světovou válkou na českém území vyvíjeli soustavnou kolportážní činnost (v roce 1916 zahájena pravidelná shromáždění v Mostě) a v letech 1922/1923 a 1926 byly otevřeny tuzemská kancelář a sklad literatury v Mostě a první formální odbočka v Brně. Československým státem byla Badatelům Bible přiznána práva spolkové organizace v roce 1928, kdy mohlo v českých zemích žít několik stovek Badatelů Bible. Dále viz Z. NEŠPOR a Z. VOJTÍŠEK, *Encyklopedie menších křesťanských církví v České republice*, s. 436–472.

20 Zdeněk VOJTÍŠEK, *Polévka, mýdlo, spása. 15. výročí Armády spásy u nás připomnělo i starší minulost*, DINGIR: religionistický časopis o současné náboženské scéně 9, 2006, 1, s. 8–9: V českých zemích zahájila Armáda spásy činnost v Jablonci nad Nisou v prvním desetiletí 20. století, oficiálně byla registrována v roce 1920. Paradoxně, nebo přinejmenším překvapivě, to byla spisovatelka Pavla Moudrá (1861–1940), čelná představitelka českého pacifismu a spiritismu, která v čele Kruhu přátel Armády spásy iniciovala jednání se švédským komisařem Karlem Larssonem (1868–1952), vyslaným v roce 1919 do Prahy mezinárodním velitelstvím Armády spásy. Čeští teosofové a spiritisté tak podle Larssonova svědectví stáli na počátku poválečného působení Armády spásy v českých zemích. Obě skupiny se však záhy názorově rozešly, jelikož Armáda spásy nehodlala činnost omezit jen na sociální oblast a nemínala rezignovat na vlastní apoštolát. Blíže k působení Armády spásy v českých zemích Z. NEŠPOR a Z. VOJTÍŠEK, *Encyklopedie menších křesťanských církví v České republice*, s. 118–123: Počátky českého působení Armády spásy kladou autoři až do poválečného období (s. 118).

21 Jana NOVÁ, *Spiritismus, jeho původ, rozšíření a recepce v Čechách*, Kuděj: časopis pro kulturní dějiny 2, 2000, č. 1, s. 30.

22 Nad změtí spiritistické literatury čtivým shrnutím jeho základních rysů zvěstil H. McLEOD, *Sekularizace v západní Evropě (1848–1914)*, s. 186–189; dále např. Edward ROYLE, *Radicals, Secularists and Republicans. Popular Freethought in Britain, 1866–1915*, Manchester 1980; Logie BARROW, *Independent Spirits. Spiritualism and English Plebeians, 1850–1910*, London 1986; Jenny HAZELGROVE, *Spiritualism and British Society between the wars*, Manchester/New York 2000.

23 Zdeněk R. NEŠPOR, *K původu a pramenům českého lidového spiritismu*, Lidé města: revue pro etnologii, antropologii a etologii komunikace 3, 2003, 12, s. 66.

24 Milan NAKONEČNÝ, *Novodobý český hermetismus*, Praha 2009, s. 45–98.

25 J. NOVÁ, *Spiritismus, jeho původ, rozšíření a recepce v Čechách*, s. 31.

nebylo nikdy pochybováno²⁶ a masová akceptace spiritismu v severních a východních Čechách byla přesvědčivě interpretována tradicí (před)tolerančního sektářství²⁷. Význam lidového spiritismu a institucionalizovaného spiritistického hnutí v těšínském Slezsku však nebyl dosud doceněn, i když nebyl nikdy zamlčován.²⁸

Vždyť právě v západní části ostravské průmyslové oblasti v prostoru mezi dnešní Ostravou a Karvinou působily mezi světovými válkami hned čtyři spiritistické organizace s místními odbočkami, tiskovými orgány a značně diferencovanou světonázorovou orientací.²⁹ K organizovanému spiritistickému hnutí se po první světové válce hlásily na Ostravsku a Karvinsku stovky osob a tisíce sympatizantů (někteří z nich dokonce i v rozporu s platnou legislativou ve sčítacích operátech sčítání obyvatelstva v letech 1921 a 1930).³⁰ A v polovině třicátých let se do čela československého spiritistického hnutí postavili právě organizovaní spiritisté ze Slezska s mnoha mezinárodními kontakty.³¹ Tento text ovšem není věnován meziválečné periodě slezského spiritismu, k níž byla dosud několika málo zainteresovanými badateli převážně upínána pozornost,³² ale jeho konstitutivní fázi do institucionalizace spiritistického hnutí v letech 1914–1919 v podobě založení Stavebního (1914), od roku 1919 Spiritistického spolku Bratrství.

26 Antonín K. K. KUDLÁČ, *Staronoví hledači Absolutna. Některé duchovní alternativy na sklonku 19. století*, in: Bůh a bohové. Církev, náboženství a spiritualita v českém 19. století. Sborník příspěvků z 22. ročníku symposia k problematice 19. století, Plzeň, 7. – 9. března 2002, Praha 2003 s. 101, 102; M. NAKONEČNÝ, *Novodobý český hermetismus*, s. 45–60; J. NOVÁ, *Spiritismus, jeho původ, rozšíření a recepce v Čechách*, s. 31–32 ad.

27 Markéta MACHOVCOVÁ a Milan MACHOVEC, *Utopie blouznivců a sektářů*, Praha 1960, s. 459; Z. R. NEŠPOR, K původu a pramenům českého lidového spiritismu, s. 59–81.

28 Martin JUŘICA, *Spolkový život v Ostravě*, in: *Bílá kniha. 17 příběhů z ostravské kulturní historie*, edd. I. Kaleta, M. Horsáková, J. Chrobák, P. Hruška a J. Malura, Ostrava 2009, s. 206–212; Martin PILAŘ, *Blouznivci a spiritisté v Ostravě*, in: *Bílá kniha*, s. 169–170; Andrea HUDÁKOVÁ, *Spiritistický pohřeb. Sonda do praxe slezských spiritistů*, DINGIR: religionistický časopis o současně náboženské scéně 6, 2011, 3, s. 92–93; Andrea HUDÁKOVÁ, *Organizace československého spiritistického hnutí*, rukopis disertační práce, Univerzita Karlova v Praze, Evangelická teologická fakulta, katedra religionistiky 2012; Martin JEMELKA, *Jaklovec*, in: Ostravské dělnické kolonie II. Závodní kolonie kamenouhelných dolů a koksoven ve slezské části Ostravy, ed. M. Jemelka, Ostrava 2012, s. 422–445; Andrea HUDÁKOVÁ, *The Role of the Spiritist Community Brotherhood in Radvanice, Silesia in the Organization of the Czechoslovak Spiritist Movement*, Czech-Polish historical and pedagogical journal 5, 2013, 2, s. 70–72; M. JEMELKA, *Ostrava náboženským a duchovním centrem Republiky československé?* Studia historica brunensia 61, 2014, 2, s. 221–239; M. JEMELKA, *Religious Life in an Industrial Town. The Example of Ostrava, 1850–1950*, The Hungarian Historical Review: Acta Historica Academiae Scientiarum Hungaricae – New Series 3, 2014, č. 4, s. 875–904.

29 M. JEMELKA, *Bratrství a Život. Meziválečná ostravská spiritistická scéna, její regionální zázemí a mezinárodní kontakty* (v tisku): V roce 1930 působily v Moravské Ostravě a okolí organizace Spiritistický spolek Bratrství v Radvanicích ve Slezsku (1914), Život – družina pro vědění a časové názory o účelu života v Moravské Ostravě (1922), Teosofická společnost v Moravské Ostravě a Náboženské sdružení přátel hlasu svědomí. Zemský archiv v Opavě, Policejní fideletství v Moravské Ostravě, Presidiální spisy 1919–1939, inv. č. 5785, sign. 1360, č. kart. 353, f. 20, 21.

30 M. JEMELKA, *Kolonie dolů Albert, Hubert a Ida*, in: Ostravské dělnické kolonie II. Závodní kolonie kamenouhelných dolů a koksoven ve slezské části Ostravy, ed. M. Jemelka, Ostrava 2012, s. 79: Ke spiritismu se např. ve sčítání obyvatel v roce 1921 přihlásil polsko-český manželský pár Jakub a Anna Kostečtí z hrušovské místní části Osada Korunka, rodiče Lubomíra Kosteckého (1922–2003), houslisty legendárního Smetanova kvarteta (1943–1989).

31 Jaromír KOŽÁK, *Spiritismus. Zapomenutá významná kapitola českých dějin*, Praha 2003, s. 331–379; Petr KOKAISL, et al., *Krajané. Po stopách Čechů ve východní Evropě*, Praha 2009, s. 298, 299.

32 Viz poznámka č. 28.

Počátky slezského spiritismu

Slezští stoupenci lidového spiritismu kladli jeho regionální počátky až do roku 1897, kdy se z Čech – vybaven potřebným spiritistickým stolečkem – vrátil do rodných Luk nad Olší (dnes Karviná-Louky)³³ stolařský pomocník Kus. Do kontaktu se spiritismem vstoupil jako jemu podobní prostřednictvím spiritistických knih Francouze Allana Kardeca (1804–1869) v českých překladech předčasně penzionovaného komisaře Františka Pavlíčka.³⁴ Rodiče i sourozence obrátil Kus ke spiritismu a z Luk učinil s dalšími souvěrci první venkovské středisko slezského spiritismu.³⁵ (Kronikář slezského spiritismu Jan Rösner po letech připustil, že na Ostravsku, jmenovitě v Moravské Ostravě, působily již tou dobou uzavřené spiritistické kroužky „*vyšších společenských vrstev*“, které o sobě v podstatě nedávaly vědět).³⁶

Do zorného pole místních úřadů státní správy vstoupili stoupenci spiritismu v těšínském Slezsku nejpozději 22. února 1903, když bylo jejich úředně neohlášené shromáždění v domě vrchního havíře Durczoka v Porubě u Orlové, konané v době nedělní bohoslužby, pokutováno okresním soudem ve Fryštátě 15 K peněžitého trestu. Za zamčenými dveřmi se krátce před polednem shromáždilo 10 mužů a 22 žen, jejichž setkání záhy rozpustil porubský starosta za asistence členů obecního představenstva a četnictva. Zdaleka to nebylo první shromáždění slezských spiritistů, kteří se podle starosty Halfara v obci v denních a večerních hodinách ve dnech pracovního volna scházeli „*již delší dobu*“. Zásah úřadů nenechali sebevědomí účastníci spiritistického shromáždění bez odezvy a jménem havířů Jana a Štěpána Mikulových (Poruba u Orlové č. 79) se obrátili se stížností na Zemskou vládu v Opavě. Všechny kompetentní orgány žádali o prošetření rozpuštění „*důvěrné schůze*“, která podle Mikulových neodporovala shromažďovacímu zákonu z roku 1867, nerušila bezpečnost, ani veřejný pořádek, a určena byla jen „*zvaným osobám za účelem společné četby evangelia*“.

Podle policejní relace z 8. března 1903 byl právě Durczok hlavou spiritistické skupiny mnoha horníků, k níž se jen v Dětmarovicích, Orlové a Porubě hlásilo přibližně 300 osob. Durczok měl již před tímto datem vystoupit z římskokatolické církve a „*přestoupil ke spiritistickému spolku*“, jak poněkud nepřesně referovala orlovská četnická stanice Policejnímu komisařství v Moravské Ostravě.³⁷ Stal by se tak jedním z prvních slezských bezkonfesijních spiritistů.

33 Pro snazší orientaci v textu i regionální geografii používám ve stati aktuální pomístní názvy, např. Slezská Ostrava místo Polská Ostrava a Doubrava místo Dombrová.

34 J. KOZÁK, *Spiritismus*, s. 650, 651: František Pavlíček propagoval spiritismus na Českobudějovicku a pravidelnými návštěvami i v Podkrkonoší. Do dějin českého spiritismu vstoupil především jako překladatel kanonických děl spiritistické (spiritualistické) literatury Allana Kardeca v čele s *Knihou prostředníků*, *Knihou duchů*, *Nebem a peklem*, *Genesis a Pannou orléanskou*. Z francouzštiny přeložil i několik ročníků *Spiritistické revue*, zdaleka ne všechny jeho překlady však byly publikovány. Právě Pavlíčkovým prostřednictvím vstoupil český lidový spiritismus do kontaktu s kanonickými spisy Kardecovými, které se staly pro český spiritismus dolních vrstev v podstatě normotvornými, zvláště v interpretacích Karla Sezemského.

35 Jan RÖSNER, *Spiritismus ve Slezsku. Příspěvek k objasnění historie i dnešního stavu spiritismu ve Slezsku*, *Knihovna Spiritistické revue V, Radvanice ve Slezsku 1927*, s. 3, 6–9: Jan Rösner považoval za konstitutivní rok slezského spiritismu rok 1902, od něhož v roce 1927 odvozoval 25. výročí slezského spiritistického hnutí.

36 J. RÖSNER, *Spiritismus ve Slezsku*, s. 10.

37 ZA Opava, Policejní ředitelství v Moravské Ostravě, Presidiální spisy 1895–1918, inv. č. 5006, sign. 5627, č. kart. 128, policejní relace z 24. 2. 1903, 27. 2. 1903, 6. 3. 1903, 8. 3. 1903.

Ještě v březnu 1903 požádal zemský vládní rada Policejní komisařství soudního okresu Fryštát o důkladné prošetření vzrůstajícího se sektářství, které zapustilo kořeny hlavně v Doubravě, Orlově a Porubě. Spiritisté z řad horníků se měli podle hlášení scházet především v hornických koloniích Sovinec (Fryštát) a Eleonora (Doubrava), odkud se spiritismus šířil do okolních obcí Dolní Suchá a Petřvald. Pozornost bdělých úřadů, zastoupených policejními agenty na zprvu veřejnosti otevřených spiritistických shromážděních, více než antiklerikální výpady vůči římskokatolické církvi dráždila přítomnost dívek a nezletilých – horník Pavelczik poskytl dokonce vlastní děti jako spiritistická média.³⁸ Když byl 25. září 1903 v bytě horníka Jana Kniczeka (Orlová č. 219) v devět hodin večer legitimován spiritistický guru Karel Sezemský (1860–1936) z české Jilemnice, redaktor spiritistických novin *Posel záhrobní*,³⁹ jemuž naslouchali spiritisté z Dolní Suché, Karviné, Lazů, Orlové a Petřvaldu, úřady zasáhly a vedle okamžitého rozpuštění úředně nepovolené schůze předvolaly všech 23 účastníků spiritistické pobožnosti k podání vysvětlení. Restriktivní opatření však slezským spiritistům z řad dělnictva průmyslového regionu mezi Moravskou Ostravou a Fryštátem nezabránila v šíření nového sektářství (řečeno úřední terminologií), jehož centrem se měla stát slezskoostravská dělnická čtvrť Zárubek,⁴⁰ v níž se nejpozději 11. prosince 1903⁴¹ sešli v domě čp. 519 v pronajatém bytě Richarda Čecha a jeho kvartýrníků Leopolda Bělící, Josefa Kozelského a Františka Štěrbý spiritisté z Moravské Ostravy a přílehlých průmyslových obcí k první seanci.⁴²

Slezskoostravský Zárubek centrem raného slezského spiritismu

Průmyslovými obcemi západního těšínského Slezska se spiritismus v roce 1904 šířil jako lavina.⁴³ K lokalitám, v nichž již Policejní komisařství v Moravské Ostravě evidovalo spiritistické kroužky, přibývaly další: Darkov, Dětmárovice, Horní a Prostřední Suchá, Rychvald nebo Stonava, v nichž se o nedělích a svátcích ke spiritistickým pobožnostem scházelo až sto spiritistů, obvykle současně v několika domech. Zřejmě nejagilnějším spiritistickým centrem se stal slezskoostravský Zárubek, přes řeku Ostravicí sousedící s Moravskou Ostravou jako správním centrem západní části ostravské průmyslové oblasti a ostravsko-karvinského revíru. „Necitýrovalo“ se jen ve společné domácnosti Bělícově

38 ZA Opava, Policejní ředitelství v Moravské Ostravě, Presidiální spisy 1895–1918, inv. č. 5006, sign. 5627, č. kart. 128, policejní relace z 14. 4. 1903, 22. 4. 1903.

39 K osobnosti Karla Sezemského např. J. KOZÁK, *Spiritismus*, s. 655–658.

40 K dějinám slezskoostravské dělnické čtvrti Zárubek naposledy komplexně Petr KAŠING, *Kolonie dolu Zárubek*, in: Ostravské dělnické kolonie II. Závodní kolonie kamenouhelných dolů a koksoven ve slezské části Ostravy, ed. M. Jemelka, Ostrava 2012, s. 576–641.

41 J. RÖSNER, *Spiritismus ve Slezsku*, s. 10, 11: Podle Jana Rösnera se první spiritistická seance v Čechově bytě v Pišťákově domě v Zárubku čp. 519 uskutečnila 2. 11. 1903. Poslední spiritistické setkání bylo svoláno 13. 5. 1906, jelikož poté byl Richard Čech se změnou majitele domu čp. 519 z bytu vypovězen.

42 ZA Opava, Policejní ředitelství v Moravské Ostravě, Presidiální spisy 1895–1918, inv. č. 5006, sign. 5627, č. kart. 128, policejní relace z 27. 2. 1903, 27. 9. 1903, 11. 12. 1903.

43 Opavský týdeník 35, 1904, č. 25, 26. 3. 1904, s. 5: „*Spiritismus na Těšínsku. Poblouzení spiritistické nabylo na Těšínsku značných rozměrů. Nejvíce rozšířen jest spiritismus v obcích Porembě a Lutyni. Ovoce jeho jest neblahé a jeví se i u školní mládeže výstřednostmi a zpustlostí. V Lukách místní školní rada konala nedávno pilné porady, kterak neblahým následkům nauky duchařské učiniti u mládeže přítrž. Duhaři vystupují čteně z církve, protože vyznavači spiritismu jako samostatné víry nesmějí býti členy žádné jiné církve. Mnozí, aby snáze vymohli si křestní listy k vystoupení z katolické církve potřebné, namluvili faráři, že pojedou do Ameriky. Jakmile však měli křestní list v ruce, teprve řekli pravdu a zažádali za výskrtnutí ze seznamu věřících“.*

a Čechově, ale v rozporu s nájemními smlouvami i v podnikových bytech závodních kolonií dolů Jakub, Vilém a Zárubek, jak tomu bylo v domácnosti důlního strojníka Františka Černého (Zárubek č. 212) nebo horníka Josefa Klimkovského (Zárubek č. 219). Za hlavu místní spiritistické komunity byl úřady označen Leopold Bělíca, předsedající i seanci 6. března 1904 v bytě média Františka Černého: Zahájila ji četba Bible a modlitby k Všemohoucímu, zvláště za vypuzení zlých duchů, přednesené horníkem Františkem Štěrbou, po nichž následovalo promlouvání duchů skrze Černého a závěrečná děkovaná modlitba se spiritistickými písněmi.⁴⁴

Spiritistická komunita byla velmi mobilní, takže dozorující policejní orgány obvykle až se zpožděním registrovaly Bělicovy misie v nedaleké Skalici u Frýdku, Suché nebo Švrklu na hranici Slezské Ostravy a Radvanic. Ostražitým orgánům nedávala spát hlavně nezákonná přítomnost nezletilých osob, zvláště dívek, jakkoliv úřady spiritisty přes ostře protikatolická vyjádření a občasné projevy kolektivní hysterie při seancích považovaly za víceméně neškodnou sektu. Zbystřily jen, když se 2. října 1904 v zárubeckém bytě Bělicově a Čechově v roli média objevila Marie Fröhlichová, dcera ústředního hlídače Severní dráhy Ferdinandovy Františka Fröhliche z Moravské Ostravy – pro úřady byl slezský spiritismus jednoznačně fenoménem dělnickým, jehož komunikaci s nižšími středními vrstvami měla být na přání nadřízených orgánů věnována enormní pozornost.⁴⁵

S hodnocením společenské neškodnosti slezského dělnického spiritismu korespondovala i otevřenost první generace spiritistů vůči domnělým i skutečným zájemcům o jeho učení. Jen tak mohly být spiritistické schůze infiltrovány policejními agenty,⁴⁶ jimž se spiritističtí horlivci naivně svěřovali se svými kvantitativními odhady úspěchů slezského spiritismu. Vůdce petřvaldských spiritistů Jan Dětko se např. 23. října 1904 cestou ze Zárubku do Moravské Ostravy civilnímu policejnímu agentovi Františku Světlíkovi hrdě svěřil, že v ostravsko-karvinském revíru měl spiritismus na 8 000 stoupenců.⁴⁷ Na konci téhož měsíce byl Světlík pozván do Rychvaldu na hranici s Petřvaldem, v němž mělo žít až 800 spiritistů.⁴⁸

Náboženská praxe slezských spiritistů

Policejní relace jsou vedle meziválečných kronik českého⁴⁹ a slezského spiritismu, s vítězným úsměvem vzpomínajících na všechny ty policejní agenty v přestrojení za koksáře, železničáře, zámečníky a úředníky,⁵⁰ hlavními zdroji informací o předválečné náboženské praxi slezských spiritistů. Vzdálena byla institucionalizovaným formám meziválečného ostravského spiritistického hnutí v čele s radvanickým sdružením Bratrství,

44 ZA Opava, Policejní ředitelství v Moravské Ostravě, Presidiální spisy 1895–1918, inv. č. 5006, sign. 5627, č. kart. 128, policejní relace z 14. 1. 1904, 2. 7. 1904.

45 ZA Opava, Policejní ředitelství v Moravské Ostravě, Presidiální spisy 1895–1918, inv. č. 5006, sign. 5627, č. kart. 128, policejní relace z 3. 10. 1904.

46 J. RÖSNER, *Spiritismus ve Slezsku*, s. 22.

47 ZA Opava, Policejní ředitelství v Moravské Ostravě, Presidiální spisy 1895–1918, inv. č. 5006, sign. 5627, č. kart. 128, policejní relace z 25. 10. 1904.

48 ZA Opava, Policejní ředitelství v Moravské Ostravě, Presidiální spisy 1895–1918, inv. č. 5006, sign. 5627, č. kart. 128, policejní relace z 30. 10. 1904.

49 Karel SEZEMSKÝ, *Památník půlstoleté činnosti ve spiritismu 1880–1930*, Nová Paka 1931.

50 J. RÖSNER, *Spiritismus ve Slezsku*, s. 22.

ambiciózně usilujícím o bezkonfesní spojení vědy a náboženství. Zato byla výrazně bližší lidové spiritistické praxi esoterického křesťanství, jak ji známe z jiných regionů českých zemí, horských a podhorských oblastí Krkonoš a Jizerských Hor na prvním místě.⁵¹ Konvolut policejních relací inspektora Jana Hodovského z roku 1904 zachycuje zárubecké spiritisty jako stoupence emocionální religiozity a vyznavače esoterního křesťanství s ambicemi přiblížit se raně křesťanské praxi mimo institucionální zázemí římskokatolické i luteránské církve, svorně vystupujících proti slezským spiritistům jako sektářským rušitelům konfesního status quo.⁵²

Hodovský byl jen od března do srpna 1904 přítomen v Zárubku 19 spiritistickým shromážděním, obvykle navštíveným přibližně 20 osobami. Nejprve byl pozván do Zárubku č. 212 k Františku Černému, jehož žena Terezie po vstupní četbě Bible a modlitbách upadla do hodinového vytržení a v transu hovořila jménem zesnulé matky. Věrohodnost mediijního vystoupení Terezie Černé⁵³ a kolektivní vytržení přítomných včetně známého spiritisty Štěrbý zaskočily i Hodovského, který se obdivoval fanatismu zárubeckých spiritistů v čele s Leopoldem Bělicou.⁵⁴

„Bratrská setkání“ spiritistů pokračovala v Zárubku v neděli 14. března, kdy se v Čechově domácnosti shromáždilo 19 osob včetně hostů z Dolních Bludovic, k nimž vedle Bělici promluvila i medijně disponovaná Terezie Černá. Rovnostářské ambice spiritistů deklarovala v požadavku na společné vlastnictví a všeobecné rozdělení povinností lidstva. Běllica a Černá se rolí médií ujali opět 17. března, kdy se rozhodli pro praktickou ukázkou rozlišování mezi dobrými a zlými duchy. Agenta Hodovského tentokrát přesvědčili méně než Karel Sezemský, s nímž se setkal 21. března v Dolních Bludovicích, do nichž zaměřilo za spiritistickým guru jen ze Slezské Ostravy 33 osob. O víkend 24. a 25. 3. navštívil Hodovský hned dvě schůze ve Slezské Ostravě a sousedních Kunčičkách v domě Josefa Rösnera, otce budoucího hlavního reprezentanta slezského spiritismu Jana Rösnera.⁵⁵ Za spiritisty putoval i 28. 3. do Rychvaldu č. 384 do domu Josefa Táborského, kde byl dokonce svědkem spiritistického křtu (nikoliv vodou, ale Duchem Svatým) a ostrých výpadů vůči katolické věrouce (kult svatých, žehnutí hrobů). V rozporu s tvrzením Andrey Hudákové o absenci spiritistické liturgie mimo pohřební ritus⁵⁶ referoval Hodovský o spiritistické svatbě, kterou v Zárubku 21. 5. 1904 zorganizovali manželé Sezemští.⁵⁷

Podle Hodovského byl sice spiritismus fenoménem slezského dělnictva, „švindlem

51 Miroslav PLECHÁČ, *Spiritismus v Podkrkonoší*, Praha 1931, s. 17–31.

52 J. KOZÁK, *Spiritismus*, s. 193: Například v Dolních Bludovicích 15. 12. 1907 zaútočil na účastníky Sezemského přednášky, tlumočené do polského jazyka, příslušník místní evangelické komunity Toman, který se dožadováním rozpuštění bezbožného shromáždění. J. RÖSNER, *Spiritismus ve Slezsku*, s. 25. První spiritistický pohřeb ve Stonavě skončil zákrokem okresního hejtmanství v Těšíně.

53 K osobnosti Terezie Černé blíže konferenční příspěvek v tisku *Silesian folk spiritualism across gender, class and nationalities: the case of Terezie Černá* přednesený 10. 11. 2016 v italském Turíně na konferenci *Woman, Religions and Gender Relations* (9. – 11. 11. 2016).

54 ZA Opava, Policejní ředitelství v Moravské Ostravě, Presidiální spisy 1895–1918, inv. č. 5006, sign. 5627, č. kart. 128, policejní relace z 21. 3. 1904.

55 ZA Opava, Policejní ředitelství v Moravské Ostravě, Presidiální spisy 1895–1918, inv. č. 5006, sign. 5627, č. kart. 128, policejní relace z 2. 4. 1904.

56 A. HUDÁKOVÁ, *Spiritistický pohřeb*, s. 92–93.

57 ZA Opava, Policejní ředitelství v Moravské Ostravě, Presidiální spisy 1895–1918, inv. č. 5006, sign. 5627, č. kart. 128, policejní relace z 23. 5. 1904.

na místním obyvatelstvu“, s nelibostí však sledoval, že se v řadách spiritistů vynořovala i jména učitelů obecných a měšťanských škol.⁵⁸ Hodovského identita byla důvěřivými zárubeckými spiritisty nakonec nejspíše odhalena, a sice po setkání v Zárubku 28. srpna 1904, kdy byla hned v úvodu přetřásána otázka legálnosti spiritistických shromáždění, jejichž zákaz by byl podle Bělci nejen v rozporu s Biblií, ale i XVI. odstavcem Občanského zákoníku. Administrativního postihu si byli přítomní dobře vědomi, což charismatickou Terezii Černou nezastavilo před ikonoklastickým vystoupením, v němž po spiritistech žádala nejen askesi, ale i odstranění všech svatých obrazů ze spiritistických domácností, nehodných jejich nové víry. Devocionálně měli plamenům předhodit i ti z přítomných, kteří se jejich ničení bránili s tím, že šlo o jediné rodinné památky po předcích.⁵⁹

Náboženský fanatismus, asketická morálka, ikonoklasmus, cíle regionální kontakty a časté návštěvy z Prahy, vlastní liturgická praxe (křest, svatba, pohřeb),⁶⁰ vyhrocený antiklerikalismus, náznaky křesťanského komunismu, významná role Terezie Černé jako média a kazatelky a značné rozdíly v přesvědčivosti médií, od věrohodných Bělci a Černé po nezkušenou a nepřesvědčivou Annu Křístkovou ze Zárubku č. 254 – to byl obraz zárubeckých spiritistů, který v detailních relacích z prvních osmi měsíců roku 1904 vylíčil inspektor Jan Hodovský. Ačkoliv nepochyboval o jejich zápalu a volání po asketické morálce⁶¹ považoval za společensky naprosto neškodné, spiritistické praktiky mu byly „švindlem“ a média svá vystoupení jen „hrála“, v případě Terezie Černé ovšem se strhující apoštolskou přesvědčivostí.

Hodovského relace leccos napovídají o původu slezského spiritismu, který se rychle šířil v prvním desetiletí 20. století v průmyslových obcích Ostravska a Karvinska, zvláště v dělnických čtvrtích a koloniích jako byl Zárubek. Spiritismus v nich živě zapouštěl kořeny od doby krátce před rokem 1900 a šířen byl kolportováním spiritistického tisku, relativně častými návštěvami redaktora Karla Sezemského,⁶² působením jeho žáků⁶³ a kontakty s železničáři, kteří v hlásání spiritismu v českých zemích sehráli nezanedbatelnou roli

58 ZA Opava, Policejní ředitelství v Moravské Ostravě, Presidiální spisy 1895–1918, inv. č. 5006, sign. 5627, č. kart. 128, policejní relace z 22. 4. 1904.

59 ZA Opava, Policejní ředitelství v Moravské Ostravě, Presidiální spisy 1895–1918, inv. č. 5006, sign. 5627, č. kart. 128, policejní relace z 22. 4. 1904.

60 Opavský týdeník 35, 1904, č. 25, 26. 3. 1904, s. 5: „Význační spiritismu podrželi některé církevní obřady, ale vykonávají je sami. Dětem na křtu dávají podivná cizokrajná jména“.

61 J. RÖSNER, *Spiritismus ve Slezsku*, s. 29, 40, 44: Skutečnost, že byl spolkový dům Bratrství v Radvanicích ve Slezsku postaven bez alkoholu a nikotinu, byla v průmyslovém regionu se značnou koncentrací sociopatologických jevů spjatých s alkoholizmem značně neobvyklou. Asketická spiritistická morálka vegetariánského života bez nikotinu a tabáku propůjčovala přesvědčeným stoupencům spiritismu respekt a elitářský status ve společnosti, chronicky bojující s alkoholismem (viz Rudolf WLASSAK, *Der Alkoholismus im Gebiete von Mähriſch-Oſtrau*, Sonderabdruck der Internationalen Monatsschrift zur Erforschung des Alkoholismus 13, 1903, 1–2, Wien 1903). K zavilým nepřátelům slezského spiritismu podle J. Rösnera patřili i hostinští, jimž spiritisté hatili živnost.

62 ZA v Opavě, Policejní ředitelství v Moravské Ostravě, Presidiální spisy 1895–1918, inv. č. 5006, sign. 5627, č. kart. 128, policejní relace z 22. 4. 1904.

63 J. KOZÁK, *Spiritismus*, s. 184: Podle Kozákova blíže nepodloženého tvrzení pobýval v roce 1904 u Karla Sezemského jistou dobu horník František Mihula, který po návratu z Hrabačova úspěšně šířil spiritismus mezi příbuznými a slezským dělnictvem. Mihulovo jméno mnou prostudované archivní materiály ovšem neobsahovaly.

jako mobilní a abstinující aktéři.⁶⁴ „V poslední době se v této oblasti stále častěji pohybují cizinci, zejména z Prahy, agitující pro spiritistické učení“, uvedl Hodovský v závěru relace z 22. dubna 1904, v níž se zmiňoval i o Husových obrazech ve spiritistických domácnostech místo tradičních svatých koutů, charismatickém spiritismu odmítajícím standardní léčbu a čtrnáctiletém Josefu Fröhlichovi z Moravské Ostravy, železničářském synkovi, který se ujal role média vedle mediálně kompetentních Bělci a Černé.⁶⁵

Institucionalizace slezského spiritismu

Až do roku 1907 setrval slezský spiritismus v (polo)katakombálních poměrech⁶⁶ obav ze státních represí,⁶⁷ zabavování knih, šikanování školáků, udávání sousedy a výpovědi z podnikových bytů, v nichž nesměla být pořádána žádná, natož spiritistická shromáždění.⁶⁸ Nepříjemnostmi hrozily i konflikty s římskokatolickými duchovními, zvláště když jen nemnoho spiritistů se před rokem 1918 rozhodlo pro oficiální vystoupení z římskokatolické církve a raději setrvalo v pozicích matrikových katolíků.⁶⁹

Když však v únoru 1907 svolali Josef Durczak a Josef Urbánek do Dělnického domu v Doubravě u Karviné veřejnou přednášku o spiritismu a medianismu s divadelním představením, vystoupili slezští spiritisté definitivně z (polo)ilegality. O dva měsíce později se na Policejní komisařství v Moravské Ostravě obrátil zárubecký důlní strojník František Černý, který chtěl v Moravské a Slezské Ostravě, Přívoze a Vítkovicích výlepem plakátů kolportovat spiritistickou literaturu. Nebyl oslyšen, ačkoliv spiritisté o sobě dávali stále častěji vědět konfliktními formami, jakou byl například spiritistický pohřeb osmnáctileté Karolíny Kopiecové ve Stonavě 22. února 1907. Farní úřad žádal v obavě z rušení veřejného pořádku policejní asistenci kvůli očekávané hojné účasti spiritistů z okolních obcí, jimž se měl stát pohřeb matrikové katoličky spiritistických rodičů jednou z prvních veřejných manifestací. (Stonavský farní úřad zvolil v argumentaci neutrální postoj a připomněl, že v případě spiritistů se jedná o státem nepovolenou sektu).⁷⁰ Právě využívání římskokatolických pohřebišť ke spiritistickým pohřbům, probíhajícím

64 J. RÖSNER, *Spiritismus ve Slezsku*, s. 17: Významnou postavou meziválečného Spiritistického spolku Bratrství byl například František Nickel, úředník československých státních drah ve výslužbě. Synem železničáře byl ostatně i Léon Denis (1846–1927), vůdčí ideolog francouzského a kontinentálního spiritismu (Guillaume CUCHET, *Les voix d'outre-tombe: tables tournantes, spiritisme et société au XIXe siècle*, Paris 2012, s. 253).

65 ZA v Opavě, Policejní ředitelství v Moravské Ostravě, Presidiální spisy 1895–1918, inv. č. 5006, sign. 5627, č. kart. 128, policejní relace z 22. 4. 1904, 29. 4. 1904.

66 Archiv města Ostravy, Archiv obce Radvanice, Kronika obce Radvanic (1932), inv. č. 26, s. 284.

67 J. KOZÁK, *Spiritismus*, s. 183: J. Kozák připomíná případ vyškovských spiritistů, odsouzených v roce 1908 ke 100 korunám pokuty, nebo deseti dnům vězení. K dalším příkladům perzekuce např. J. NOVÁ, *Spiritismus, jeho původ, rozšíření a recepce v Čechách*, s. 33, 34.

68 J. RÖSNER, *Spiritismus ve Slezsku*, s. 22–24.

69 M. JEMELKA, *K náboženskému životu v Moravské Ostravě v letech 1854–1920*, Acta Facultatis philosophicae Universitatis Ostraviensis, Historica 15, 2008, s. 52; M. JEMELKA, *Proselytismus jako modernizační fenomén*, s. 174. Podle *Knihy o změnách vyznání* Římskokatolického farního úřadu v Moravské Ostravě z let 1854–1920 vystoupily v letech 1905 a 1907 z římskokatolické církve a zůstaly bez vyznání tři, respektive sedm osob z 31, respektive 23 evidovaných případů změny vyznání. Pouze v letech 1905 a 1907 byl mezi důvody opuštění řad Církve římskokatolické uveden vždy v jednom případě spiritismus, jinak byly změny vyznání obvykle interpretovány „*ruchem sociálním*“, „*socialismem demokratickým*“ a „*zavilým socialismem*“.

70 ZA v Opavě, Policejní ředitelství v Moravské Ostravě, Presidiální spisy 1895–1918, inv. č. 5006, sign. 5627, č. kart. 128, 8. 1. 1906, 21. 2. 1907, 21. 2. 1907, 18. 3. 1907, 11. 5. 1907, 28. 5. 1907.

většinou podle vlastního rituálu za hojně účasti spiritistických stoupců, vymezovalo před první světovou válkou nejkonfliktnější pole veřejné působnosti slezského lidového spiritismu, zmítaného rozporem mezi zavilým antiklerikalismem a imperativem názorové a náboženské tolerance.⁷¹ Vykazování pohřebních míst spiritistům mezi sebevrahy, nebo dokonce za hřbitovními zdmi, bylo po válce nejednou odčiňováno exhumací a uložením ostatků exhumovaných spiritistů v důstojnějších hrobových místech,⁷² mezitím nejednou sekularizovaných pohřebišť.⁷³

Cesta k institucionalizaci spiritistického hnutí⁷⁴ ve Slezsku vedla od roku 1903⁷⁵ skrze zapojování do nadregionálních spiritistických struktur (v roce 1911 Bratrské sdružení československých spiritistů),⁷⁶ manifestační pohřby spiritistů, veřejné přednášky za účasti domácích autorit,⁷⁷ jakou byl redaktor Karel Sezemský (19. května 1912 Karviná *Odkud jsme, co jsme a kam jdeme*, 22. května 1913 Petřvald *Spiritismus a křesťanství* a Radvanice *Spiritismus a jeho působení v národě*)⁷⁸ nebo spisovatelka Pavla Moudrá (24. / 25. března 1912 *O ženské otázce ve spiritismu*, 12. května 1913 Hrušov a Místek),⁷⁹ a výstavy mediálních kreseb,⁸⁰ z nichž největší byla uspořádána Janem Němcem ze Zárubku 19. – 26. října 1913 v Zuckermannově obchodním domě v Moravské Ostravě v Masné ulici č. 13.⁸¹ Když Karel Sezemský hostoval v Petřvaldě a Radvanicích, byl to právě Jan Němec, který se v roli předsedajícího rozhovořil o raných křesťanských dějinách, návratu spiritismu k prvotním křesťanským ideálům a jeho rovnostářském a internacionálním charakteru.⁸²

Zatímco spiritistickým internacionálním ambicím vycházeli pořadatelé veřejných schůzí vstříc společným vystoupením českých a polských řečníků (14. dubna 1912 Horní Suchá, 7. / 8. června 1913 prof. Adam Czerbak z Krakova s přednáškou *Zjevy mediální ve*

71 Již v roce 1907 usilovali spiristé z Kunčiček u Slezské Ostravy o zřízení vlastního oddělení na katolickém hřbitově: „Poblouzení spiritistické má ve Slezsku četné přátele a stoupence. Nejvíce je jich v uhelném obvodě, odkud dostal se též do hor. V Kunčičkách jedná se dokonce na katolickém hřbitově o zřízení zvláštního oddělení pro místní duchaře. [...] Vedle sociálně-demokratického je spiritistické poblouzení velmi smutným zjevem v pracovních třídách našeho a polského lidu“, napsal konzervativní Opavský týdeník (Opavský týdeník 37, 1907, č. 64, 14. 8. 1907, s. 3). Upřímně děkuji recenzentům za upozornění na tento a další texty v Opavském týdeníku.

72 J. RÖSNER, *Spiritismus ve Slezsku*, s. 25–27.

73 S. BALÍK – L. FASORA – J. HANUŠ – M. VLHA, *Český antiklerikalismus*, s. 151–164.

74 Detailně k procesu institucionalizace spiritistického hnutí v českých zemích A. HUDÁKOVÁ, *Organizace československého spiritistického hnutí*.

75 Posel záhrobní 3, 1903, č. 9, s. 142.

76 J. RÖSNER, *Spiritismus ve Slezsku*, s. 16, 17. Zemskými důvěrníky byli v roce 1912 zvoleni Jan Kuchař a Jan Rösner, budoucí vrcholní představitelé Spiritistického spolku Bratrství.

77 J. RÖSNER, *Spiritismus ve Slezsku*, s. 16.

78 ZA v Opavě, Policejní ředitelství v Moravské Ostravě, Relace ze schůzí 1912–1944 (1. díl 1912–1930), inv. č. 378, sign. 1043, č. kart. 1163; inv. č. 133, 134, sign. 1516, č. kart. 1162.

79 ZA v Opavě, Policejní ředitelství v Moravské Ostravě, Relace ze schůzí 1912–1944 (1. díl 1912–1930), inv. č. 378, sign. 1043, č. kart. 1163.

80 J. RÖSNER, *Spiritismus ve Slezsku*, s. 14. Zřejmě první výstava v regionu proběhla 1. 4. 1907 v Národním domě v Moravské Ostravě.

81 ZA v Opavě, Policejní ředitelství v Moravské Ostravě, Relace ze schůzí 1912–1944 (1. díl 1912–1930), inv. č. 434, sign. 1479, č. kart. 1163.

82 ZA v Opavě, Policejní ředitelství v Moravské Ostravě, Relace ze schůzí 1912–1944 (1. díl 1912–1930), inv. č. 434, sign. 1479, č. kart. 1163.

světle vědy pokusné),⁸³ spiritismus jako pokus o smíření vědy s náboženstvím nacházel u slezských spiritistů dlouho méně pochopení než coby lidová varianta esoterického křesťanství, které nebylo v rozporu ani s českým nacionalismem a jeho antiklerikální ideologií, ani univerzalistickým socialismem s jeho voláním po všeobecném sbratření.

Spiritistické experimenty dozorcující orgány potíraly, jak tomu bylo na veřejné přednášce horníka Jana Zindlera a soukromníka Augustina Havrlanta ze Slezské Ostravy, přednášejících 13. října 1912 v Heřmanicích o *Křesťanství v poměru k Janu Husovi a Spiritismu a křesťanství*.⁸⁴ Zdaleka ne všichni zájemci o spiritismus z řad ostravského dělnictva v něm ovšem hledali raně křesťanské ideály, natož syntézu vědy a náboženství. Když totiž Karel Sezemský přednášel 6. a 7. ledna 1912 ve Slezské Ostravě a Hrušově o sociální otázce, odcházeli účastníci přednášky zklamáni – očekávali totiž spiritistickou seanci s klepajícím stolečkem.⁸⁵

Vyvrcholením institucionalizace byla spolková shromáždění slezských spiritistů v Hrušově, Lutyni a Stonavě v prvních měsících roku 1914, během nichž byla artikulována otázka výstavby spolkového domu v Radvanicích nebo Petřvaldu, a problém založení slezské spiritistické organizace. Rozhodnutí padlo na sjezdu ve Stonavě 22. března 1914.⁸⁶ Přibližně deset let po prvním kontaktu slezských spiritistů s orgány státní správy se na Zemskou slezskou vládu v Opavě obrátil 20. 5. 1914 Ferdinand Kučera, báňský úředník dolu Hlubina v Moravské Ostravě, žádající o úřední povolení Nákupního, výrobního a stavebního spolku Bratrství se sídlem v Radvanicích ve Slezsku. Spolek Bratrství byl úředně povolen 9. 7. 1914, ustavující valná hromada byla svolána zřejmě kvůli pohnutým událostem až v neděli 29. 11. 1914, kdy byli do čela sdružení zvoleni Adam Cieslar,⁸⁷ Ferdinand Kučera, Josef Krygel a Karel Štěrbá, vesměs horníci ze Zárubku. Do dalších funkcí byli zvoleni dělníci Karel Turoň (Evženova kolonie 197 v Petřvaldu), Jaroslav Kostecký (Hrušov 127), Jan Samolej (Kunčice-Švrkl 154), Josef Urbánek (Karvín 814), František Nikl (Německá Lutyně 416), Josef Říman (Dolní Bludovice 346), Jan Rösner (Malé Kunčice 120)⁸⁸ a Jan Kuchař (Guty u Komorní Lhotky 44). Cieslar, Krygel, Kučera, Kuchař, Rösner a Štěrbá měli v následujících letech rozhodnout o směřování spolku,⁸⁹ jehož prvotním účelem bylo podle nejstarších spolkových stanov z 22. 6. 1914 „*starati se o duševní, vědeckou a hospodářskou výchovu lidu. Proto zřídí a bude udržovat spolkové domy. Jako středisko těchto snah, kde se budou pořádat přednášky, schůzky, zábavy a jiné, s vyloučením politiky*“.⁹⁰

83 ZA v Opavě, Policejní ředitelství v Moravské Ostravě, Relace ze schůzí 1912–1944 (1. díl 1912–1930), inv. č. 133, 134, sign. 1516, č. kart. 1162; J. KOZÁK, *Spiritismus*, s. 210.

84 ZA v Opavě, Policejní ředitelství v Moravské Ostravě, Relace ze schůzí 1912–1944 (1. díl 1912–1930), inv. č. 212, sign. 2512, č. kart. 1162.

85 J. KOZÁK, *Spiritismus*, s. 203.

86 J. RÖSNER, *Spiritismus ve Slezsku*, s. 41.

87 ZA v Opavě, Policejní ředitelství v Moravské Ostravě, Presidiální spisy – spolky, Spiritistický spolek Bratrství, sign. 957, č. kart. 1071, 2. část, f. 244-248.

88 K osobnosti Rösnerově blíže Šarka GLOMBÍČKOVÁ, *Rösner (Rézner), Jan*, in: Biografický slovník Slezska a severní Moravy, Nová řada 8. (20), edd. M. Myška a L. Dokoupil, Ostrava 2006, s. 104, 105.

89 ZA v Opavě, Policejní ředitelství v Moravské Ostravě, Presidiální spisy 1919–1939, inv. č. 5785, sign. 1360, karton č. 353, f. 58, 62, 64, 70, 88; ZA v Opavě, Policejní ředitelství v Moravské Ostravě, Presidiální spisy – spolky, Spiritistický spolek Bratrství, sign. 957, č. kart. 1071, 2. část, f. 231.

90 ZA v Opavě, Policejní ředitelství v Moravské Ostravě, Presidiální spisy 1919–1939, inv. č. 5785, sign. 1360, č. kart. 353, f. 59-61, 92-94.

Prvotní úkol sdružení – zřídit spolkový dům – byl naplněn již v roce 1914, kdy byl otevřen v Radvanicích ve Slezsku první spiritistický dům v Rakousku-Uhersku (z projektu druhého spolkového domu v Německé Lutyni během války sešlo), svépomocí postavený v rekordním čase prudkého poklesu cen stavebního materiálu po vypuknutí světové války.⁹¹ Vlastní cíl Bratrství⁹² se členové rozhodli odkrýt 15. srpna 1915, kdy byla svolána schůze, na jejímž konci měl po běžném programu zaznít náboženský zpěv a duchovní proslav. Zásahem policejního orgánu byla schůze ukončena, a to jednak ve smyslu aktuálních výjimečných opatření zapovídajících konání podobných shromáždění, jednak kvůli rozporu se spolkovými stanovami, které náboženské aktivity vůbec nedefinovaly.⁹³ Valná hromada 10. února 1918 za účasti 153 členů předznamenala rychlou změnu poměrů v přístupu dosud restriktivních úřadů: Již za 14 dnů byla svolána vzdělávací přednáška *Poznání neviditelného a jeho působení na život člověka*, kterou vyslechlo 82 přítomných, „většinou náležejících dělnickému stavu“ („zumeist dem Arbeiterstande angehörend“).

Když 7. dubna 1918 proběhla před 150 posluchači úředně povolená přednáška Karla Sezemského *Medicimus a spiritismus*, úřady již přestaly předstírat nevědomost o pravém ideovém směřování spolku Bratrství.⁹⁴ Ještě než první světová válka skončila, Bratrství veřejně artikulovalo imanentní témata, k nimž se hodlalo v následujících letech pravidelně vracet – vegetariánství (19. května), náboženství moderního člověka (30. června), astronomii (14. července), interpretaci snů (4. srpna), duševní a hospodářský pokrok (20. října) nebo význam literatury ve spiritismu (17. listopadu). Jestliže v polovině září zazněla Cieslarova neutrální přednáška *Spiritismus a teosofie*, prvního prosincového dne roku 1918, krátce po otevření spolkové knihovny knihovníka Samolaje (17. listopadu), se již bratrství přihlásilo k Úkolu spiritismu v novém svobodném státě a *Výchově mládeže spiritistické*.⁹⁵ Rozhodnutím valné hromady 2. 11. 1919 byla provedena změna názvu na Spiritistický spolek Bratrství v Radvanicích⁹⁶ a o Vánocích téhož roku bylo vydáno první číslo spolkového periodika nadregionálního významu, nazvaného podle francouzského vzoru *Spiritistická revue*.⁹⁷

Závěrem

Přibližně jednu lidskou generaci trvalo spiritismu ve Slezsku, než si prošel cestou od prvních utajených shromáždění přes propagační přednášky a aklamované výstavy mediálních

91 J. RÖSNER, *Spiritismus ve Slezsku*, s. 42, 48.

92 Svépomocné ambice Bratrství není třeba považovat jen za taktický manévř, který spolku dopomohl k původnímu diplomatickému názvu a úřednímu schválení, ale spíše za projev imanentního spiritistického zájmu o utopický a proudhonovský socialismus a družstevnictví (viz Nicole EDELMAN, *Spiritisme et politique*, *Revue d'histoire du XIXe siècle* 28, 2004, s. 152).

93 ZA v Opavě, Policejní ředitelství v Moravské Ostravě, Presidiální spisy – spolky, Spiritistický spolek Bratrství, sign. 957, č. kart. 1071, 2. část, f. 233, 234.

94 ZA v Opavě, Policejní ředitelství v Moravské Ostravě, Presidiální spisy – spolky, Spiritistický spolek Bratrství, sign. 957, č. kart. 1071, 2. část, f. 252-255.

95 ZA v Opavě, Policejní ředitelství v Moravské Ostravě, Presidiální spisy – spolky, Spiritistický spolek Bratrství, sign. 957, č. kart. 1071, 2. část, f. 260-282.

96 ZA v Opavě, Severomoravský krajský národní výbor Ostrava, Spiritistický (dříve Stavební) spolek Bratrství, č. kart. 548, f. 76–81.

97 J. RÖSNER, *Spiritismus ve Slezsku*, s. 51; N. EDELMAN, *Spiritisme et politique*, s. 150: V Paříži byla již od druhé poloviny 19. století vydávána vlivná *La Revue spirite*.

kreseb až k založení spiritistické organizace Bratrství a otevření prvního spiritistického spolkového domu Rakouska-Uherska v Radvanicích ve Slezsku (1914). Policejní relace a kronikář slezského spiritismu Jan Rösner shodně kladou počátky spiritismu v těšínském Slezsku do doby krátce před rokem 1900, přibližně o generaci později, než tomu bylo u spiritistických kroužků v Čechách. Lákavou představou genetické souvislosti lidového spiritismu ve Slezsku se starší pietistickou nebo paralelní novopietistickou tradicí luteránského Těšínska je prozatím nutno ponechat stranou,⁹⁸ mimo jiné i pro dosavadní nezáměr regionální historiografie. Lidový spiritismus ve Slezsku zůstal fenoménem (para)křesťanským, v masovém měřítku omezeným na jazykově české a polské dělnické obyvatelstvo průmyslových měst a kovorolnických obcí, v poslední třetině 19. století ovlivněných haličskou migrací. Zatímco v prostředí slezských dělníků a kovorolníků nabylo spiritismus podoby esoterického/pověrečného křesťanství, ve středních vrstvách měl i na Ostravsku charakter intelektuální zábavy, atrakce bez morálních imperativů dolních vrstev.

V institucionálním procesu nabyly na převaze ony tendence, směřující k agnosticismu a ambiciózním představám syntézy vědy a náboženství (Bratrství),⁹⁹ což je nutno připisat na vrub agilní skupině slezskoostravských a radvanických spiritistů kolem Jana Rösnera a Jana Kuchaře. Jak však ukázal meziválečný vývoj spiritistického hnutí na Ostravsku, spiritismus coby nová forma lidové zbožnosti a esoterického křesťanství setrval na mentální mapě ostravské průmyslové oblasti až do let protektorátních.¹⁰⁰ Nemluvě o neorganizovaných, nebo jen s jednotlivými spolky sympatizujících spiritistech, pro něž byl jako pro matrikové křesťany spiritismus cestou k charismatickému křesťanství, nebo alternativou či doplňkem křesťanství institucionálního. Pozitivnější vztah spiritistů k protestantskému prostředí, ačkoliv sami byli až do vzniku Republiky československé většinou římskokatolického vyznání, se i ve Slezsku projevil po první světové válce velkorysou tolerancí spiritismu duchovními Církve československé s její synkretickou dogmatikou a tolerantní pastorální teologií. Nikoliv náhodně byla první církevní obec Církve československé ustavena v Radvanicích ve Slezsku (1920),¹⁰¹ Mekce slezského spiritismu a středisku Bratrství. Právě Bratrství se podařilo přenést tradici bezvěreckého spiritismu až do poloviny 20. století, kdy došlo k jeho vynucenému zrušení v roce 1951.¹⁰²

Podobně jako letniční hnutí v hesenském Kasselu horkého léta 1907 přitahoval spiritismus ve Slezsku prvního desetiletí 20. století často rozporuplné zástupy zájemců, hledajících

98 P. PASEK, *Neopietyzm i wolne Kościoły na Śląsku Cieszyńskim w XIX i XX wieku*, s. 155–172.

99 J. RÖSNER, *Spiritismus ve Slezsku*, s. 45: „Věda, náboženství, umění jest základem spiritistického učení,“ stálo napsáno pod balkonem na fasádě spolkového domu Bratrství v Radvanicích ve Slezsku.

100 Jaroslava HOUŽVOVÁ, *V naší haviřské rodině v životě nepadlo sprosté slovo*, in: Lidé z kolonií vyprávějí své dějiny, ed. M. Jemelka, Ostrava 2009, s. 239: „Jednou nebyl děda doma, já jsem přišla ze školy a v předstíni jsem se míjela se dvěma nebo třemi ženami. Babička mě poslala pryč a nevyšvětlovala mi, kdo jsou ty ženy. Když jsem se vrátila od tety nebo odkud, tak byla babička v slzách a měla strašně uplakané oči. Prý to byly spiritistky, které chodily po kolonii a přivolávaly duše mrtvých. Byly v ložnici a přivolaly mou maminku, která s babičkou mluvila. Prý maminka říkala, že ví, že se dobře učím a že je v očistci a že se máme za ni modlit, aby přišla do nebe. Nějakou dobu jsem tomu věřila, protože babička byla uplakaná. Nedávno jsem ale četla knihu nějakého maďarského spisovatele na toto téma a on tam vysvětloval všechny ty spiritistické praktiky“, vzpomínala na polovinu třicátých let 20. století v největší moravskoostravské dělnické kolonii jámy Šalomoun Jaroslava Houžvová (* 1925).

101 Antonín BARCHUCH, *Počátky československé církve (husitské) v Radvanicích*, Těšínsko: vlastivědný časopis 48, 2005, č. 3, s. 20–23.

102 M. JEMELKA, *Bratrství a Život*.

vzrušující atmosféru spiritistických seancí, kontakt se zesnulými, nejednou pochovanými ve vzdálené rurální domovině haličských a slezských vsí,¹⁰³ nebo na bitevních polích Velké války. Spiritismus byl však na prvním místě novou variantou reformovaného křesťanství a lidové zbožnosti mimo institucionální zázemí tradičních křesťanských společenství. Jejich formalizovaná liturgie ustoupila individuálnímu a kolektivnímu prožitku spiritistických shromáždění, sofistickou teologií nahradilo synkretické spiritistické učení, kodifikované Allanem Kardecem a rozvíjené Karlem Sezemským, a formalizované vztahy hierarchizovaných společenství ustoupily individuálním charismatům, především ženských médií. Zvláště ve vyhocených sociálních a politických souřadnicích průmyslové části těšínského Slezska stíral spiritismus jako moderní duchovní a náboženský směr nejen rozdíly genderové a národnostní, ale tupil a lámal hroty i nejsoudobějších ideologií: „*Stará dogmata a zastaralé názory neuspokojují již více myslící duše, které hledají nové důkazy, nové pravdy, nové objevy. A tu jest právě spiritism jedním z těch prvních, který odpovídá na veškeré otázky života, přesvědčuje a uvádí logickým způsobem na novou šťastnou dráhu života*“, proklamoval po letech v roce 1927 Jan Rösner.¹⁰⁴

Spiritismus, duchovní alternativa oscilující mezi náboženstvím, vědou, uměním, okultismem a atrakcí,¹⁰⁵ smířoval dvě nejdůležitější paradigmaty 19. století – vědu a národ – s jejich latentním oponentem, náboženstvím.¹⁰⁶ Vedle idejí vědy a národa se spiritismus hlásil i k ideji pokroku, když sám sebe prezentoval jako třetí, nejpokročilejší formu zjevení po Mojžíšovi a Kristovi.¹⁰⁷ Synkreticky smířoval křesťanský Západ s východními reinkarnačními naukami, nahrazujícími perspektivu věčné odplaty při Posledním soudu evoluční a konkrétní spravedlností karmických cyklů.¹⁰⁸ Velkoryse vycházel vstříc pověrečné praxi lidového náboženství, na prvním místě všeobecně rozšířené pověrečné víře v duchy a strašidla,¹⁰⁹ s níž bojovali jak stoupenci scientismu, tak duchovní křesťanských církví. Spiritismus, podle potřeby měnící vědeckou tvář za náboženskou, stíral rozpory mezi moderní vědou, obavami z jejích dopadů¹¹⁰ a předmoderními formami myšlení,¹¹¹ tišil dobové obavy z budoucnosti¹¹² a zavlýl antiklerikalismem, náklonností k české

103 K představě spiritismu jako substituční religiozity migrantů do průmyslových regionů a obcí, vykořeněných z původního venkovského prostředí s jeho pověrečnými praktikami a rituální praxí, a k možnostem spiritismu jako komunikační techniky v kontaktu s mrtvými a vzdáleným domovem blíže G. CUCHET, *Les voix d'outre-tombe*, s. 238, 239, 249, 253.

104 J. RÖSNER, *Spiritismus ve Slezsku*, s. 33.

105 J. NOVÁ, *Spiritismus, jeho původ, rozšíření a recepce v Čechách*, s. 31.

106 A. K. K. KUDLÁČ, *Staronoví hledači Absolutna*, s. 98.

107 J. NOVÁ, *Spiritismus, jeho původ, rozšíření a recepce v Čechách*, s. 32; N. EDELMAN, *Spiritisme et politique*, s. 149, 150.

108 J. NOVÁ, *Spiritismus, jeho původ, rozšíření a recepce v Čechách*, s. 30, 32; A. K. K. KUDLÁČ, *Staronoví hledači Absolutna*, s. 99, 100, 102. G. CUCHET, *Les voix d'outre-tombe*, s. 227. Autor mj. hovoří o spiristické alternativě pekla a trestajícího starozákonního Boha – spravedlivém, shovívavém a dobrotivém Bohu Nového zákona bez pekelných trestů.

109 Alžběta BABRAJOVÁ, *Paměti*, Ostrava 2008, s. 22–23.

110 G. CUCHET, *Les voix d'outre-tombe*, s. 96–97: Vědecko-technická revoluce na jedné straně usnadnila a urychlila rozvoj spiritismu, na straně druhé v přívalu nových komunikačních inovací sama nabývala podoby až přízračné (fotografické a kinematografické techniky a otázka ne/viditelnosti).

111 N. EDELMAN, *Spiritisme et politique*, s. 150.

112 J. NOVÁ, *Spiritismus, jeho původ, rozšíření a recepce v Čechách*, s. 29; A. K. K. KUDLÁČ, *Staronoví*

reformační tradici a úctou k Husovi, Komenskému a Havlíčkovci se i ve Slezsku přihlásil k antiklerikálnímu proudu českého nacionalismu.

Lidový spiritismus v řadách dělnictva ostravské průmyslové oblasti se i v regionu mezi dnešní Ostravou a Karvinou vyvíjel v mentálním prostoru plném oponentů a konkurentů: Katolické milieu brojilo proti sektářskému charakteru spiritismu, žárlivě přihlíželo jeho rychlému šíření v dolních vrstvách, a zvláště mezi ženami, a v rozhořčeném kontaktu s úřady volilo raději opatrnický tón argumentace platnou legislativou (spiritismus jako státem nepovolená sekta). Vznikaly však i sofistikované polemické práce, spatřující za synkretickým spiritismem jen přešlapování na cestě mezi pověřeným křesťanstvím a bezvěrectvím.¹¹³ Sociálnědemokratické kruhy v kritice slezského spiritismu (nejsilnější v letech 1906–1907) oscilovaly mezi persiflážemi¹¹⁴ a respektem k „zπάtečnickému a nerevolučnímu spiritismu“, který sice prodlužoval životnost pověřeného náboženství, byl však spolehlivým partnerem v antiklerikálním boji, kritice panujících společenských poměrů¹¹⁵ a socializaci dolních vrstev.

Ostře proti spiritismu vystupovala Volná myšlenka jako jediný institucionalizovaný reprezentant předválečného středostavovského bezvěreckého hnutí (1906) a hlasy hrubého nesouhlasu zaznívaly i z řad filosofujících intelektuálů (Emanuel Rádl), vinících z šíření spiritismu v řadách dělnictva světonázorově nedůsledné střední vrstvy.¹¹⁶ Obavy z masového šíření „spiritistické nákazy“, a hlavně její případné politizace,¹¹⁷ neskrývaly ani orgány státní správy, které však na Ostravsku na rozdíl od Novopacka a Jilemnicka nikdy nesáhly po hromadném zákazu spiritistických shromáždění a spokojily se s exekucemi spiritistické literatury, pokutami za nedovolená shromáždění nebo výpověďmi šířitelů spiritismu z okresu.¹¹⁸ A to i v případech, kdy nebylo možno odlišit spiritismus jako

---

hledáči *Absolutna*, s. 97, 101, 104; Z. R. NEŠPOR, *K původu a pramenům českého lidového spiritismu*, s. 68; N. EDELMAN, *Spiritisme et politique*, s. 150–154.

113 Josef NOVOTNÝ, *Spiritismus zdokonalením křesťanství?* Hradec Králové 1909: podle autora byl spiritismus jen zvrácenou metamorfózou křesťanství, nebezpečnou tělu i duši (viz Opavský týdeník 40, 1910, č. 17, 2. 3. 1910, s. 3).

114 J. RÖSNER, *Spiritismus ve Slezsku*, s. 12. Na zdar! Ústřední orgán horníků a hutníků v Rakousku 14, 1908, č. 2, 8. 1. 1908, s. 2 a č. 3, 22. 1. 1908, s. 4–5: Autor novinového článku *Spiritismus na Ostravsku* navštívil 22. prosince 1907 v Národním domě v Moravské Ostravě přednášku Karla Sezemského, pod jejímž dojmem se čtenářům svěřil s odporem vůči „ohlupujícím“ účinkům spiritismu, který měl jen „z neuvědomělého lidu mámit těžce vydobyté peníze“. Víra v „novodobé čarodějnictví“ podle autora přiváděla důvěřivce buď „do kriminálu, nebo do chorobince“. Spiritisty, pro jejichž étos neměl špetku pochopení, nakonec postavil na roveň jejich hlavním odpůrcům, klerikálům: „Už dosti lidí se pro samou starost o věčný život zbláznilo a ještě více je takových, kteří mají potočená kolečka, zejména ti, kteří věří spiritistickým rejdům a našim klerikálům“.

115 Libuše ŠOLCOVÁ, *Spiritismus v Podkrkonoší*, Krkonoše a Podkrkonoší: vlastivědný sborník muzea Trutnov 5, 1970, s. 109–110.

116 Emanuel RÁDL, *Co soudím o spiritismu*, Praha 1922, s. 1: „Ne, lid není odpovědný za spiritismus, nýbrž lidé počítají se ke vzdělaněm. Spiritismus je duševní nemocí inteligence. Ach, ta naše diletantská inteligence, krasofečnická, mělce pochybovačná, neschopná energicky věřit nebo nevěřit! Bůh je jim příliš vysoko a k ateismu nemají odvahy, a proto pomáhají si odvarem něčeho, čemu ‚vznešenou řečí‘ říkají ‚buddhismus nebo pantheismus‘, a rozešli se na každého, kdo nechce jejich řeči bráti vážně. Tato bezkrevná inteligence zavinila šíření se spiritismu, byť sebevíce zastírala své sympatie k této pověře“. Rádlovo přesvědčení, že spiritismus byl městským fenoménem středních vrstev, který byl šířen na venkově a v průmyslových regionech mezi drobnými zemědělci a průmyslovými dělníky, se při pohledu na specifické formy lidového spiritismu nezdá tak jednoznačným. Viz G. CUCHET, *Les voix d'outré-tombe*, s. 239.

117 K obdobné situaci ve Francii viz G. CUCHET, *Les voix d'outré-tombe*, s. 217.

118 L. ŠOLCOVÁ, *Spiritismus v Podkrkonoší*, s. 125.

popověrné křesťanství od šarlatánství na hraně zákona.¹¹⁹ Sami spiritisté, elitářskou etikou vzbuzující respekt v řadách oponentů i indiferentních křesťanů různých konfesí,¹²⁰ dokázali komunikovat se všemi kritiky a konkurenty: Duchovními, kteří ve spiritismu a jeho etickém systému nacházeli novou formu reformovaného křesťanství a lidové zbožnosti, volnomyšlenkářskými bezvěrci se zájmem o esoteriku¹²¹ i sociálnědemokratickými kruhy, k nimž byly přes absenci revolučního étosu¹²² přitahováni internacionálními ambicemi,¹²³ afinitou k utopickému a proudhonovskému socialismu a družstevnictví a požadavkem radikální rovnosti pohlaví před Bohem i před zákonem.¹²⁴ Slezští spiritisté se rozhodně hlásili k emancipačním ideálům evropské modernizace¹²⁵ a pohled do jejich organizované činnosti před první světovou válkou, a především mezi světovými válkami, jen jejich identifikaci s modernistickými myšlenkami verifikuje. Interpretovat vliv a úspěchy slezského spiritismu v desetiletích kolem první světové války jen problematickou sociální situací průmyslového dělnictva, limity tradiční pastorace v prostředí průmyslové společnosti včetně zpoplatnění liturgických úkonů,¹²⁶ nebo generačním zájmem nejmladších ročníků produktivního věku,¹²⁷ by bylo jednostranné. Úspěšnost spiritismu ve slezské části ostravské průmyslové oblasti je třeba připsat na vrub jeho schopnosti stírat dobové náboženské, sociální a politické rozpory, eklekticky smířovat předvědecké formy myšlení s ideály kognitivní společnosti, tupit hroty konfliktů tradičního s moderním, vytvářet nové formy komunitárního života s úctou k tradiční rodině¹²⁸ a budovat živou alternativu obsahově vyprázdněnému institucionálnímu křesťanství,¹²⁹ na prvním místě katolicismu, k němuž většina slezských spiritistů formálně náležela.

119 Opavský týdeník 37, 1907, č. 64, 14. 8. 1907, s. 3: šarlatánské praktiky samozvaných spiritistů nejednou končily krádežemi, nebo diagnostikováním psychických poruch.

120 J. RÖSNER, *Spiritismus ve Slezsku*, s. 45: Autor zmiňuje případy nespiritistů, kteří v závětech před odchodem na fronty první světové války pamatovali na spolek Bratrství, snad v respektu k morálnímu kreditu jeho předních reprezentantů, snad ve víře ve schopnosti spirititistických médií, přivydělávajících si ve válečných letech nejednou poskytováním služeb v oblasti kontaktu s padlými frontovými vojáky J. NOVÁ, *Spiritismus, jeho původ, rozšíření a recepce v Čechách*, s. 30.

121 Antonín K. K. KUDLÁČ, *Příběh(y) Volné myšlenky*, Praha 2005, s. 138; intenzivní kontakty a zájem francouzských utopistických a humanistických socialistů o okultismus a spiritismus připomíná G. CUCHET, *Les voix d'outre-tombe*, s. 15.

122 G. CUCHET, *Les voix d'outre-tombe*, s. 99–101, 149, 231, 238, 247, 249, 253: Některými francouzskými spirititistickými kruhy byl spiritismus vykreslován jako nejlepší antirevoluční lék, jak tomu mělo být například v prostředí lyonského dělnictva ve druhém nejvýznamnějším centru francouzského spiritismu vedle Paříže.

123 Podobně jako byl spiritismus v českých zemích studován takřka výhradně v regionálních souvislostech (výjimkou je práce A. HUDÁKOVÁ, *Organizace československého spirititistického hnutí*), chybí i v zahraniční historiografii práce, která by jej důsledně sledovala v mezinárodních souřadnicích a ve značně odlišných národních modifikacích (G. CUCHET, *Les voix d'outre-tombe*, s. 16).

124 N. EDELMAN, *Spiritisme et politique*, s. 149–152; M. PLECHÁČ, *Spiritismus v Podkrkonoší*, s. 44, 45.

125 J. NOVÁ, *Spiritismus, jeho původ, rozšíření a recepce v Čechách*, s. 36; Věra SLAVÍKOVÁ, *Pěčínští spiritisté*, Nové letopisy města Ústí nad Orlicí a jeho okolí 2, 2000, 4, s. 10; A. K. K. KUDLÁČ, *Staronoví hledači Absolutna*, s. 105.

126 L. ŠOLCOVÁ, *Spiritismus v Podkrkonoší*, s. 121; J. NOVÁ, *Spiritismus, jeho původ, rozšíření a recepce v Čechách*, s. 36; V. SLAVÍKOVÁ, *Pěčínští spiritisté*, s. 14.

127 G. CUCHET, *Les voix d'outre-tombe*, s. 229.

128 G. CUCHET, *Les voix d'outre-tombe*, s. 217.

129 G. CUCHET, *Les voix d'outre-tombe*, s. 223–224: Kardecovská varianta spiritismu na rozdíl od spiritismu severoamerického nenaléhala na stoupence spiritismu, aby opustili původní křesťanská společenství.

Přitažlivost spiritismu pro slezské dělnictvo a kovorolníky v první třetině 20. století jen posilují představu průmyslového dělnictva, které se zdaleka nehodlalo vzdát náboženství jako antropologické konstanty, aniž by rezignovalo na aktuální filosofické, společenské a politické výzvy moderní průmyslové společnosti. Právě na fenoménu spiritismu s jeho vstřícností k modernistickým ideálům, včetně těch socialistických, historický narativ dělnictva jako organizovaného a uvědomělého aktéra sekularizace pokulhává, ne-li ztroskotává.¹³⁰ Spíše vychází vstříc představě pluralitního náboženského života evropské společnosti první poloviny 20. století, v níž nebylo dělnictvo jen pasivním recipientem náboženských představ, ale jejich aktivním tvůrcem a nositelem.¹³¹

“We encountered as Christians”: The origins of popular spiritism in Silesia until its institutionalization in the years between 1914 and 1919

(Summary)

Spiritism penetrated into Teschen Silesia only shortly before 1900, about a generation later than into Bohemia. However, until the outbreak of World War I, it spread faster among the labour, mostly in the industrial settlements of the Ostrava industrial area, headed by Silesian Ostrava and the adjacent municipalities. The greatest response was received in mining families living in workers' colonies, as was the case of the local Silesian-Ostrava area of Zarubek, which became a centre of the Silesian popular spiritism before the war. It was no accident that the oldest organization of Austrian Silesia (1914, Brotherhood), with a society house, the first one in the Austro-Hungarian Empire, was established in the neighbouring village of Radvanice in Silesia. The gradual way to the institutionalization of Silesian spiritism led firstly from the initiation of non-public gatherings of the spiritists, through promotional events in the form of lectures and exhibitions of mediumistic drawings, to the establishment of the Spiritist Revue (1919) of the Brotherhood Society (1914/1919), where the scientist forms of agnostic spiritism outweighed the original reformist ideals and the religious practice of spiritism as nonconformist Christianity. The frequent contacts of mobile Silesian spiritists with the coreligionist in Bohemia, Galicia, Vienna and Moravia, the ambitious project of two spiritist houses in Radvanice and Petrvald, and the unceasing interest of distrusting state administration bodies witnessed the active life of Silesian spiritists, who, with the elitist moral practice and the imperative of gender and national equality, defied the idea of the passive, reluctant approach of industrial workers to religion. Although the golden era of Silesian spiritism dates back to the interwar period, when four societies operated in Moravia Ostrava, already in the first generation, before the Czechoslovak Republic was founded, Silesian spiritism demonstrated its ability to live, and its open-mindedness and ideological tolerance. It laid the foundations for the post-war success of the Czechoslovak Church, whose first Silesian congregations were usually established in municipalities strongly affected by the first generation of Silesian spiritism. This was also the case in Radvanice in Silesia, the seat of the first church community of the Czechoslovak Church (1920), and later also of its bishopric (1924).

130 G. CUCHET, *Les voix d'outre-tombe*, s. 97.

131 A. K. K. KUDLÁČ, *Příběh(y) Volné myšlenky*, s. 160; H. McLEOD, *Sekularizace v západní Evropě (1848–1914)*, s. 105-112.

PŘEVZETÍ DŮSTOJNÍKŮ NĚMECKÉ NÁRODNOSTI ČESKOSLOVENSKÝM ČETNICTVEM NA PŘÍKLADU ZEMSKÉHO ČETNICKÉHO VELITELSTVÍ PRO SLEZSKO¹

Ivana Kolářová

Ivana Kolářová: Adoption of German Comissioned Officers by Czechoslovak Gendarmery on Example of Gendarmery Command for Silesia

The article describes several cases of German-speaking commissioned officers of gendarmery in Silesia during the first years of Czechoslovak independence. Through the particular cases the text analyses both the approach of the former Austro-Hungarian officers to the new state and the attitude of republican authorities to the ex-monarchist officers of German origins.

Key Words: Gendarmery, Comissioned Officers, Czech-German Relations, Nationalism

Státní převrat v říjnu 1918 nepřinesl pouze změnu politického systému, ale také výrazně zasáhl do chodu státních institucí, jež se musely vypořádat s otázkou personální a strukturální kontinuity či diskontinuity. Uvedená otázka velmi úzce souvisela jak s národnostní, tak jazykovou problematikou, která vystupovala do popředí zejména v prostředí ozbrojených složek.² Cílem předkládaného příspěvku je přiblížit situaci četnických důstojníků německé národnosti sloužících v prvních letech existence ČSR u Zemského četnického velitelství pro Slezsko (dále jen ZČV). Na několika konkrétních případech bude popsán a analyzován postup úřadů při řešení národnostní otázky v četnictvu, stejně jako nejčastější modely chování německých důstojníků v popřevratových společensko-politických podmínkách. V závěru studie budou s pomocí výsledků dosavadního bádání srovnány hlavní trendy v přístupu k národnostní problematice v armádě a četnictvu.

Československé Slezsko v období mezi dvěma světovými válkami patřilo k oblastem, kde společně koexistovaly různé ekonomické vrstvy a etnické skupiny, tudíž zde logicky docházelo k řadě sociálních a národnostních konfliktů, což velmi často komplikovalo bezpečnostní situaci v regionu. V prvních popřevratových dnech zavládla v oblasti dosti složitá situace. Největším problémem se ukázala nejasně vymezená státní hranice spolu s územními nároky jak Němců, tak Poláků. Obě zmíněná etnika se odmítala smířit s vlastní existencí uvnitř nového státního útvaru, a tak došlo z německé strany k ustanovení provincie

1 Tento text vznikl v rámci plnění vědecko-výzkumných aktivit projektu OP VK 2.3 „Historizace střední Evropy“ (CZ.1.07/2.3.00/20.0031), jehož nositelem je Slezská univerzita v Opavě.

2 Srov. Martin ZÜCKERT, *Vojáci republiky? K národnostní politice československé armády*, in: Armáda a společnost v českých zemích v 19. a první polovině 20. století, edd. Jiří RAK – Martin VESELÝ, Ústí nad Labem 2004, s. 160–167; TÝŽ, *Zwischen Nationsidee und staatlicher Realität. Die tschechoslowakische Armee und ihre Nationalitätenpolitik 1918–1938*, München 2006.; Marie KOLDINSKÁ – Ivan ŠEDIVÝ, *Válka a armáda v českých dějinách. Sociohistorické črty*, Praha 2008.

Konkrétně k poměrům v četnictvu srov. Martin KLEČACKÝ, *Převzetí rakouského četnictva československým státem 1918–1919*, Praha 2010 (nepublikovaná magisterská diplomová práce FF UK).; Ondřej KOLÁŘ, *Němci v řadách československého četnictva*, in: Češi a Němci v meziválečném Československu, edd. Jaromír Tauchen – Karel Schelle, Brno 2013, s. 144–156.

Sudetenland,³ Poláci si zase nárokovali celé území historického Těšínského Slezska.⁴ Zdejší atmosféru navíc ještě jitrily sociální nepokoje patrné zejména v průmyslové oblasti ostravsko-karvinské uhelné pánve částečně podněcované bolševickými myšlenkami šířícími se z východu.⁵

V této chaotické situaci měly československé vládní orgány eminentní zájem na tom, aby získaly co nejdříve kontrolu nad celým četnickým aparátem. Úřadu zdejšího zemského velitele se z pověření Generálního velitelství četnictva (dále jen GVC) v prvních listopadových dnech ujal major Karel Vyčítal.⁶ Proces převzetí zemského velitelství byl ovšem ztěžován jak vnějšími faktory naznačenými výše, tak interními činiteli patrnými uvnitř samotného četnického sboru.

Ponechme nyní stranou výše přibližně vnější faktory ovlivňující zásadně bezpečnostní poměry ve Slezsku, pro potřeby předkládané statě je totiž nutné soustředit pozornost hlavně na interní záležitosti četnického sboru a to konkrétně na ty, které úzce souvisejí s národnostní problematikou.

Četnictvo patřilo k jedné z mála složek státní správy Rakousko-Uherska, kde platilo, že poměr Čechů a Němců ve sboru odpovídal národnostním poměrům v regionu.⁷ Mužstvo ve Slezsku se tedy skládalo z příslušníků německé, české a polské národnosti, jejichž početní zastoupení se v jednotlivých částech regionu odvíjelo od nacionální struktury tamní populace.⁸

3 Provincie Sudetenland vytvořená 30. října 1918 neměla dlouhého trvání, neboť území, které zabírala, bylo nejspíše v prvních lednových dnech roku 1919 obsazeno čsl. vojskem. Iredentistické snahy německého obyvatelstva přesto pokračovaly dále, tentokrát formou demonstrací a protestních akcí příležitostně narušujících bezpečnostní situaci v regionu. K postupně stabilizaci poměrů došlo podobně jako jinde v československo-německém pohraničí po podepsání mírových smluv s Německem a Rakouskem v polovině roku 1919, ačkoliv i poté se objevují rušivé tendence například v podobě odporu německého obyvatelstva vůči odvodům do armády. Srov. Marie GAWRECKÁ, *Němci ve Slezsku 1918–1938*, Opava 2002.

4 Spor o Těšínsko nakonec po složitých jednáních rozřešila bez plebiscitu arbitráž dohodových mocností. Na základě definitivního usnesení z 28. července 1920 bylo inkriminované území rozděleno mezi Československo a Polsko. (Srov. Dan GAWRECKI, *Politické a národnostní poměry v Těšínském Slezsku 1918–1938*, Studie o Těšínsku 15, Český Těšín 1999.) Zejména plebiscitní období kladlo enormní nároky na bezpečnostní službu četnictva, neboť sporné území doslova zachvátily násilnosti a nepokoje, jejichž terčem se stávali také jednotliví příslušníci četnického sboru. Nejhorší situace panovala na jaře 1920, kdy se dokonce vyskytly případy přepadů četnických stanic Poláky. Ivana BARTEČKOVÁ, *Činnost Zemského četnického velitelství ve Slezsku v letech 1918–1928*, Olomouc 2013 (nepublikovaná magisterská diplomová práce FF UP).

O vlně násilí hovoří též Gawrecki uvádějící, že v měsíci březnu se prakticky střídaly české a polské demonstrace za účasti i desetitisíců osob. Docházelo k braní rukojmí, k vypovídání osob z domovů, k propouštění z práce, polský tisk na Těšínsku vyzýval k válce. D. GAWRECKI, *Politické a národnostní poměry*, s. 55.

5 Radikální myšlenky se často vyskytovaly například mezi vojáky vracejícími se do Československa z východu. V daném ohledu stojí za pozornost dopis nadporučíka v záloze Nováka, dochovaný v agendě GVC v Praze. Pisatel upozorňoval na nebezpečnou náladu vojáků vracejících se z „kolébky bolševismu“ z Ukrajiny. Vylíčil názorně jejich radikální nálady a doporučil opatření, která by předpokládanou hrozbu uklidnila. Jeden konkrétní návrh směřoval také vůči četnictvu. To mělo vést vojiny z Ukrajiny v evidenci a pod dozorem. Citovaný návrh byl pak skutečně uveden do praxe připisem směřujícím na jednotlivá zemská velitelství. Národní archiv Praha (dále jen NA), fond Generální velitel četnictva (dále jen GVC), kart. 46.

6 Viz I. BARTEČKOVÁ, *Karel Vyčítal v čele Zemského četnického velitelství pro Slezsko*, in: Almanach příspěvků VIII. konference policejních historiků, ed. Radek Galaš, Praha 2013. (Vydáno elektronicky na CD)

7 Martin KLEČACKÝ, *Generálmajor Václav Řezáč – četnickým důstojníkem z monarchie do republiky*, in: Almanach z VII. konference policejních historiků, ed. R. Galaš, Praha 2012, s. 297.

8 K národnostním poměrům ve Slezsku srov. Marie GAWRECKÁ, *Československé Slezsko mezi světovými válkami 1918–1938*, Opava 2004.; D. GAWRECKI a kol., *Dějiny českého Slezska 1740–2000 I.*, Opava 2003.

Přesnější představu o národnostním složení četnického mužstva těsně po převratu si můžeme udělat na základě relace ZČV pro Slezsko z 21. července 1920, v níž tehdejší zemský velitel Josef Hammer⁹ uvádí, že četnický sbor ve Slezsku byl koncem roku 1918 tvořen mužstvem z 1/5 české a polské národnosti, ze 4/5 německé.¹⁰

Uvedený poměr se měl ovšem brzy změnit. Zájem československých státních orgánů totiž směřoval k celkovému posílení českého živilu v řadách četnictva zejména v národnostně smíšených oblastech, což platilo na prvním místě pro důstojnická a velitelská místa. Jak poznamenal v hlášení ze 17. listopadu 1918 zemský velitel Karel Vyčítal, ve Slezsku byli na všechny stanice v českém i smíšeném území za minulého režimu dosazováni velitelé výhradně německé národnosti.¹¹ Právě uvedené posty bylo nutné co nejdříve přeočistit českými důstojníky, stejně jako bylo nezbytné doplnit početní stavy četnického mužstva.

Četnický sbor ve Slezsku byl totiž záhy po vzniku republiky oslaben jednak vznikem Sudetenlandu a odchodem řady četníků německé národnosti do Německého Rakouska,¹² jednak propuštěním mužů „kompromitovaných“ svou činností ve prospěch zaniklé monarchie. Početní stavy se proto urychleně doplňovaly, a to jak bývalými legionáři, tak také četníky českého původu, kteří dříve sloužili v jiných částech rakousko-uherského soustátí.

Řídící orgány četnictva kladly velký důraz na zavedení českého velení na důležitých postech. Současně také prosazovaly užívání českého jazyka jak v úředním, tak ve služebním styku. Uvedený cíl pak sledovaly příslušné rozkazy Ministerstva vnitra (dále jen MV) či GVČ.¹³

K etablování češtiny jako úředního a posléze služebního jazyka docházelo ve Slezsku s ohledem na vývoj bezpečnostně-politické situace postupně.¹⁴ Jazykovou otázku však brzy upravily konkrétní výnosy MV, které poskytly jazykově neznalým četníkům lhůtu na osvojení češtiny. To ovšem znamenalo, že součástí četnického sboru ve Slezsku zůstávali

9 Narodil se 28. prosince 1874 v Blatné. K četnictvu nastoupil roku 1902. V letech 1920-1925 zastával úřad zemského četnického velitele ve Slezsku, poté do roku 1930 na Slovensku a následně v Čechách. Stručně k jeho osobě srov. ed. František SEKANINA, *Album reprezentantů všech oborů veřejného života česko-slovenského*, Praha 1927, s. 952. Zde je však jeho příjmení chybně uvedeno jako Hamr, ačkoliv dotyčný prokazatelně používal původní, nepočestěnou transkripci.

10 NA, GVČ, kart. 51, sign. 2263/20.

11 NA, GVČ, kart. 46.

12 Jejich motivem se staly mimo jiné i obavy, že československý stát příslušníky německé národnosti propustí nebo jim neproplatí penzi za odsloužená léta. Část těchto mužů se později vrátila do Československa, aby žádala o znovupřijetí k četnictvu. Podle údajů Ministerstva vnitra z 2. června 1919 bylo uprchlých četníků ze Slezska dohromady deset. Jelikož se jednalo jen o jednoho místostrážmistra a devět četníků na zkoušku, nelze daný jev hodnotit jako zásadní z hlediska celkového početního stavu mužstva. Ostatně nenaplněné stavy četnických stanic byly problémem už během válečných let, k čemuž „přispělo“ mimo jiné také odvelování k polnímu četnictvu. Jako výpomoc se z řad občanských odvedenců do armády povolávali tzv. náhradní četníci, kteří zůstávali na svých místech ještě nějakou dobu po skončení války, byli však postupně propouštěni.

13 V předlitavské části Rakousko-Uherska se pochopitelně jako vnitřní úřední jazyk používala němčina (výjimkou byla vnější korespondence státní úřadů v českých zemích dle Stremayrových jazykových nařízení).

14 V souvislosti s připojením německo-jazyčných oblastí zaniknuvší provincie Sudetenland k ZČV na konci roku 1918 bylo potřeba upravit jazykové záležitosti. Tamní četnické formace ve výsledku nebyly povinny z hlediska vnitřní korespondence mezi ZČV a podřízenými stanicemi ihned užívat český jazyk. V takovém případě by bylo totiž nutné obsadit stanice v německé oblasti alespoň z části četnictvem národnosti české, neboť tamní mužstvo se skládalo výhradně z německých četníků. Zemské velitelství ale nemělo k dispozici dostatek jazykově kvalifikovaných mužů. NA, GVČ, kart. 46, sign. 562/18.

i nadále jazykově nevybavení příslušníci, jejichž služební použití bylo z daného hlediska velmi omezené. V případě ZČV pro Slezsko se rozhodně nejednalo o zanedbatelné množství mužů, četníci německé národnosti totiž tvořili ještě na konci roku 1919 více jak polovinu celkového

počtu mužstva.¹⁵ Mnozí z nich pochopitelně nebyli schopni úřadovat v českém jazyce, což byl zejména u důstojníků závažný nedostatek, jak si ostatně konkrétně ukážeme.

Z hlediska integrace německého četnictva do právě utvářeného československého bezpečnostního sboru však nešlo pouze o jazykovou vybavenost jednotlivých mužů, neméně důležitá byla rovněž míra jejich loajality vůči ČSR.

K oběma nastíněným otázkám se vyjádřil zemský velitel Vyčítal, a to v relaci ze 7. července 1919 adresované do rukou generálního velitele. Pochvalně se zde vyslovil o dosavadní morálce německého četnictva ve Slezsku, nicméně zároveň si nedělal iluze ohledně postoje německého mužstva a důstojnictva k ČSR. Jako hlavní motivaci pro jejich dobrovolné setrvání v československých službách vnímal snahu zajistit vlastní existenci, k čemuž byly v Československu příhodnější a stabilnější podmínky. Jejich národní citění ovšem zůstalo pochopitelně spjata spíše s Německem či Rakouskem.

Na druhou stranu i četníci německé národnosti, odhodlaní pracovat pro nově vzniklý stát, byli z hlediska služby limitováni neznalostí češtiny. Pro ilustraci dané situace Vyčítal uvedl příklad majora Šebesty a rytmistra (kapitána) Steinböcka, kteří byli do Slezska přiděleni GVC. Zemský velitel sice ocenil jejich zapracovanost a osvědčenost, oba totiž byli bývalými četnickými důstojníky Rakousko-Uherska, ale podotkl, že ani jeden z nich neumí česky, tudíž „i při té nejlepší dobré vůli, o které u obou jmenovaných nijak nepochybují – se uplatniti plně nemohou“.¹⁶

Nejenže uvedení důstojníci byli služebně nepoužitelní,¹⁷ nemohli být nápomocni ani z hlediska nutných společenských styků se českými úředníky, důstojníky československého vojska a předáky tamních Čechů. Veškerá práce tak spočinula především na bedrech důstojníků české národnosti, kterých se ale nedostávalo, proto měl zemský četnický velitel ve Slezsku, „v zemi takého národnostního konglomerátu, v zemi národnostním šovinismem tak rozhárané a nepřátelskou cizinou tak obklopené“, jak mnohem vyšší odpovědnost, tak neporovnatelně obtížnější práci než za bývalého režimu.¹⁸

Uplatnění německých důstojníků neznalých českého jazyka ve Slezsku bylo opravdu krajně obtížné, což si uvědomovali nejen jejich představení, ale mnohdy i oni sami, proto se leckdy snažili vyřešit svou existenční situaci vlastními silami. Již zmíněný kapitán Jiří Steinböck¹⁹ za tímto účelem žádal 18. února 1919 o přeložení do Chebu, kde žila jeho stará

15 Na základě výsledků sčítání veškerého četnického mužstva provedeného na konci roku 1919 bylo ve Slezsku 344 četníků české, 429 německé a 19 polské národnosti. M. KLEČACKÝ, *Převzetí rakouského četnictva*, s. 67.

16 NA, GVČ, kart. 2, sign. 326 dův/19.

17 Velitelé stanic a okresní četniční velitelé museli v rámci svých služebních povinností vychovávat a dále průběžně vzdělávat podřízené mužstvo. Ve chvíli, kdy do četnictva byly přijímány převážně osoby české národnosti, často bez potřebných znalostí německého jazyka, nemohlo se nové mužstvo dorozumět se svým velitelem. I když třeba nadřízený ovládal základy češtiny, nebylo to mnohdy na takové úrovni, jaká byla potřeba k úplnému fungování. Nezřídká za něj některé úkoly přebíral nejstarší podřízený český četník, což zase negativně dopadalo na kázeň sboru, jelikož velitel se na dotyčného musel bezvýhradně spoléhat bez možnosti případné kontroly. M. KLEČACKÝ, *Převzetí rakouského četnictva*, s. 72–73.

18 NA, GVČ, kart. 2, sign. 326 dův/19.

19 Jména jsou v textu ponechána v podobě, v jaké se objevují v pramenech, včetně častého počešťování křest-

a invalidní matka. Jmenovaný se domáhal zmíněného kroku již za války, pobýval totiž s manželkou a synem služebně ve Lvově. Tamní umístění se však neblaze promítlo na zdraví nejen jeho, ale i celé rodiny.

Zemský velitel Vyčítal nevyslovil vůči takovému kroku žádné námitky, jelikož jazyková nekvalifikovanost Steinböcka bránila jeho zařazení do velitelské funkce.²⁰ Generální velitel však kapitánovu prosbu zamítl. Dotyčný se přesto ještě nechtěl vzdát svého úsilí a 28. února podal jinou žádost, tentokrát o dovolenou na neurčito do Chebu.

Odpověď generálního velitele ze 4. března 1919 byla opět nepříznivá: „*Rytmistru Jiřímu Steinböckovi nelze žádnou dovolenou udělit. Neovládá-li týž dostatečně jazyk český, jest mu přidělit jako kancelářskou sílu jednoho v slově i písmě češtiny úplně znalého poddůstojníka. – Ostatně jest ve vlastním zájmu rytmistra Steinböcka, aby hleděl co možno nejdříve osvojiti si jazyk český, k čemuž má v Opavě větší příležitost nežli v Chebu.*“²¹

Generální velitel Václav Řezáč tedy zaujal vůči Steinböckově kauze přísné stanovisko, ačkoli zemský velitel zastával jiný názor, jelikož odpovídající možnost uplatnění dotyčného byla mizivá. To Řezáčův nástupce ve funkci generálního velitele Jan Mrázek se v jiném případě zachoval poněkud shovívavěji.

Nadporučík František Herfort,²² sloužící ve Frýdku, žádal v lednu roku 1921 o přeložení, nejlépe do Krnova, kde bydlela jeho nemocná manželka. Jmenovaný podobně jako Steinböck neovládal český jazyk, což mu bránilo v povýšení na kapitána a byl z řečeného důvodu zbaven místa okresního četnického velitele. ZČV pro Slezsko se k žádosti nevyslovilo kladně. Raději by totiž Herforta vidělo v oblasti ryze české, neboť dotčený „*je orientován příliš německy, též tak vystupuje, což ve Frýdku, kde je obyvatelstvo většinou české, nemůže činiti.*“

Generální velitel Jan Mrázek přesto navrhnul vyhovět Herfortově prosbě a přeložit jej do Krnova jako zástupce okresního velitele. Mrázek se domníval, že opačný postup by byl krajně nespravedlivý a státu neprospěšný, neboť by to jen rozšířilo řady jeho nepřátel. Dle jeho názoru bude Herfort v Krnově pod daleko větším dohledem než ve Frýdku, neboť jej tam čeká bezprostřední podřízení jak okresnímu četnickému veliteli, tak veliteli oddělení, kteří jsou oba uvědomělí Češi.

Mrázkův vstřícný krok však obsahoval jeden háček, pokud by se totiž jmenovaný ukázal jako nespolehlivý a schválně se nechtěl naučit českému jazyku, pak sám generální velitel navrhne, „*aby byl tak jako každý jiný*“ (míněno jazykově nezpůsobilý, pozn. aut.) příslušník národnosti německé dán předčasně na odpočinek.²³

Za povšimnutí jistě stojí, že si nadporučík Herfort během svého pobytu v česko-jazyčném Frýdku nedokázal osvojit služební jazyk, což bylo de facto vlastně cílem jeho přemístění na uvedené místo. Na základě výnosu MV z 3. prosince 1919 byla totiž nařízena

---

ních jmen.

20 Četnické oddělení (dále jen ČO) Krnov bylo sice ryze německé, ale v jeho čele stál kvalifikovaný český důstojník, jak si ostatně přála zemská slezská vláda.

21 NA, GVČ, kart. 47, sign. 734/19 a 579/19.

22 Za pozornost stojí ještě skutečnost, že jmenovaný byl v prosinci roku 1918 obviněn z pobořování vůči čl. státu. K trestnímu stíhání ale nedošlo a Herfort byl propuštěn z vyšetřovací vazby na počátku ledna 1919. (NA, GVČ, kart. 46, sign. 541/18). Od druhé poloviny roku 1919 pak dotyčný působil jako okresní velitel v Krnově. NA, GVČ, kart. 48, sign. 2375/19.

23 NA, GVČ, kart. 6, sign. 213 dův/1921.

postupná výměna mužstva češtiny neznalého a jeho umístění do smíšených nebo českých krajů, kde panovaly vhodnější podmínky ke vstřebání českého jazyka než v německých oblastech.²⁴

Jak vidno, záleželo hlavně na vůli každého jednotlivce, zda si ve stanovené době osvojil v dostatečné míře služební řeč. V daném světle se vstřícný krok generálního velitele Mrázka vůči Herfortovi jeví až nezvykle benevolentně. Nicméně trpělivost nadřízených neměla být ani v tomto případě bezbřehá, což je patrné z naznačené hrozby nuceného odchodu do penze.

Němečtí četníci, kteří se prostě nedokázali přizpůsobit novým podmínkám a nebyli schopni či ochotni naučit se českému jazyku, byli skutečně časem penzionováni. Někteří si tento krok zvolili dobrovolně, o jiných osudech bylo rozhodnuto na kompetentních místech.

Svůj úmysl odejít do penze hlásil v listopadu 1920 ZČV pro Slezsko nám již známý kapitán Jiří Steinböck. Jazyková neznalost jmenovaného diskvalifikovala od možnosti zastávat funkci velitele oddělení.²⁵ Jeho činnost se tak prakticky omezila pouze na podepisování již vyhotovených spisů. Byl také jediným důstojníkem německé národnosti ve Slezsku, který se ani nepokusil složit zkoušku z českého jazyka.²⁶ Prodloužená lhůta k absolvování zkoušek byla stanovena na 1. března 1921, právě k tomuto datu bylo navrženo přeložení Steinböcka na odpočinek.²⁷ Jak vidno, jmenovaný patrně postrádal vůli k plnohodnotné integraci do řad československého četnictva ve Slezsku a zřejmě jen čekal na příležitost odebrat se do penze.

Pod tlakem okolností opouštěli řady četnického sboru ve Slezsku také další němečtí důstojníci. V říjnu 1920 doporučilo GVČ, aby byli za svou dlouholetou službu povýšeni na kapitány nadporučí Hackenberg, Zimmermann a Scholz od ZČV pro Slezsko. Jelikož jmenovaní neovládali služební jazyk, přesluhovali a potýkali se zdravotními problémy, byla zároveň navržena jejich superarbitrace.²⁸

Existovali však i tací důstojníci německé národnosti, kteří se dokázali přizpůsobit novým podmínkám, úspěšně složili zkoušku z českého jazyka a zastávali významné funkce v rámci četnického aparátu. Za všechny uvedme příklad majora Adolfa Bauera, který velel ČO v Moravské Ostravě. Daný post sice náležel do kompetence ZČV pro Moravu, ale v plebiscitním období byl jmenovaný zároveň služebně podřízen ZČV pro Slezsko, jelikož se stal „*stálým expertem v záležitostech četnictva se týkajících při komisi pro plebiscit na Těšínsku v polské Ostravě*“.

V září roku 1919 bylo totiž rozhodnuto o tom, vyřešit spor o Těšínsko konáním plebiscitu.

24 NA, GVČ, kart. 52, sign. 2999/20. ZČV pro Slezsko často argumentovalo, že němečtí četníci žijící v německo-jazyčných krajích nemají vlastně příležitost se v tomto prostředí naučit služební řeč. Vydané nařízení jim v tom tedy mohlo napomoci.

25 Nějakou dobu vykonával funkci velitele ČO v Těšíně s prozatímním sídlem v Opavě. Jelikož dané oddělení bylo toho času malého územního rozsahu (velkou část regionu spravovali Poláci), bylo možné mu takovou pozici svěřit.

26 Všichni četničtí důstojníci a řadové mužstvo nemající vzdělání získané na českých školách se museli dle výnosu MV z 19. prosince 1921 podrobit jazykové a historicko-literární zkoušce z českého jazyka. M. KLEČACKÝ, *Převzetí rakouského četnictva*, s. 73.

27 NA, GVČ, kart. 4, sign. 367 dův/20.

28 NA, GVČ, kart. 52, sign. 3271/20.

Za uvedeným účelem byla brzy na to ustanovena československá plebiscitní komise, která na svých poradách řešila rovněž řadu bezpečnostních otázek. Bylo tedy nutné, aby se schůzek účastnil zástupce zemského velitele, jelikož sám Vyčítal byl příliš zaneprázdněn. Jednalo se tedy o nanejvýš důležitou a zodpovědnou funkci styčného důstojníka mezi komisí a zemským velitelstvím, proto se pečlivě zvažovalo, komu post svěřit. V úvahu přicházel dokonce i Steinböck velící tehdy značně okleštěnému těšínskému četnickému oddělení, ovšem něco takového pochopitelně znemožnila jazyková neznalost dotyčného.²⁹

Výběr tedy nakonec padl na Bauera, který byl jednak dobře obeznámen se zdejšími poměry, jednak právě v říjnu roku 1919 úspěšně složil písemnou zkoušku z českého jazyka, což patrně jmenovanému napomohlo jak v zisku uvedené funkce, tak v povýšení na podplukovníka. Jmenovaný totiž zmíněnou zkoušku skládal již v květnu stejného roku, avšak tehdy neúspěšně, a tak musel vše opakovat, přičemž mu zároveň bylo prozatím odepřeno další povýšení.³⁰

Jak jsme poznali, jazykový faktor hrál stěžejní roli pro integraci německého četnického důstojnictva v rámci nově formovaného československého četnického sboru ve Slezsku. Existovaly však i případy, kdy se staly rozhodujícími odlišné činitele související spíše s tím, jak se dotyčný jednotlivec choval před rokem 1918 nebo lépe řečeno, jak si onu minulou dobu pamatovali jiní.

Velmi konkrétně lze zmíněný aspekt demonstrovat na kauze majora Josefa Woitsche.³¹ Tento důstojník četnictva zastával již za Rakousko-Uherska významné velitelské funkce. Stál mimo jiné v čele četnického oddělení ve Fryštátě, Těšíně nebo Polské Ostravě. V červnu roku 1917 byl odvelen do Haliče, odkud se krátce po převratu vrátil a 2. prosince si podal žádost o přijetí do služeb československého četnictva.³²

Tady ovšem vyvstal zásadní problém, neboť možnost opětovného zdejšího působení jmenovaného se neseťkala s kladným ohlasem. Příčinou negativních reakcí se stalo údajné majorovo protičeské jednání za války, zejména v době jeho služby v Polské Ostravě v prvním válečném roce, na což byly upozorněny nejprve příslušné úřady, v lednu 1919 pak následovala novinářská kampaň mající za úkol informovat o celé záležitosti také veřejnost. Iniciátorem zmíněné akce byl nadporučík v záloze Emil Hájek, civilním povoláním učitel, který se do budoucna stal velkým Woitschovým odpůrcem a který rovněž podával svědectví ohledně majorových přečinů.

Škála vznesených obvinění byla různorodá. Uveďme jen obecně, že se jednalo zejména o konkrétní případy pronásledování Čechů a jejich posílání na frontu. Dále byly majorovi vytýkány některé nevhodné výroky o českém jazyku či velezrádných Čechích.³³

Vyšetřováním celé kauzy byl nejprve pověřen zemský velitel Karel Vyčítal. Dotyčný formuloval své závěry v souhrnné zprávě adresované GVČ 23. ledna 1919, přičemž dospěl k závěru, že není v jeho silách prošetřit důkladně a svědomitě veškerá udání předložená

29 NA, GVČ, kart. 8, Rukopis vzpomínek generála Vyčítala, s. 14.

30 NA, GVČ, kart. 1, sign. 235 dův/19.

31 Podrobněji k problematice zmíněné kauzy srov. Ivana BARTEČKOVÁ, Četnický důstojník mezi monarchií a republikou – kauza Josefa Woitsche, in: *Studia Iuvenalia – Studentské historické sešity*, ed. O. Kolář, Ostrava 2016, s. 165–182.

32 NA, GVČ, kart. 181, Kvalifikační listina Josefa Woitsche.

33 NA, GVČ, kart. 4.

vůči Woitschovi. Proto navrhnul zahájit soudní vyšetřování, neboť nebylo jasné, zda Woitsch jednal jako člověk nepřátelský českému národu a jeho příslušníkům, nebo šlo jen o „*přemrštěné výkony člověka smýšlením skrz a skrz rakušáctvím prodchnutého, a po vyznamenání bažícího*“.³⁴

Vojenské justiční orgány se ovšem odmítly danou záležitostí zabývat pro absenci definovatelné skutkové podstaty, a tak se řešení celé kauzy poněkud oddálilo. Do jara roku 1920 se podařilo nashromáždit několik nových svědeckých výpovědí proti Woitschovi. Předmětem zájmu se tak staly rovněž připomínky ohledně majorova soukromého života a jeho vystupování.³⁵

Sám Woitsch se zjednodušeně hájil tím, že za minulého režimu konal jen to, co vyžadovala služba, přičemž nikdy proti nikomu nevystupoval nepřátelsky ani politicky, ani národnostně.³⁶

Woitschova kauza byla nakonec dořešena rozhodnutím četnického disciplinárního výboru,³⁷ který se 20. října roku 1920 definitivně usnesl na tom, že obviněný měl být jednak na následujících šest měsíců opomenut při případném povýšení, jednak mu byla udělena písemná důtka „*pro povrzhlivý výrok o jazyku českém, pronešený v roce 1915 a pro někdy neprozíravé chování před státním převratem, kterýmžto chováním Jste u některých soukmenovců vzbudil dojem národnostní chabosti*“.³⁸

Woitschovo další služební setrvání ve Slezsku však nebylo možné, čehož si byli četničtí představení dobře vědomi. Případ byl příliš znám a navíc značně medializován, takže Woitsch by jen obtížně nacházel oporu mezi mužstvem. Josef Woitsch byl tedy k 1. prosinci roku 1920 zařazen k ZČV pro Podkarpatskou Rus jako náměstek tamního velitele.³⁹ Zůstal zde až do 1. února 1923, kdy v hodnosti podplukovníka odešel do trvalé výslužby.⁴⁰

Výsledek řízení v zásadě odpovídal dobové praxi – Woitsch byl pokárán a „uklizen“ na východ republiky. Podobně v téže době skončili i někteří policejní úředníci, viněni z přílišné „služební horlivosti“ v předpřevratové éře.⁴¹ Přísnější trest by ostatně ani nebyl v zájmu četnictva – zkušený důstojník mohl být pro sbor přínosem, tím spíše, že se četnictvo po převratu potýkalo s nedostatkem odborně i jazykově kvalifikovaného personálu.

Na základě výše popsaných případů lze obecně konstatovat, že otázka četnických

34 NA, GVČ, kart. 4, sign. 5a.

35 Josef Woitsch pocházel ze smíšeného česko-německého manželství, přičemž vzdělání získal na českých školách. Ovládal tedy dobře oba jazyky. Za manželku si vzal rodilou Němku, takže výchova jejich synů probíhala přirozeně v německém jazyce, což se také stalo předmětem kritiky.

36 NA, GVČ, kart. 4, sign. 45.

37 Z trestně-právního hlediska by ostatně bylo těžké Woitsche stíhat, vždyť to, co mu bylo vytýkáno, nebylo v rozporu s dobovými rakousko-uherskými zákony. Četnický disciplinární výbor, který případ nakonec řešil, však mohl postupovat dle subjektivnějších kritérií. Tento orgán měl možnost trestat i chování, jež nebylo protizákonné, ale bylo vyhodnoceno jako nehodné československého důstojníka.

38 NA, GVČ, kart. 4, sign. 43a.

39 NA, GVČ, kart. 4, sign. 333dův/20.

40 NA, GVČ, kart. 181, Kvalifikační listina Josefa Woitsche.

41 Srov. Zdeněk KÁRNÍK, *Pražské policejní ředitelství, jeho Státní (politická) policie a její informátoři z řad občanstva v převratných dobách Velké války očima Očistného Výboru pro prozkoumání policejního archivu v letech 1918-1920*, Acta Oeconomica Pragensia 15, 2007, č. 7, s. 247-256.; Jaromír SLUŠNÝ, *Vznik a vývoj Policejního ředitelství Bratislava*, in: Almanach příspěvků VII. konference policejních historiků, ed. R. Galaš, Praha 2012, s. 191-196.

důstojníků německé národnosti byla primárně otázkou jazykovou. Možnost pokračovat ve služební kariéře se odvíjela především od schopnosti a ochoty osvojit si znalost nové služební řeči. Při rozhodování o dalším osudu jednotlivců však spolupůsobily i další faktory, zejména snaha četnické správy nesevěřovat německým důstojníkům velitelské funkce. V důsledku této personální politiky se někteří důstojníci německého původu jednoduše stali „přebytečnými“. Při přejímání bývalých rakousko-uherských četníků do služeb republiky se přirozeně přihlíželo rovněž k jejich chování během první světové války. I v tomto případě však, obdobně jako u jazykových zkoušek, panovala značná benevolence, kterou lze vysvětlit zejména nedostatkem kvalifikovaného personálu schopného „problémové“ důstojníky nahradit.

V porovnání s meziválečnou československou armádou na první pohled vyniká výrazně větší vstřícnost k důstojníkům německé národnosti, především v otázce jazykových zkoušek.⁴² Národnostní otázka v četnictvu se také na rozdíl od poměrů v armádě nestala předmětem širší veřejné debaty, politická scéna i média věnovaly této otázce o dost méně pozornosti.⁴³ Menší míra tlaku na čechizaci důstojnického sboru četnictva umožnila vrcholným představitelům četnické správy vést relativně samostatnou personální politiku, jejímž základním principem bylo upřednostnění profesní odbornosti před národnostními kritérii. Pro tento postup hovořila také okolnost, že četnictvo na rozdíl od armády postrádalo možnost relativně snadného doplnění personálních stavů odvedenci a repatriovanými legionáři.⁴⁴ Svou roli patrně sehrála i určitá národnostní nevyhraněnost většiny představitelů četnické generality, postrádajících nacionální radikalismus mnoha legionářů, kteří po první světové válce získali vedoucí posty v armádě.⁴⁵

Cenné poznatky by jistě přineslo srovnání získaných poznatků se situací v řadách dalších ozbrojených složek, především státní policie a finanční stráže. Provedení takovéto komparace je však již mimo možnosti této krátké studie.

Adoption of German Comissioned Officers by Czechoslovak Gendarmery on Example of Gendarmery Command for Silesia (Summary)

The article analyses cases of German-speaking commissioned officers of Czechoslovak gendarmery and the process of their adoption by the Czechoslovak republic after the downfall of the Austro-Hungarian Empire. According to the results of the research the gendarmery headquarters was quite permissive to the German gendarmes, in comparison with the strict conditions in the army. The low level knowledge of the Czech language, as well as the „pro-Habsbourg past“ of some officers, usually did not significantly harm the careers

42 Srov. M. ZÜCKERT, *Zwischen Nationsidee*.; M. KOLDINSKÁ – I. ŠEDIVÝ, *Válka a armáda*, s. 258–269.

43 Srov. O. KOLÁŘ, *Problematika četnictva v interpelacích Národního shromáždění 1918–1925*. *Historica Olomucensia* 42, 2012, s. 115–124.

44 Ačkoliv československé úřady prakticky od počátků státní samostatnosti počítaly s přednostním přijímáním bývalých legionářů k četnictvu, v prvních popřevratových letech byl zájem legionářů o práci u četnictva nižší, než se předpokládalo. I ti, kteří se do služby hlásili, ji často nemohli ihned nastoupit, jelikož kvůli napjatým bezpečnostním poměrům na Těšínsku a Slovensku nemohli být prozatím demobilizováni od svých vojenských útvarů. Například ve Slezsku tak byli v listopadu 1919 u četnictva zařazeni pouze dva bývalí legionáři. Blíže viz I. BARTEČKOVÁ, *Činnost Zemského četnického velitelství*, s. 32–34; M. KLEČACKÝ, *Převzetí rakouského četnictva*, s. 83.

45 K velitelskému sboru četnictva srov. biografické studie: I. BARTEČKOVÁ, *Karel Vyčítal*.; M. KLEČACKÝ, *Generálmajor Václav Řezáč*, s. 285–305; Ondřej KOLÁŘ, *Generál četnictva Josef Šustr*, in: *Almanach příspěvků VIII. konference policejních historiků*, ed. R. Galaš, Praha 2013. (Vydáno elektronicky na CD)

of those, who were able to accept the changed political situation. The permissive approach of the headquarters was caused mainly by the lack of qualified gendarmery personnel after the Great War.

PRŮBĚH OSÍDLOVÁNÍ BRUNTÁLSKA A KRNOVSKA V LETECH 1948–1960¹

Aleš Kreml – Zdeněk Jirásek

Aleš Kreml – Zdeněk Jirásek: Settlement of Bruntál and Krnov districts in 1948–1960

The study deals with migration movements and population changes in the frontier of the Czech lands from 1948 to 1960, focusing on the districts of Bruntál and Krnov then. The essential part of the study is the period of the second half of the 1950s, when the so-called final settlement was taking place in Czechoslovakia, and it is therefore possible to speak about the state-initiated and controlled form of final settlement. The work is based on archival sources of national and regional provenance, by means of which it aims to illustrate, on selected examples, the specifics of this process in the local part of the border region.

Key Words: borderland, Bruntál, Krnov, migration, resettlement, settlement, Silesia

Pohraničí českých zemí prodělalo po druhé světové válce dalekosáhlou proměnu. Odsun bezmála tří milionů Němců a následné osídlování tohoto prostoru novými lidmi znamenalo zásadní změnu v oblasti populační, hospodářské, sociální i kulturní. Význam těchto změn vynikne o to více, když uvedeme, že hlavní proměny se udály přibližně během dvou let od skončení války. Takovýto překotný vývoj s sebou nesl mnoho problémů, které se následně přenášely nejen do dalších let, ale i desetiletí. Předkládaná studie se snaží na vybraných příkladech osvětlit právě dobu po ukončení hlavní odsunové a osídlovací fáze. Především na základě celostátních a regionálních archivních pramenů jsme se pokusili nastínit vývoj v okresech Bruntál a Krnov v letech 1948–1960 s důrazem na osídlovací, respektive dosídlovací proces. Oba tyto okresy byly před druhou světovou válkou obývány převážně Němci, takže v tomto prostoru zanechal odsun velmi výraznou stopu.

Zasazení této práce do let 1948–1960 sice respektuje obvykle přijímanou chronologii českých národních dějin, ale u námi zvoleného tématu registrujeme, že některé důležité celostátní události zde sehrávaly nepoměrně menší roli. Například únorový převrat v roce 1948 nebyl v pohraničí tak zásadním zlomem jako v jiných oblastech. Bylo to dáno především tím, že komunisté měli na proces osídlování značný vliv už od jeho počátku, protože drželi dvě nejdůležitější ministerstva, která měla v tomto ohledu rozhodovací pravomoc. Hlavní slovo v oblasti osídlování mělo totiž Ministerstvo vnitra, které řídil po skončení druhé světové války Václav Nosek, a Ministerstvo zemědělství ovládané Júliem Ďurišem. Na základě dekretu prezidenta republiky č. 27/1945 Sb. o jednotném řízení vnitřního osídlení ze dne 19. července 1945 byl zřízen Osídlovací úřad, který spadal právě do kompetencí Ministerstva vnitra. Řízením tohoto úřadu byl 18. září 1945 pověřen komunist Miroslav Kreysa. Tento úřad měl především vytyčit zásady pro osídlování a provádět kolonizaci měst. Ve venkovských oblastech mělo mít rozhodující slovo Ministerstvo zemědělství a jeho IX. odbor, který řídil opět komunist Jiří Kořátko. Posledním mužem, který měl značný vliv na osídlovací procesy v pohraničí, byl Bedřich

¹ Studie vznikla v rámci řešení studentského grantového projektu SGS/5/2015 s názvem „Výzkumné centrum pro soudobé dějiny (1800–2000) – témata z kulturních a sociálních dějin (2015)“ řešeném na půdě Slezské univerzity v Opavě na Filozoficko-přírodovědecké fakultě v Opavě.

Steiner, který byl pověřen vedením Osídlovací komise ÚV KSČ.² Je tedy nepochybné, že vliv komunistů na proces osídlování byl velice významný už od jeho počátku, takže únor 1948 spíše odstranil politickou opozici a zjednodušil schvalování některých nařízení, než aby znamenal zásadní přelom v nastavené linii tohoto procesu.

Samotný vývoj osídlování mezi lety 1945 (potažmo 1948) až 1960 lze rozdělit do několika etap. Periodizačních možností je několik a jejich bližší rozbor jsme již provedli v naší předchozí práci *Osídlení okresu Bruntál v letech 1945–1949*.³ Na tomto místě můžeme pro názornost použít rozdělení tohoto procesu podle Státního úřadu statistického (SÚS). Dle této periodizace lze léta 1945–1947 označit za osídlení „v pravém slova smyslu“, přelom let 1947/1948 až po konec roku 1953 je možno považovat za období neorganizovaného osídlování, které je typické volným pohybem osob a mnohdy značným odlivem lidí z pohraničí zpět do vnitrozemí. Další fáze nastala v roce 1954, kdy vláda na základě svého usnesení ze září 1953 rozhodla o novém přístupu k pohraničí u vybraných zemědělských okresů, protože v této době byla situace v pohraničí stále neutěšená.⁴ Od konce roku 1953 se proto můžeme nově setkat s označením dosídlování⁵ pohraničí nebo s formulací o „vládním usnesení o pomoci pohraničí“.⁶ Situace se změnila v roce 1959, kdy se přístup vlády k pohraničí opět proměnil, o čemž bude pojednáno dále. S ohledem na uvedenou periodizaci bude nosná část této studie zaměřena především na situaci vzniklou po 15. září 1953,⁷ kdy se postupně „rozběhla“ tzv. akce dosídlení.

Práce je založena na studiu vybraných archivních pramenů regionální i celostátní povahy, kdy byly využity zejména fondy *Okresního národního výboru (ONV) Bruntál II (1949–1960)* a *ONV Krnov II (1949–1960)* uložené ve Státním okresním archivu (dále jen SOKA) Bruntál se sídlem v Krnově. Zásadním zdrojem pro otázku dosídlování se však ukázal být fond Úřad předsednictva vlády – Vládní komise pro otázky osídlení pohraničí, který se nachází v Národním archivu v Praze. Jmenovaný fond obsahuje velice cenné informace k této problematice.

Odborné literatury, která by se primárně zabývala otázkou migračních procesů v českém pohraničí v 50. letech, není takové množství jako o odsunu Němců a osídlování v letech 1945–1948, ale tato situace se postupně mění. Nemůžeme zde samozřejmě jmenovat všechny práce, ale za zmínku určitě stojí monografie Matěje Spurného *Nejsou jako my. Česká*

2 Adrian von ARBURG, *Konstruktéři nového pohraničí. Aktéři sídelní politiky a naplňování jejich vizí*, Dějiny a současnost (DaS) 7, 2010, s. 14–17.

3 Aleš KREML – Zdeněk JIRÁSEK, *Osídlení okresu Bruntál v letech 1945–1949*, Slezský sborník (dále jen SISb) 113, 2015, s. 315–338.

4 Cit. dle Jana KUTNOHORSKÁ, *Osídlování okresů expozitury Zemského národního výboru v Ostravě (1945–1947)*, SISb 76, 1978, s. 1–2.

5 Tento pojem používá například Jiří TOPINKA, *Zapomenutý kraj. České pohraničí 1948–1960 a takzvaná akce dosídlení*, Soudobé Dějiny (dále jen SD) 12, 2005, s. 534–585.

6 Národní archiv (dále jen NA) Praha, Úřad předsednictva vlády – Vládní komise pro otázky osídlení pohraničí (dále jen ÚPV-VKOOP), č. kart. 17, Zprávy pro předsedu vlády 1954, Zpráva pro předsedu vlády ČSR s. Viliama Širokého o plnění vládního usnesení o pomoci pohraničí, 13. 8. 1954.

7 V tento den přednesl Viliam Široký vládní usnesení, které mimo jiné obsahovalo pasáže o nutné pomoci pohraničí. Kompletní zápis tohoto projevu je dostupný na webu Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna, Stenoprotokoly Národního shromáždění republiky Československé 1948–1954, 78. chůze, Úterý 15. září 1953. Dostupné online na: <http://www.psp.cz/eknih/1948ns/stenprot/078schuz/s078002.htm> [cit. dne 11. 10. 2015]

společnost a menšiny v pohraničí (1945–1960),⁸ dále práce Tomáše Dvořáka *Vnitřní odsun 1947–1953. Závěrečná fáze „očisty pohraničí“ v politických a společenských souvislostech poválečného Československa*⁹ nebo dvousvazkové dílo Karla Kaplana *Proměny české společnosti 1948–1960*, i když zde je přímo pohraničí věnována pouze menší část druhého svazku.¹⁰ Jmenované publikace jsou podnětným zdrojem informací zpracovaných podle nových zásad historické vědy. Rovněž pramenná edice *Výsídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945–1951. Dokumenty z českých archivů* sestavená pod vedením Adriana von Arburga (občanským jménem od roku 2011 Adrian Portmann) a Tomáše Staška obsahuje cenné teoretické pasáže, které nelze při studiu tohoto tématu opomenout.¹¹ Nejvíce však s naším tématem koresponduje studie Jiřího Topinky *Zapomenutý kraj. České pohraničí 1948–1960 a takzvaná akce dosídlení*.¹² Topinka zde jako jeden z mála komplexně rozebírá otázku pohraničí v letech 1948–1960 a dává ji do souvislosti s migračními pohyby let 1945–1947. Topinkova studie pro nás byla v tomto směru velice inspirativní.

Náš výčet by ovšem nebyl úplný, kdybychom s ohledem na vybrané území nezmínili práci Otakara Káni *Historické proměny pohraničí. Vývoj pohraničních okresů Jeseník, Rýmařov, Bruntál a Krnov po roce 1945*.¹³ Jsme si samozřejmě vědomi, že práce je již staršího data a obsahuje slovník poplatný době svého vzniku, ale většina práce je podložena seriózním archivním výzkumem. Mimo jmenovaných publikací jsme využili i řadu dalších studií, které jsou zmíněny dále v textu.

Naše práce se tedy primárně zaměřuje na otázku migrace mezi pohraničím a vnitrozemím a především na tzv. akci dosídlení, která začala v roce 1954. V tomto směru jsme proto rezignovali na obšírnější rozbor kolektivizace venkova, jelikož není v našich silách v této kratší regionální studii uvést vše potřebné. Kolektivizace a další podstatné vlivy na proces dosídlování na Bruntálsku a Krnovsku, jako byl například rozvoj ostravsko-karvinské oblasti nebo politika zaměstnanosti, jsou zde vždy uváděny s ohledem na samotné dosídlování tak, aby bylo možné podat co možná nejúplnější obraz, aniž by text přesáhl únosnou mez. Rovněž otázka řecké emigrace do Československa je v této práci vynechána, jelikož počítáme s dalším výzkumem v této oblasti a pravděpodobně tak dojde na samostatné zpracování této části dosídlovacího procesu.

Výsledky osídlovacího procesu v letech 1945–1947 na Bruntálsku a Krnovsku¹⁴

Bruntálsko i Krnovsko bylo před druhou světovou válkou osídleno převážně Němci.

8 Matěj SPURNÝ, *Nejsou jako my. Česká společnost a menšiny v pohraničí (1945–1960)*, Praha 2011.

9 Tomáš DVOŘÁK, *Vnitřní odsun 1947–1953. Závěrečná fáze „očisty pohraničí“ v politických a společenských souvislostech poválečného Československa*, Brno 2013.

10 Karel KAPLAN, *Proměny české společnosti 1948–1960. Část druhá. Venkov*, Praha 2012, s. 98–135.

11 Doposud v této edici vyšly pouze tři svazky a vydání dalších je zatím v nedohlednu. Pro více informací o tomto zásluhném projektu lze získat na webu <http://www.vnpecp.cz>.

12 J. TOPINKA, *Zapomenutý kraj*, s. 534–585.

13 Otakar KÁŇA, *Historické proměny pohraničí. Vývoj pohraničních okresů Jeseník, Rýmařov, Bruntál a Krnov po roce 1945*, Ostrava 1976.

14 Tato kapitola je sestavena na základě našeho dřívějšího výzkumu, který byl publikován v člancích: A. KREML – Z. JIRÁSEK, *Osídlení okresu Bruntál v letech 1945–1949*, SISb 113, 2015, s. 315–338 a TITÍŽ, *Osídlování okresu Krnov v letech 1945–1949*, Časopis Slezského zemského muzea – série B – vědy historické (dále jen ČSZM-B) 64, 2015, s. 257–270. Omezíme se tedy pouze na kratší zhodnocení procesu vysídlení Němců a osídlování tohoto prostoru, abychom dodali dalšímu textu patřičný kontext.

Pokud budeme vycházet z předválečného sčítání lidu v roce 1930, měl okres Bruntál celkem 49 134¹⁵ obyvatel a z tohoto počtu bylo 47 182 Němců.¹⁶ Okres Krnov na tom byl obdobně, při sčítání lidu v roce 1930 zde bylo přítomno 61 995¹⁷ lidí a z toho bylo 56 744 Němců.¹⁸ V tehdejší okrese Bruntál tvořilo německé obyvatelstvo více než 95 % obyvatel a v okrese Krnov 91,5 %.¹⁹ Navíc po okupaci nacisty se tento podíl německého obyvatelstva ještě zvýšil, když mnozí čeští usedlíci byli nuceni své domovy opustit nebo byli následně během války posláni na práce do Německa. Poválečný odsun a následné osídlování znamenalo pro tyto okresy hlubokou populační změnu, jelikož došlo fakticky ke kompletní obměně veškerého obyvatelstva. Dokládá to i statistické šetření, kdy se k roku 1947 pro okres Bruntál uvádí 23 703 obyvatel a pro okres Krnov 31 099.²⁰ Počet Němců byl následující (stav k 1. listopadu 1946): okres Bruntál 1 177 a okres Krnov 1 411.²¹ V roce 1930 bylo na Bruntálsku 83 obyvatel na kilometr čtvereční a v roce 1947 se tento počet snížil na pouhých 40. Podobně na tom bylo v této době i Krnovsko, kde se hustota zalidnění snížila ze 116 na 58 obyvatel na km². Rapidní pokles lidnatosti obou okresů se výrazně podepsal nejen na hospodářství, ale kompletní výměna obyvatelstva znamenala i zásadní zásah do oblasti sociální a kulturní.

Hospodářskou základnu českého pohraničí rovněž narušilo přemísťování a likvidace vybraných průmyslových kapacit. Problém nebyl ani tak v tom, že drtivá většina podniků v pohraničí byla po válce znárodněna, zkonfiskována nebo postavena pod národní správu, ale že spousta těchto výrobních kapacit byla zrušena nebo přesunuta do vnitrozemí či na Slovensko.²² Jeden z takových přesunů se například výrazně dotkl textilnictví na Krnovsku, kdy část vybavení čtyř velkých textilních továren bývalých firem Chlupaczek, Wlačil, Schmidt a Larisch byla z Krnova poslána na Brněnsko a Slovensko.²³ Na Krnovsku byl tímto zásahem vlnářský průmysl zredukován na pouhých 37 % předválečného stavu. Zajímavé ovšem je, že i přes tento citelný zásah zůstalo toto průmyslové odvětví ve městě dominantní a v roce 1947 v něm pracovalo přibližně 1 200 osob.²⁴ V Bruntále potkal podobný osud tkalcovnu Marburg, která zaměstnávala přibližně 1 000 lidí a jejíž fungování bylo zastaveno v roce 1947. Přesun průmyslových kapacit a jejich případné zrušení se neprovádělo pouze po skončení války. Během první pětiletky dále probíhala transformace československého hospodářství od slučování²⁵

15 *Osvobozená země*, Ostrava 1947, s. 188.

16 Adrian von ARBURG – Tomáš STANĚK (edd.), *Výsídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945–1951. Dokumenty z českých archivů. Díl I.: Češi a Němci do roku 1945 – Úvod k edici*, Středoluky 2010, s. 61.

17 *Osvobozená země*, s. 188.

18 A. ARBURG – T. STANĚK, *Výsídlení Němců, Díl I.*, s. 61.

19 *Zpráva rady ONV v Krnově k I. pololetnímu okresnímu sjezdu v Krnově 6. 4. 1947*. Krnov [1947], s. 5.

20 *Osvobozená země*, s. 188.

21 A. ARBURG – T. STANĚK, *Výsídlení Němců, Díl I.*, s. 61.

22 Více o této problematice např. Anna BEINHAUEROVÁ, *Problémy likvidace a přemísťování průmyslu z pohraničí v letech 1945–1948*, SISb 83, 1985, s. 25–38.

23 SOKA Bruntál, ONV Krnov I (1945–1948), inv. č. 139, č. kart. 113, *Zpráva o jednání se slovenskými a brněnskými pověřenci ve dnech 23. a 24. IX. 1945 u Hospodářské skupiny čsl. průmyslu textil. a Ministerstva průmyslu v Praze*, s. 1–5.

24 *Zpráva rady ONV*, s. 36.

25 Slučování podniků s podobným výrobním zaměřením vedlo ke snaze koncentrovat výrobu na jedno místo. To mělo za následek, že odloučená pracoviště s menším počtem zaměstnanců byla mnohdy rušena jako nerentabilní a výroba byla přesunuta do lokalit s lepší dostupností či přímo do mateřského závodu.

podniků, přes jejich rušení či přemísťování. Na Bruntálsku se během let 1949–1953 zrušilo několik podniků a byla za ně poskytnuta jen slabá náhrada. Za všechny můžeme jmenovat například pobočku národního podniku Pilana v Nové Pláni, která zaměstnávala přibližně 90 zaměstnanců a byla zrušena v roce 1950, nebo závod Lenas – přádelny lnu ve Světlé s 267 zaměstnanci uzavřený v roce 1953. Zde však část objektů přešla pod výrobní družstvo Kovosvět Světlá, kde bylo zaměstnáno k roku 1956 přibližně 100 lidí. Celkově nevychází bilance let 1949–1953 pro okres Bruntál příliš příznivě. Během této doby bylo zrušeno nebo reorganizováno větší množství podniků a celková možnost pracovních příležitostí v průmyslu se zde snížila přibližně o 700 míst.²⁶ To mělo samozřejmě vážné dopady do budoucna i z hlediska dosídlování.²⁷

Dalším zásadním problémem, který omezoval možnosti řádně osídlit námi zkoumanou oblast, bylo válečné poškození. SÚS vyčíslil škody pro expozituru Moravskoslezského zemského národního výboru (MZNV) v Ostravě na 20 668 878 000 Kčs.²⁸ Na okres Bruntál připadlo z této částky 19 253 000 Kč a na okres Krnov 1 110 778 000 Kčs.²⁹ V tomto směru je zřejmá disproporce mezi oběma okresy, kdy Krnovsko bylo válečnými událostmi poškozeno daleko výrazněji. To se následně projevilo při rekonstrukci tohoto území a mělo i značný vliv na proces osídlování, kdy především na Osoblažsko nebylo možné umisťovat nové lidi, protože pro ně nebyly dostupné vhodné ubytovací kapacity. Devastace Osoblažska byla tak obrovská, že náprava poměrů si vyžádala značné finanční náklady a protáhla se daleko za hlavní osídlovací fázi v letech 1945–1947. Ještě v polovině roku 1949 byly škody na Osoblažsku odhadovány částkou 42 710 894 Kčs.³⁰ Okres Bruntál byl sice válkou poškozen daleko méně, ale jeho podhorský a horský hospodářský profil

26 SOKA Bruntál, ONV Bruntál II (1949–1960), inv. č. 218, č. kart. 168, K některým problémům v okrese Bruntál, které souvisí s dosídlením a výstavbou pohraničního okresu Bruntál, s. 5–6, 11. 6. 1956.

27 Paradoxně však i v průběhu dosídlovací akce byly některé podniky na Bruntálsku zrušeny. V roce 1957 byla zrušena pila v Karlovicích (27 pracovních sil) a v těchto objektech byl zřízen sklad Elektroodbytu, který zaměstnával deset lidí. Dále byla v roce 1957 zrušena pila v Nových Heřminovech, což opět znamenalo ztrátu 27 pracovních příležitostí a tentokrát navíc bez adekvátní náhrady. Obě pily byly zrušeny s ohledem na koncentraci této výroby do závodu ve Vrbně pod Pradědem. Výjma přesunu výroby mimo zmíněné obce to znamenalo zvýšenou potřebu dojíždět za prací do jiných obcí. V roce 1959 byl ještě zrušen lom křemíku v Bílém Potoce, avšak pro tento zásah nemáme bližších údajů, takže nemůžeme říct, jak moc to ovlivnilo možnosti zaměstnání v této části okresu. (SOKA Bruntál, ONV Bruntál II (1949–1960), inv. č. 218, č. kart. 168, Zpráva o výsledku tematické prověrky jak je zajištěno plnění úkolů usnesení PB ÚV-KSČ ze dne 18. 11. 1958 o rozvoji a pomoci pohraničních oblastí, s. 2, 23. 12. 1959.)

28 Součástí expozitury byly okresy Bílovec, Bruntál, Český Těšín, Fryštát (nyní Karviná), Frývaldov (nyní Jeseník), Hlučín, Krnov, Místek, Nový Jičín, Opava-venkov a statutární města Opava a Ostrava. (Osvobozená země, s. 183.)

29 Osvobozená země, s. 102.

30 SOKA Bruntál, ONV Krnov I (1945–1948), inv. č. 203, č. kart. 188, Seznam odhadů škod na stavebních objektech, způsobených válečnými událostmi a okupací v XV. oblasti /okresy Krnov, Bruntál a Jeseník ve Slezsku/, nestr., 8. 7. 1949. Problémy při opravách domů se na Osoblažsku vyskytovaly ještě dlouho po válce. Například v roce 1955 řešil ONV v Krnově stížnost podanou Svazem Volyňských Čechů, ve které bylo poukazováno na katastrofální podmínky bydlení zdejších obyvatel. Po prošetření tohoto problému náměstkem předsedy ONV a členy komise pro dosídlení bylo navrženo, aby zdejší lidé převzali do užívání domky opravené v rámci akce dosídlení a půdu by obhospodařovali nadále ve vlastní režii. Samotní volyňští Češi navrhovali předání půdy státním statkům s tím, že se stanou jejich zaměstnanci. Vládní komise jejich návrh zamítla, ale rada ONV v Krnově se snažila těmto požadavkům vyhovět i přes toto zamítavé stanovisko, protože hrozil odchod relativně schopných zemědělců, což by způsobilo další hospodářské ztráty. SOKA Bruntál, ONV Krnov II (1949–1960), inv. č. 121, č. kart. 19, Situační zpráva za měsíc květen 1955 z okresu Krnov, s. 2, 7. 6. 1955.

nedokázal nabídnout dostatečně lákavé prostředí, aby sem přitáhl více nových osídlenců. Nejvíce lidí zde směřovalo do hlavních sídel, především do samotného města Bruntálu, kde byla značně větší šance na získání lukrativnější národní správy. Především majetky průmyslové povahy byly velice žádané, což dokládá skutečnost, že již v srpnu 1945 byla většina těchto majetků buď znárodněna, zkonfiskována nebo pod národní správou, kdežto zemědělské usedlosti byly obsazeny pouze z 20 %.³¹ Přes všechny tyto problémy, které ovšem nebyly jediné, se osídlování obou okresů rozvíjelo i nadále.

Správní vymezení okresů Bruntál a Krnov v letech 1948-1960

Po skončení druhé světové války došlo 15. května ke zřízení MZNV expozitury v Ostravě, jejíž součástí byly okresy Bruntál a Krnov. Bruntálsko bylo v této době tvořeno třemi soudními okresy s celkem 45 obcemi, Krnovsko mělo soudní okresy čtyři s 65 obcemi.³² Oba okresy byly v této době součástí širšího Ostravska a uvažovalo se o nich jako o zdroji pracovních sil a zemědělském zázemí, takže expozitura MZNV v Ostravě měla tvořit komplexní národohospodářský celek. Stav obnovený po druhé světové válce vydržel pouze do roku 1949, kdy došlo k ustavení krajského zřízení. Těto změně předcházela na Ostravsku rozsáhlá diskuze o tom, v jaké podobě bude nový kraj Ostrava fungovat. Předsednictvo krajského výboru (KV) KSČ v Ostravě poprvé jednalo o této problematice 15. října 1948, tedy o den dříve než s konkrétnějšími údaji o krajském zřízení vystoupil v Dobrušce na sjezdu odborářů ministr vnitra Václav Nosek. Z toho vyplývá, že čelní funkcionáři KV KSČ a expozitury MZNV v Ostravě byly s těmito informacemi seznámeni již dříve. Od této chvíle začala jednání mezi Olomoucí, Ostravou a Zlínem o budoucí podobě těchto krajů. Další jednání předsednictva KV KSČ v Ostravě proběhlo 20. října 1948. Zde předseda expozitury MZNV v Ostravě Vladimír Chamrád informoval o průběhu jednání na sekretariátě ÚV KSČ, které se týkalo podoby krajů a okresů. Zástupci Olomouckého kraje měli požadovat připojení okresu Jeseník a údajně i okresu Krnov a byli ochotní Ostravský kraj podporovat při snaze získat okres Valašské Meziříčí. Ostravští zástupci se ostře postavili proti ztrátě okresu Jeseník, protože uvažovali, že zde zřídí ozdravovny pro horníky a hornické děti. Zástupci tří zmíněných krajů na této schůzce nedošli k žádnému konsensu a dohodnuto bylo pouze další jednání, na kterém se měly vyřešit sporné otázky. 21. října 1948 došlo k širšímu zasedání mezi krajskými a okresními zástupci ostravské expozitury. Na této schůzi se delegáti okresů Jeseník a Krnov vyjádřili jasně pro kraj Ostrava. Naproti tomu bruntálští představitelé nebyli zcela rozhodnutí a uvažovali i o připojení k Olomouckému kraji. Díky tomuto nevyjasněnému stanovisku požadovali zástupci Bruntálu delší čas na rozhodnutí. Ovšem již 22. října 1948 se konala další porada, tentokrát v Bruntále, a to za přítomnosti nejen zástupců z Ostravy, ale i z Olomouce. Výsledkem bylo vyjádření představitelů okresů Bruntál, Jeseník a Krnov pro setrvání v rámci kraje Ostrava. Bylo tedy rozhodnuto usilovat o zachování ostravské expozitury v dosavadní podobě a navíc požadovat připojení okresu Valašské Meziříčí. Stanovisko odpovědných činitelů bylo zasláno na Ministerstvo vnitra, a i když ministr 24. října 1948

31 Jan KRAMPL, *Správní a ekonomický vývoj okresu Bruntál v letech 1945–1960*, In: 20 let svobodného Bruntálska, Bruntál 1965, s. 11.

32 Libuše JUCHELKOVÁ – Josef MATYSKA, *Změny hranic obcí okresu Bruntál od roku 1945*, Vlastivědné listy (dále jen VL) 11, 1985, č. 2, s. 1-5.

prohlásil, že o problémech jednotlivých okresů se bude jednat přímo v krajích, bylo vše nakonec jinak. Veškerá diskuze na toto téma přišla vniveč, protože o podobě krajů bylo nakonec rozhodnuto direktivně z centra 5. listopadu 1948. Předsednictvo ÚV KSČ rozhodlo, že okresy Jeseník a Bruntál připadnou kraji Olomouc a oblast Horního Benešova zůstane v Ostravském kraji.³³

Snaha zástupců Krajského národního výboru (KNV) v Ostravě a jednotlivých ONV zachovat podobu kraje v hranicích ostravské expozitury tak vyšla prakticky naprázdno. Tento zásah nebyl jen demonstrativní ukázkou centrální moci, ale měl následně vliv i na proces dosídlování v druhé polovině 50. let. Zatímco okresy Bruntál a Jeseník byly v roce 1954 zařazeny do projektu Ministerstva zemědělství o pomoci vybraným pohraničním okresům, okres Krnov nebyl v počáteční fázi do této skupiny zařazen.³⁴

Od 1. ledna 1949 byl tedy okres Bruntál součástí nově zřízeného kraje Olomouc a okres Krnov zůstal součástí širšího Ostravska. Po roce 1949 již nedocházelo k nijak zásadním proměnám v oblasti státní správy až do roku 1960. Menší změny samozřejmě probíhaly, například v obou okresech během let 1949–1960 docházelo ke slučování obcí a v roce 1959 došlo i na úpravu státních hranic na Krnovsku,³⁵ ale zásadní změna přišla až v roce 1960 v souvislosti s novým územně správním členěním státu. Okresy Krnov a Rýmařov byly zcela zrušeny a připojeny k dosavadnímu okresu Bruntál. „Nový“ okres Bruntál ustanovený v roce 1960 byl v této době tvořen 103 obcemi a územní rozlohou se stal druhým největším v nově utvořeném Severomoravském kraji.³⁶ Spojení těchto území³⁷ do jednoho celku však komplikuje používání různých statistik. Některé novější statistiky jsou totiž spojovány s okresem Bruntál ustanoveným v roce 1960, takže se problematizuje komparace s dřívějším stavem. Pokud bude použito takovýchto údajů, vždy na tuto skutečnost upozorníme.

Migrační pohyby na Bruntálsku a Krnovsku v letech 1948–1953

Pohraničí v roce 1948 se od předchozích tří let příliš nelišilo. Neutěšený stav zde setrval a rychlá konsolidace, kterou slibovalo komunistické vedení, se nekonala, protože Československo nebylo schopno z vlastních zdrojů nahradit odsunutě Němce. V tomto směru nepomohla nijak výrazně ani reemigrace zahraničních krajanů zpět do vlasti. Hlavní reemigrační vlna probíhala přibližně v letech 1947–1950 a znamenala přesun asi 202 526 osob do Československa. Nejvíce lidí se vracelo z Maďarska (71 787), z Volyně (38 859) a z Rumunska (21 001).³⁸ Z celkového počtu reemigrantů se do pohraničí dostalo přibližně 120 000 osob, což odpovídá zhruba 8 % z celkového množství lidí, kteří do pohraničí přišli

33 Vilém PLAČEK, *Změny v územně správní organizaci na Ostravsku v letech 1945–1960. II. část (1948–1949)*, VL 17, 1991, č. 1, s. 10–13.

34 J. TOPINKA, *Zapomenutý kraj*, s. 563. Okres Krnov byl do akce dosídlení zařazen od roku 1955. SOKa Bruntál, ONV Krnov II (1949–1960), Zpráva akce dosídlení v okrese Krnov, nedatováno.

35 Více např. Dušan JANÁK, *Výtyčení Československo-polské hranice a řešení otázky hornoslezských uprchlíků v letech 1948–1960*, ČSZM-B 42, 1993, s. 243–246.

36 L. JUCHELKOVÁ – J. MATYSKA, *Změny hranic*, s. 4–5. Více o nové územní organizaci Ostravska např. Vilém PLAČEK, *Změny v územně správní organizaci na Ostravsku v letech 1945–1960. III. část (1960)*, VL 17, 1991, č. 2, s. 11–16.

37 Vývoj zde byl ovšem složitější. Okres Bruntál byl od roku 1960 tvořen bývalým územím okresů Bruntál, Krnov, Rýmařov, částí okresu Jeseník, Opava a Šternberk. (*Třicet let práce Národních výborů v okrese Bruntál*, Bruntál 1975, s. 23) Podrobnější rozbor viz poznámku č. 36.

38 Jaroslav VACULÍK, *Začleňování reemigrantů do hospodářského života v letech 1945–1950*, Praha 2001, s. 17.

po druhé světové válce.³⁹ Značný úbytek německých obyvatel vyvolal akutní nedostatek pracovních sil nejen v průmyslu, ale především v zemědělství. Odtud pak pramenil nedostatek lidí i ve službách. Na tuto problematiku byla také navázána odborná způsobilost nových osídlenců. Mnozí z nově příchozích měli malé nebo vůbec žádné zkušenosti v zemědělství a mnozí dělníci neměli potřebnou kvalifikaci. Obdobná situace panovala i ve státní správě a samosprávě.⁴⁰ Těžké životní podmínky, ale i obtížné sžívání s novým prostředím, kdy se v pohraničí potkávali lidé z naprosto odlišných kulturních i sociálních kruhů, znamenalo jediné – mnoho z nich se rozhodlo vrátit zpět do vnitrozemí.

Námi zkoumaná část pohraničí⁴¹ byla podle rozdělení SÚS součástí širšího celku, který byl tvořen nejvýhodnějším cípem Čech – okresem Žamberk z kraje Hradeckého a Lanškroun z kraje Pardubického, dále okresy Svitavy a Moravská Třebová z kraje Brněnského, okresem Šumperk, Zábřeh, Rýmařov, Šternberk, Bruntál a Jeseník z kraje Olomouckého a okresy Bilovec, Hlučín, Krnov, Opava, Vítkov a z větší části za druhé světové války okupovaným okresem Nový Jičín z kraje Ostravského. Z celkové rozlohy 7 800 km² tohoto prostoru zabírala 7 000 km² severní Morava a Slezsko.⁴² Tento výčet je zde uváděn proto, že statistická šetření SÚS byla prováděna pro toto území včetně části Čech a bez patřičného vysvětlení by mohlo dojít k vytvoření zkreslujících informací.

V období od 1. května 1945 do soupisu obyvatelstva 22. května 1947 bylo v této části pohraničí vedeno v evidenci 257 497 osídlenců a z tohoto počtu jich 213 870 bylo z českých zemí, 21 950 ze Slovenska a 21 677 reemigrovalo z ciziny. Drtivá většina osob z českých zemí byla původem z Moravy. Z Čech se do této oblasti dostalo v prvních letech po válce pouze 28 200 lidí a z toho polovina směřovala do jediných dvou českých okresů Žamberk a Lanškroun, několik lidí z Čech se dostalo i do okresu Svitavy. Nejvíce osídlenců do oblasti severní Moravy a Slezska směřovalo z tehdejšího Gottwaldovského (Zlínského) kraje. Šlo o 56 600 osob a tito lidé se neusazovali pouze v nejbližších sousedních okresech, ale mnoho z nich osídlovalo i vzdálenější okresy Bruntál, Jeseník, Krnov a Šumperk. K osídlování Bruntálska přispěl výrazně i celý Olomoucký kraj. Naproti tomu Krnovsko bylo osídlováno lidmi z ostravského, místeckého a frenštátského okresu, kdy odtud odešlo 28 000 lidí a z tohoto počtu se jich do okresu Krnov přestěhovalo 9 749. Zajímavý

39 A. von ARBURG – T. STANĚK (edd.), *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945–1951. Dokumenty z českých archivů, Díl II., sv. 1: Duben – srpen/září 1945: „Divoký odsun“ a počátky osídlování*, Středoluky 2011, s. 203.

40 K. KAPLAN, *Proměny české společnosti 1948–1960. Část první*, Praha 2007, s. 14–15. Problémy s pracovními silami byly trvalou skutečností československého hospodářství. Například ještě v polovině roku 1954 bylo konstatováno, že je na ONV v Bruntále neúnosná situace v úřednickém aparátu. Nedodržovaly se úřední hodiny, lidé odpovědní za své úseky se na nich nezdržovali a dokonce byly přijímány pracovní síly, aniž by byl kdokoliv schopen říci, kdo jejich nábor schválil. SOKA Bruntál, ONV Bruntál II (1949–1960), č. kart. 8, *Zápis ze schůze náměstků a tajemníka*, 12. 8. 1954.

41 V tomto případě provádíme rekonstrukci dat podle publikace *Materiály k problematice novoosídlenického pohraničí. Sv. 8 Osídlení českého pohraničí v letech 1945–1959 (Demografický přehled)*, Praha 1984, která je založena na dvou svazcích, které vydal SÚS. Jde o *Osídlení pohraničí v letech 1945–1952*, Praha 1953 a *Osídlení českého pohraničí v letech 1945–1959*, Praha 1960. K tomuto kroku jsme byli nuceni přistoupit především kvůli tomu, že originál těchto dvou prací se nám nepodařilo získat. Publikace *Osídlení pohraničí v letech 1945–1952* měla být převzata bez zásadních změn v textu. Druhá část *Osídlení pohraničí v letech 1945–1959* je v tomto případě pouze výtahem, aby údajně nedošlo k duplikaci jednotlivých pasáží z publikace předchozí. Pokud autoři tohoto novějšího sumarizujícího vydání dodrželi deklarovanou ediční poznámku, tak nepředpokládáme výraznější zkreslení v uvedených údajích.

42 *Materiály k problematice novoosídlenického*, s. 27.

pohled nám skýtá osídlování této oblasti ze Slovenska. V západních částech českého pohraničí tvořilo slovenské obyvatelstvo přibližně 7 % z celkového počtu obyvatel, ale v námi sledované oblasti to bylo pouze 3,7 %. Patrný je zde i nepoměr v rozložení tohoto obyvatelstva, v Čechách bylo osídlení Slováky rovnoměrnější, avšak v námi sledované oblasti se slovenské přistěhovalectví soustředilo do okresů Bruntál, Jeseník, Krnov a Rýmařov. Na Bruntálsku Slováci tvořili celých 11,7 % obyvatel a na Krnovsku 8,6 %.⁴³

Od poloviny roku 1947 se však i zde začíná projevovat odliv novoosídlenců,⁴⁴ i když v porovnání se zbytkem českého pohraničí byl tento pokles nejmenší. Od 1. června 1947 do konce roku 1952 bylo pasivní migrační saldo 3 400 osob. I z tohoto hlediska byly v této oblasti citelné rozdíly. V okresech Šumperk a Opava byl za celou sledovanou dobu mezi léty 1945–1952 značný přebytek přistěhovalých nad vystěhovalými. Na druhém konci pomyslného žebříčku pak stály okresy Krnov a Jeseník, jenže i tento stav je potřeba rozvést. Odchod osídlenců z Krnovska a Jesenicka totiž neprobíhal většinou zpět do vnitrozemí, ale spíše na Ostravsko, kde byly lepší pracovní možnosti v průmyslu. Přes všechny tyto migrační pohyby byly v roce 1952 okresy Bruntál a Krnov osídleny stále pouze na 60 % své předválečné úrovně.⁴⁵ Detailnějším šetřením migračních pohybů v okrese Bruntál bylo zjištěno, že v roce 1950 zde byl úbytek 22 osob, v roce 1951 úbytek 907 osob, v roce 1952 přírůstek 268 osob a v roce 1953 opět úbytek 16 osob.⁴⁶ Okres Krnov se fluktuací zemědělských osídlenců zabýval poměrně detailně a na podzim roku 1949 dokonce ustanovil při ONV v Krnově zvláštní komisi pro řešení této otázky. První schůze této komise se konala 7. září 1949 za účasti předsedy ONV v Krnově Vladimíra Glomba. Komise nevydávala pouze všeobecné výnosy o snaze zamezit přílišné fluktuaci zemědělců, ale konkrétně řešila jednotlivé případy. Většinou byly na pořadu dne žádosti o povolení přesídlení z původní usedlosti jinam. Zajímavá situace vyvstala kolem obce Pelhřimovy. Tato obec nedaleko Slezských Rudoltic byla značně poškozená válečnými událostmi a navíc poloha na státní hranici s Polskem ji předurčila nelichotivý osud. Ministerstvo národní obrany totiž nepovolilo její obnovu z důvodu bezpečnosti státních hranic, což znamenalo pro zdejší osídlence nutnost vystěhování. Třináct zdejších usedlíků (deset jich bylo z Volyně a tři ze Slovenska) proto z tohoto důvodu žádalo ONV v Krnově o povolení k přesídlení. ONV v Krnově uznal, že za tohoto stavu nebylo možno na zdejších

43 *Materiály k problematice novoosídleneckého*, s. 28–30.

44 Důvodů k odchodu mohlo být mnoho, od neschopnosti adaptovat se na rozdílné klimatické podmínky až po důvody zcela osobní povahy. Dokladů o tom, že hospodaření v pohraničí nebylo snadné, je mnoho. Například v Horním Václavově byl v polovině roku 1950 odsouzen ke třem letům vězení Josef Ďuriš, který byl shledán okresním soudem vinným, že nehospořánil na svěřeném majetku s péčí řádného hospodáře. V tomto roce se chtěl Josef Ďuriš s manželkou Marií vrátit na rodné Slovensko, ale úřadovna národního pozemkového fondu v Bruntále při vyúčtování předávaného majetku konstatovala nedoplatek více než 95 000 Kčs. Co nutilo manželé Ďurišovi k odchodu z pohraničí, se ve zprávě nedočteme, ale podle rozsudku se můžeme domnívat, že je k tomu vedlo právě špatné hospodaření. (SOKA Bruntál, ONV Bruntál II (1949–1960), inv. č. 70, č. kart. 8, č. j. 141/50-Dv, Ďuriš Josef, H. Václavov 44 – vyúčtování – závady, 9. 6. 1950.)

45 *Materiály k problematice novoosídleneckého*, s. 31. Důležité je zde ovšem při porovnávání těchto okresů zmínit fakt, že například v okrese Opava nedosahovalo německé osídlení před druhou světovou válkou ani 50 %, kdežto v okresech Bruntál a Krnov přesahovalo 90 %. Je tedy očividné, že odsun se Opavska nedotkl tak výrazně a díky tomu měl tento okres lepší výchozí pozici v poválečných letech.

46 SOKA Bruntál, ONV Bruntál II (1949–1960), inv. č. 218, č. kart. 168, K některým problémům v okrese Bruntál, které souvisí s dosídlením a výstavbou pohraničního okresu Bruntál, s. 7, 11. 6. 1956.

usedlostech řádně hospodařit a této žádosti vyhověl.⁴⁷ Podobnou žádost o vystěhování podali hromadně na podzim roku 1949 osídlenci obce Piskořov, která se nacházela nedaleko obce Pelhřimovy. Důvodem pro tuto žádost byla odlehlost od dalších obcí, špatné dopravní spojení s okolím, s čímž bylo spojeno problematické zásobování, ale i nesnadná docházka dětí do školy, které musely být dopravovány do Města Albrechtic. Rovněž se poukazovalo na nízkou bonitu půdy a na nekvalitní vodu v obci. Komise pro otázky osídlenců při ONV v Krnově uznala platnost těchto nároků, ale paušální vystěhování osídlenců zamítla. Odpovědní činitelé se snažili tuto situaci řešit příslibem zavedení autobusového spojení mezi Piskořovem a Městem Albrechtice a Jednotný svaz československých zemědělců měl prošetřit možnosti snížení dodávkových povinností. Rovněž měly být povoleny domácí porážky dobytka a veterinární služba měla prošetřit příčiny velkého úhynu vepřového dobytka zdejších zemědělců. Celkově bylo konstatováno, že hospodaření v obci se dalo napravit a komise pro otázky osídlenců zde doporučovala zřídit JZD.⁴⁸ Začátkem ledna roku 1950 se situace v Piskořově opět dostala na pořad jednání a výsledkem bylo povolení o přesídlení pro deset osídlenců z výše uvedených důvodů. Zanechaná půda a budovy měly být předány do užívání státním statkům.⁴⁹ Celkově se v letech 1946–1951 z okresu Krnov vystěhovalo 633 osídlenců.⁵⁰

Neradostný stav českého pohraničí proto donutil vládu se tímto problémem více zabývat. Odtud vzešla nová iniciativa, která měla pomoci pohraničí, mělo jít o tzv. dosídlování.

Nová situace v pohraničí a tzv. akce dosídlení

Situace v pohraničí v letech 1948–1953 byla charakteristická překotnou kolektivizací a výraznou fluktuací osídlenců příšlých v letech 1945–1947. Těžké životní podmínky, mnohdy následované zadlužením jednotlivých rolníků i zemědělských družstev, vedly k tomu, že se mnoho lidí snažilo hledat obživu v podstatně lukrativnějším průmyslu. Ten ovšem nebyl v mnoha pohraničních okresech schopen nabídnout dostatek pracovních příležitostí, takže se lidé stěhovali jinam. Navíc v této době vládou protěžovaná odvětví těžkého průmyslu odčerpávala značné pracovní síly, a v námi sledované oblasti to platí dvojnásob, jelikož Ostravsko bylo velice blízko a potřeba pracovních sil zde byla vysoká.⁵¹

Po konfiskaci německého majetku⁵² a perzekucním vystěhování tzv. kulaků zůstalo velké množství půdy ležet ladem, protože v českém pohraničí neměl tento obrovský rezervoár kdo obdělávat. Stávalo se, že v některých okresech připadlo na jednoho rolníka 20 až 30

47 SOKA Bruntál, ONV Krnov II (1949–1960), inv. č. 164, č. kart. 96, Zápis o 1. schůzi zvláštní komise pro řešení případů odchodu osídlenců-zemědělců z krnovského okresu, s. 2, 7. 9. 1949.

48 SOKA Bruntál, ONV Krnov II (1949–1960), inv. č. 164, č. kart. 96, Zápis o 5. schůzi zvláštní komise při ONV Krnov pro řešení případů odchodu osídlenců-zemědělců z krnovského okresu, s. 4–5, 9. 11. 1949.

49 SOKA Bruntál, ONV Krnov II (1949–1960), inv. č. 164, č. kart. 96, Zápis o 7. schůzi zvláštní komise při ONV v Krnově pro řešení případů odchodu osídlenců-zemědělců z usedlostí krnovského okresu, s. 3, 4. 1. 1950.

50 SOKA Bruntál, ONV Krnov II (1949–1960), inv. č. 164, č. kart. 96, Seznam vyúčtování s odcházejícími osídlenci v roce 1946–1951, nedatováno.

51 Přesuny obyvatelstva na Ostravsko neprobíhaly pouze z blízkého okolí. Na tomto procesu se podílela fakticky celá republika. Například jenom z Karlovarského kraje bylo na Ostravsko vysláno na 800 zedníku a žádný z nich se zpět do této části pohraničí nevrátil. (J. TOPINKA, *Zapomenutý kraj*, s. 561.)

52 O osudu německého majetku více například T. STANĚK, *Odsun Němců z Československa 1945–1947*, Praha 1991, s. 346–357.

hektarů půdy, a to mnohdy bez potřebné mechanizace.⁵³ V nastalé situaci nezbylo vládě nic jiného, než tento problém začít řešit na celostátní úrovni.

První veřejné vystoupení o plánované organizované pomoci pohraničí měl 15. září 1953 Viliam Široký, který ve svém projevu mimo jiné řekl: „*Osobitnú starostlivosť venuje vláda zlepšeniu stavu rastlinnej a živočišnej výroby v pohraničných okresoch našej republiky. Doterajšie opatrenia krajských národných výborov v krajoch České Budějovice, Plzeň a Karlovy Vary nevedol k žiadúcemu výsledku a preto celková úroveň poľnohospodárskej výroby v pohraničí v pomere k vnútroštátnej úrovni zaostáva. Opierajúc sa o vlastenecké presvedčenie a city nášho roľníckeho ľudu, je vláda republiky rozhodnutá povzniesť technickú úroveň poľnohospodárskej výroby v pohraničí*“.⁵⁴ Už z tohoto úryvku vyplývá, že nová vládní pomoc se v pohraničí měla týkat pouze zemědělství, což byl problém, protože v pohraničí byla pomoc potřeba v daleko více směrech. Výhradní podpora zemědělství nemohla zásadním způsobem zvrátit zdejší stav, což si komunistické vedení nechtělo nebo nemohlo připustit.

Plán pomoci byl vypracován v září 1953 Hlavní správou jednotných zemědělských družstev Ministerstva zemědělství a tento plán specifikoval, jak bude dosídlování probíhat.⁵⁵ Vláda tento plán schválila svým usnesením č. 150 z 26. ledna 1954 a usnesením č. 151 z téhož dne schválila vytvoření Vládní komise pro otázky osídlování pohraničí, která zodpovídala za provádění tohoto projektu.⁵⁶ Komise se skládala z osmi zástupců rezortních ministerstev, zemědělského oddělení ÚV KSČ, Státního úřadu plánovacího, Ústřední rady odborů a Československého svazu mládeže. V čele komise stál vládní zmocněnec Josef Janouš.⁵⁷

V počátcích tzv. dosídlování bylo do této akce zahrnuto celkem 26 okresů.⁵⁸ Celý proces byl však značně flexibilní a počty okresů, které měly na pomoc nárok, se každý rok měnil. Nejméně se jich této akce, mimo počáteční rok, zúčastnilo v roce 1956 (26), naopak nejvíce jich bylo v roce 1957 (41), rovněž se stávalo, že nebyly dosídlovány celé okresy, ale jen některé obce.⁵⁹

V rámci této akce se speciálně učitelům, lékařům a zdravotnickému personálu poskytovaly platové výhody.⁶⁰ Systém mzdových výhod byl na konci roku 1954 rozšířen

53 J. TOPINKA, *Zapomenutý kraj*, s. 561.

54 Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna, Stenoprotokoly Národního shromáždění republiky Československé 1948–1954, 78. chůze, Úterý 15. září 1953. Dostupné online na: <http://www.psp.cz/eknih/1948ns/stenprot/078schuz/s078002.htm> [cit. dne 12. 11. 2015].

55 J. TOPINKA, *Zapomenutý kraj*, s. 561.

56 NA Praha, ÚPV-VKOOP, č. kart. 19, č. 47-897/59, Zpráva pro předsedu vlády ČSR s. Viliama Širokého o hlavních směrech vývoje hospodářství pohraničních okresů v letech 1954–1959, 5. 10. 1959.

57 J. TOPINKA, *Zapomenutý kraj*, s. 564. Josef Janouš byl v letech 1945–1954 rovněž poslancem Prozatímního Národního shromáždění republiky Československé, Ústavodárného Národního shromáždění republiky Československé a Národního shromáždění republiky Československé za KSČ. Dostupné online na: <http://www.psp.cz/sqw/detail.sqw?id=1819&org=287> [cit. dne 13. 11. 2015].

58 Kadaň, Karlovy Vary, Sokolov, Kraslice, Aš, Cheb, Mariánské Lázně, Toužim, Podbořany, Stříbro, Tachov, Horšovský Týn, Domažlice, Klatovy, Vimperk, Prachatice, Český Krumlov, Kaplice, Trhové Sviny, Třeboň, Jindřichův Hradec, Znojmo, Mikulov, Rýmařov, Bruntál a Jeseník. (J. TOPINKA, *Zapomenutý kraj*, s. 563.)

59 *Materiály k problematice novoosídleneckeho*, s. 79.

60 NA Praha, ÚPV-VKOOP, č. kart. 19, č. 47-897/59, Zpráva pro předsedu vlády ČSR s. Viliama Širokého o hlavních směrech vývoje hospodářství pohraničních okresů v letech 1954–1959, 5. 10. 1959.

i na dosídlence do strojních a traktorových stanic (STS), státních statků a pro odborné zaměstnance jednotných zemědělských družstev (JZD).⁶¹ Od roku 1956 byly podobné výhody poskytovány i lesním dělníkům a cestářům.⁶² ONV v Bruntále se rovněž snažil přilákat nové dosídlence vlastní iniciativou, kdy pro zájemce ze Slovenska vydával brožury ve slovenském jazyce, ve kterých byl sepsán průběh procesu potřebný k řádnému přesídlení do zdejší části pohraničí.⁶³

Každý dosídlenec měl nárok, pokud se rozhodl přejít do zemědělství v pohraničí, na přidělení domku nebo usedlosti za sníženou cenu a k tomu výměru půdy, která nepřesahovala 13 hektarů. Podmínkou pro získání půdy ovšem bylo její zanesení do družstva. Od tohoto opatření si vláda slibovala povznesení dosud ne zcela přesvědčivého fungování JZD. Nemajetní dosídlenci mohli rovněž požadovat přidělení krávy, v bance měli nárok na půjčku s nižším úrokem, novomanželé dostávali i nábytek a dokonce se hradily i náklady na stěhování. Předpokladem pro získání těchto výhod však byla podmínka, že dosídlenci setrvají v pohraničí alespoň po dobu tří let.⁶⁴ Soukromí rolníci byli také schopni dosáhnout na některé výhody, ale neměli nárok na žádný živý ani mrtvý inventář a úvěr, o který si mohli požádat, byl maximálně 15 000 korun. Nevýhodnost této nabídky je podtržena skutečností, že nárokována směla být pouze v případě, pokud by tito lidé přesídlili do obcí bez JZD. Dosídlování soukromých rolníků bylo za této situace velice sporadické a omezovalo se více méně pouze na léta 1954 a 1955.⁶⁵ Na Bruntálsku je zaznamenán případ, kdy MNV v Dětrichovicích pro soukromě hospodařící zemědělece nakoupil osivo a dobytek za 12 000 Kčs. Tyto komodity jim byly následně poskytnuty na úvěr. Bohužel celá věc nakonec skončila u soudu, protože tito zemědělci svůj úvěr nespláceli.⁶⁶

Mezi lety 1954 až 1959 přešlo do zemědělství v pohraničních okresech celkem 28 263 osob. Absolutně nejvyšší počet dosídlenců směřoval do kraje Karlovy Vary (7 995 osob), na Českobudějovicko přesídlilo 4 629 lidí a na Plzeňsko 3 707. Do těchto tří krajů směřovalo více než 57 % všech dosídlenců. Na ostatní dosídlované části českého pohraničí připadlo 11 932 osob. Z celkového počtu 28 263 pracovníků jich 14 992 šlo do JZD, státní statky přijaly 11 413 lidí a STS 1 858. I když do JZD šlo lidí nejvíce, tak se plán v tomto případě podařilo splnit na pouhých 53,4 %. Státní statky plán překročily o 14 % a STS dosáhly na 91,9 %. Za celou sledovanou dobu se plánovaný přírůstek obyvatel podařilo splnit pouze v roce 1958 (101,6 %).⁶⁷ Je tedy zřejmé, že celá akce nesplnila očekávání vládních činitelů.

61 J. TOPINKA, *Zapomenutý kraj*, s. 564.

62 NA Praha, ÚPV-VKOO, č. kart. 19, č. 47-897/59, Zpráva pro předsedu vlády ČSR s. Viliama Širokého o hlavních směrech vývoje hospodářství pohraničních okresů v letech 1954–1959, 5. 10. 1959.

63 SOKA Bruntál, ONV Bruntál II (1949–1960), inv. č. 68, č. kart. 8, Zápis číslo 21. ze schůze předsedy a náměstků dne 6. 9. 1954.

64 Mnoho lidí zde opravdu tři roky vydrželo, ale po uplynutí této lhůty docházelo k nárůstu migrace zpět do vnitrozemí. Zvýšený počet odchodů řešila dosídlovací komise při ONV v Krnově tak, že každý kdo se rozhodl odejít, musel za sebe najít náhradu a usedlost předat tzv. notářským převodem. SOKA Bruntál, ONV Krnov II (1949–1960), *Zpráva akce dosídlení v okrese Krnov*, nedatováno.

65 J. TOPINKA, *Zapomenutý kraj*, s. 563.

66 SOKA Bruntál, ONV Bruntál II (1949–1960), inv. č. 72, č. kart. 8, *Zpráva pro celozávodní schůzi konanou dne 27. 10. 1954 o činnosti aparátu ONV za poslední údobí*, s. 5, nedatováno.

67 NA Praha, ÚPV-VKOO, č. kart. 19, č. 47-897/59, Zpráva pro předsedu vlády ČSR s. Viliama Širokého o hlavních směrech vývoje hospodářství pohraničních okresů v letech 1954–1959, 5. 10. 1959. Realita byla ve skutečnosti jiná. Plán se nepodařilo splnit nikdy, protože zpětný odchod dosídlenců vždy výsledky znehodnotil.

JZD tímto nábořem získaly pouze polovinu plánovaných lidí, takže hlavní přínos akce – pozvednout rozvoj JZD – skončil fiaskem. Mohlo za to několik skutečností: kolektivizace, vysoké povinné odvody družstev a nestálost příjmů v družstvu nelákaly lidi natolik jako pozice u státních statků a STS, kde byly přece jen o něco lepší podmínky a jistota pravidelného příjmu.⁶⁸ Vliv na tento stav měl i liknavý přístup vnitrozemských úředníků jednotlivých národních výborů, kteří byli zodpovědní za nábor. Výběr uchazečů měl být podrobován detailnímu rozboru a posuzovat se měl například nejen morální profil, ale i zdravotní stav žadatele a jeho rodiny. Odpovědní činitelé však tyto postupy často zcela ignorovali, takže do pohraničí posílali lidi, kteří zde očekávali pouze své obohacení. Tento vývoj vedl k tomu, že docházelo poměrně často k otevřeným projevům nepřátelství mezi nově příchozími dosídlenci a lidmi, kteří se do pohraničí dostali v první osídlovací vlně.⁶⁹ Celý proces byl však složitější, protože noví osídlenci přicházeli do pohraničí se státní podporou, což mohlo například vyvolat závist a odpor dříve příchozích.⁷⁰ Příčinou sporů mohla být i prostá nechuť přijímat nové lidi do obce nebo skutečnost, že těmto osobám byla mnohdy přidělena špatně placená práce, kterou nikdo jiný nechtěl dělat. O negativním morálním profilu dosídlenců je ovšem potřeba mluvit velice opatrně a nelze jej aplikovat plošně, protože většina dosídlenců bezpochyby chtěla pomoci rozvrácenému pohraničí,⁷¹ což paradoxně mohlo vyvolávat další spory, protože tito lidé odcházeli do pohraničí s vyšším morálním vědomím a většinou se odmítali podílet na rozkrádání družstevního či státního majetku⁷² a představovali tak ohrožení zavedených „pořádků“, které nastolili dřívější osídlenci.⁷³ To vše zapříčinilo, že tzv. zpětné odchody dosídlenců dosahovaly v červnu roku 1959 v českém pohraničí úhrnem celých 30 %, což odpovídalo 8 491 lidem. Největší odliv byl z Hradeckého kraje, kde odešlo 41,26 % nových dosídlenců,

---

(J. TOPINKA, *Zapomenutý kraj*, s. 566.)

68 NA Praha, ÚPV-VKOOP, č. kart. 19, č. 47-897/59, Zpráva pro předsedu vlády ČSR s. Viliama Širokého o hlavních směrech vývoje hospodářství pohraničních okresů v letech 1954–1959, 5. 10. 1959.

69 *Materiály k problematice novoosídlenického*, s. 79.

70 Na státní podporu bylo do konce roku 1958 vyplaceno celkem 66 882 495 Kč, a to bez jednorázových nábořových příspěvků, příplatků k pracovním jednotkám družstev a vyrovnávacího příspěvku STS a státních statků. Novomanželům bylo předáno 3 124 nábytkových souprav v ceně 21 129 028 Kčs. Rovněž bylo předáno 4 949 krav v hodnotě 24 761 411 Kčs. Pokrytí nákladů spojených se stěhováním si vyžádalo 20 992 056 Kčs. NA Praha, ÚPV-VKOOP, č. kart. 19, č. 47-897/59, Zpráva pro předsedu vlády ČSR s. Viliama Širokého o hlavních směrech vývoje hospodářství pohraničních okresů v letech 1954–1959, 5. 10. 1959.

71 V archivních pramenech lze mimo různé obtíže při dosídlování českého pohraničí najít i pozitivní vyjádření na adresu dosídlenců, jako tomu bylo například ve zprávě ONV v Krnově pro předsedu KNV v Ostravě v polovině roku 1955. Dosídlenci se podle této zprávy osvědčují jako znamenití pracovníci a mnohdy jsou pro ostatní zemědělce vzorem. SOkA Bruntál, ONV Krnov II (1949–1960), inv. č. 121, č. kart. 19, Situační zpráva z okresu Krnov za měsíc srpen 1955, s. 2, 14. 9. 1955.

72 O selhání jednotlivců, kteří se dostali do pohraničí, psaly noviny poměrně často. Jako poměrně extrémní případ můžeme uvést počínání Františka Řezníčka, který během roku 1950 jako tajemník MNV v Razové vědomě vyúčtoval ONV v Bruntále větší počet potravinových lístků, které měl následně „zašantročit“. Hodnota těchto potravinových lístků odpovídala úhrnem skoro 820 kilogramům masa, 81 kg sádla, 241 kg másla, 600 kg cukru, 44 kg umělého tuku, 28 kg čokoládových bonbónů, 28 kg nečokoládových bonbónů a 7 127 litrům mléka. Domníváme se, že takto získané potravinové lístky byly následně použity k vlastnímu obohacení Františka Řezníčka, protože tento člověk si navíc v době od 1. 9. 1948 do 31. 12. 1950 ponechal 53 750 Kčs z různých dávek a poplatků, které vybíral jako představitel státní správy. (*Po zásluze potrestán nepřítel pracujících*, Nová vesnice Bruntálska, 15. 4. 1952, s. 2) Uvedený příklad je svým rozsahem extrémní, ale je rovněž dokladem, jakým způsobem bylo možné se obohatit na úkor státního majetku.

73 J. TOPINKA, *Zapomenutý kraj*, s. 574.

a z Ostravska, kde se to týkalo 35,55 % lidí. Takového odchodu ovšem nutně neznamenaly návrat zpět do vnitrozemí, na příkladu Krnovska jsme si již ukázali, že množství lidí odešlo ze zemědělství do průmyslu a zůstalo tak na území stejného kraje.⁷⁴ Podobný přechod v rámci pohraničí chtěl v roce 1957 provést i Jan Kadlec. V roce 1948 se přistěhoval na menší zemědělskou usedlost do obce Rejvíz v okrese Jeseník. Bohužel v roce 1956 onemocněl a nebyl schopen vykonávat těžké zemědělské práce. Na základě tohoto vývoje byly jeho pozemky převedeny MNV v Rejvízu pod JZD v Červené Vodě a Jan Kadlec si ponechal k užívání pouze rodinný domek. Nedostatek pracovních příležitostí mimo zemědělství ho však donutil hledat zaměstnání mimo okres Jeseník, a proto si podal žádost u ONV v Krnově o přidělení jednopokojového bytu, protože v Krnově byla značně větší šance na uplatnění mimo zemědělství. Odpověď ONV v Krnově byla zamítavá s poukázáním na skutečnost, že byty přiděluje MNV až ve chvíli, kdy má dotýčný zaměstnání.⁷⁵

Přehled nově přichozích do krajů Olomouc a Ostrava, kam patřily okresy Bruntál a Krnov, uvádíme dále v tabulce č. 1. Z tabulky lze vyčíst, že do Olomouckého kraje se od roku 1954 do poloviny roku 1959 přistěhovalo celkem 2 915 lidí a do Ostravského kraje 1 904. Při srovnání všech 11 krajů zapojených do dosídlovací akce se Olomoucký kraj dostal na čtvrtou pozici. První byl kraj Karlovy Vary (7 995 dosídlenců), následován byl Českobudějovickem (4 629) a Plzeňskem (3 707), jak bylo uvedeno výše. Ostravský kraj skončil šestý.⁷⁶ Bohužel toto statistické srovnání nelze dále přesně rozvést na nižší územní celky. Určitě by bylo zajímavé sledovat absolutní přírůstkové hodnoty vzhledem k rozloze dosídlované plochy a koncentraci dosídlenců v jednotlivých částech krajů. Rekonstrukci těchto údajů můžeme pro jednotlivé okresy provést pouze skrze jednotlivé zprávy ONV, což nám komplikuje komparaci jednotlivých údajů, protože metodika zpracovaných dat se lišila.

---

74 NA Praha, ÚPV-VKOOP, č. kart. 19, č. 47-897/59, Zpráva pro předsedu vlády ČSR s. Viliama Širokého o hlavních směrech vývoje hospodářství pohraničních okresů v letech 1954–1959, 5. 10. 1959.

75 SOKA Bruntál, ONV Krnov II (1949–1960), inv. č. 117, č. kart. 19, Žádost o přidělení bytu č.j. OK-745/57, 5. 7. 1957.

76 NA Praha, ÚPV-VKOOP, č. kart. 19, č. 47-897/59, Zpráva pro předsedu vlády ČSR s. Viliama Širokého o hlavních směrech vývoje hospodářství pohraničních okresů v letech 1954–1959, 5. 10. 1959.

Tabulka č. 1: Přehled dosídlenců do zemědělství v pohraničí od roku 1954 do poloviny roku 1959⁷⁷

Kraj	Počty dosídlených pracovníků do zemědělství v pohraničí (JZD, státní statky, STS)							Odchody pracovníků z pohraničí 1954 – I. pol. 1959	
	1954	1955	1956	1957	1958	I.pol. 1959	Celkem	Celkem	% k dosídlení
	502	802	644	399	386	182	2 915	871	29,87
Ostrava	-	520	468	438	315	163	1 904	677	35,55
Celkem	502	1 322	1 112	837	701	345	4 819	1 548	-

V roce 1954 přišlo celkem do okresu Bruntál 2 227 osob a odešlo jich 1 986, takže čistý přírůstek byl v tomto roce 241 lidí.⁷⁸ V roce 1955 přišlo 1 609 lidí a 1 239 jich odešlo, čímž do okresu přibýlo dalších 378 lidí. Šetření stavu obyvatelstva z roku 1956 rovněž ukázalo na zajímavou skutečnost, že i přes značné náklady na dosídlování docházelo k nežádoucímu vysídlování i nadále, a to nejen kvůli nedostatku pracovních příležitostí v průmyslu, ale rovněž z důvodu, že velké množství lidí začalo dojíždět za prací mimo okres a mnohdy pak následovalo i jejich přestěhování. Z města Bruntálu dojíždělo v roce 1956 mimo obec přibližně 600 zaměstnanců, což při 7 600 obyvatelích tvořilo již značnou část práce schopného obyvatelstva. Ještě horší stav byl ve Dvorcích, kde z cca 1 300 obyvatel jich 197 dojíždělo za prací, z Moravského Berouna (cca 2 300 obyvatel) dojíždělo asi 192 osob. Takovýto vývoj byl samozřejmě nežádoucí, a proto rada ONV v Bruntále naléhala u kompetentních orgánů, aby se zabránilo dalšímu snižování pracovních příležitostí a apelovala spíše na jejich rozšíření, a to v této době zejména dokončením Dřevokombinátu ve Vrbně pod Pradědem.⁷⁹

Od počátku roku 1955 do konce roku 1958 se k dosídlení do okresu Krnov přihlásilo 380 rodin, ze kterých vzešlo pro okres 780 pracovních sil. Z tohoto počtu vstoupilo 302 rodin do JZD (608 pracovních sil), 58 rodin (140 pracovních sil) připadlo na státní statky a 20 rodin (32 pracovních sil) absorbovaly STS. Většina příchozích dosídlenců se rekrutovala z průmyslu (332 rodin) a pouze 48 rodin mělo předchozí zkušenost se zemědělstvím.⁸⁰

⁷⁷ Tamtéž.

⁷⁸ V rámci dosídlovací akce přišlo na Bruntálsko do 30. 4. 1954 celkem 538 osob a z toho počtu bylo 258 osob práce schopných. (SOKA Bruntál II (1949–1960), inv. č. 218, č. kart. 168, Důvodová zpráva o průběhu akce dosídlení pohraničí v roce 1955, okres Bruntál, 2. 5. 1955.) Je tedy zřejmé, že na Bruntálsko proudili v tuto dobu lidé i mimo oficiální dosídlovací akci.

⁷⁹ SOKA Bruntál, ONV Bruntál II (1949–1960), inv. č. 218, č. kart. 168, K některým problémům v okrese Bruntál, které souvisí s dosídlením a výstavbou pohraničního okresu Bruntál, s. 8, 11. 6. 1956.

⁸⁰ SOKA Bruntál, ONV Krnov II (1949–1960), inv. č. 117, č. kart. 19, Zpráva akce dosídlení v okrese Krnov, nedatováno.

Snahy jednotlivých okresů o rozvoj byly různé. Například okres Bruntál na podporu dosídlenců svolal na konec srpna 1954 veřejnou schůzi, kde měli dosídlenci uvést své požadavky a upozornit na nedostatky.⁸¹ O tom, že nedostatků nebylo málo, máme podrobné zprávy. Například v Široké Nivě byly na podzim roku 1954 přichystány dvě zemědělské usedlosti a jedno zahradnictví k předání novým dosídlencům. Jejich přidělení však vázlo na neurovnaných majetkoprávních vztazích s dřívějšími držiteli. Potíže se týkaly především zmíněného zahradnictví, které nemělo více než rok vyřízené právní náležitosti z hlediska vlastnického a nebylo fakticky majetkem nikoho. MNV v Široké Nivě urgoval u ONV v Bruntále řešení této otázky, ale marně. Obdobně na tom bylo zdejší MNV i z hlediska stavebních prací, kdy zástupce stavebního odboru ONV v Bruntále neustále odkládal výjezd do Široké Nivy, aby zde provedl potřebné odhady staveb a demoliční výměry.⁸²

Proces dosídlování na mnoha místech ztěžovala nedostatečná občanská vybavenost. Na podzim roku 1954 se u ONV v Bruntále řešila stížnost MNV v Ludvíkově na nefunkční zásobování. V této době měl Ludvíkov přibližně 480 obyvatel a nebyl zde jediný obchod, kde by si místní mohli nakoupit potřebné zboží. Nejbližší možnost nákupu byla ve Vrbně pod Pradědem, což samozřejmě vyvolávalo nespokojenost u obyvatel zmíněné obce. Celou věc si nakonec vzal na starost ONV v Bruntále, aby nedošlo k dalšímu zdržení při nápravě poměrů.⁸³ Obdobně zásobovací potíže měla v roce 1954 obec Skrbovice. Zdejší obyvatelé byli z větší části zásobováni zbožím z prodejny v Kunově, avšak tato prodejna neprodávala chleba, takže zdejší obyvatelstvo muselo pro tuto komoditu do Široké Nivy. Naproti tomu maso a masné výrobky museli obyvatelé Skrbovic odebírat v Nových Heřminovech. ONV v Bruntále na základě stížností zdejších občanů rozhodl, že od roku 1955 bude na prodejně v Kunově dostupný chléb a začalo se jednat i o zřízení prodejny masa a masných výrobků. Nakonec bylo rozhodnuto, že během prvního čtvrtletí roku 1955 bude opravena a uvedena do provozu dříve uzavřená prodejna masa v Kunově, čímž odpadne obyvatelům Skrbovic nutnost cestovat do dvou jiných obcí kvůli těmto potravinám.⁸⁴

Problém zásobování obyvatelstva trápil i jiné lokality v bruntálském okrese. Na počátku roku 1952 bylo rozhodnuto vybudovat pekárnu ve Dvorcích. Obec Dvorce byla vybrána s ohledem na svou polohu v dané části okresu na úkor Moravského Berouna a touto stavbou měla být uspokojena poptávka po tomto druhu zboží v dané oblasti. Celá akce však nabrala zpoždění a její realizace byla plná pochybení a zbytečných administrativních překážek. Z počátku na výstavbu chyběly peníze, následně se ukázala nedostatečná připravenost v oblasti prováděcích plánů. Po intervenci místních činitelů se po několika jednáních začalo pracovat na plánech výstavby. Ve chvíli, kdy byly plány hotovy, se však ozval místní stavební podnik, který odmítl výstavbu pekárny převzít s odůvodněním, že se nejedná o přednostní stavbu, jež by navíc narušila dosavadní stavební plán. Místní stavební podnik proto žádal, aby byla vyjmuta z jeho plánu některá z přednostních staveb a nahrazena

81 SOKa Bruntál, ONV Bruntál II (1949–1960), inv. č. 68, č. kart. 8, Zápis ze schůze náměstků a tajemníka, 12. 8. 1954.

82 SOKa Bruntál, ONV Bruntál II (1949–1960), inv. č. 72, č. kart. 8, Zpráva pro celozávodní schůzi konanou dne 27. 10. 1954 o činnosti aparátu ONV za poslední údobí, s. 3, nedatováno.

83 SOKa Bruntál, ONV Bruntál II (1949–1960), inv. č. 68, č. kart. 8, Zápis č. 24. ze schůze předsedy, náměstků a taj. dne 14. 9. 1954.

84 SOKa Bruntál, ONV Bruntál II (1949–1960), inv. č. 72, č. kart. 8, Zpráva z průzkumu zásobování obce Skrbovice, 10. 12. 1954.

výstavbou pekárny. To samozřejmě způsobilo další zpoždění, protože takovouto změnu plánu mohly schválit pouze nadřízené orgány. Další problém nastal ve chvíli, kdy se ukázalo, že na hrubou stavbu pekárny měla být vyhotovena jedna smlouva a následně měla být uzavřena druhá smlouva na stavbu samotné pekařské pece, což nebylo provedeno. Tento stav zavinil Krajský svaz spotřebitelských družstev, protože jeho úředníci tvrdili, že o stavbu pece se není třeba individuálně starat, protože je již k dispozici a není jí proto potřeba vyrobit, ale pouze sestavit a zapojit. Krajský svaz spotřebitelských družstev však zapomněl na skutečnost, že nebylo dohodnuto, kdo tuto pec sestaví a zapojí, což způsobilo další zpoždění.⁸⁵ Celou akci můžeme označit za fiasko kompetentních orgánů, protože ještě na podzim roku 1954 nebyla pekárna v provozu.⁸⁶

Nedostatky v oblasti zásobování obyvatelstva základními potřebami, jako bylo právě pečivo, nebylo specialitou pouze okresu Bruntál. Na Krnovsku se podobná situace odehrála v Osoblaze. Zde se o vybudování pekárny, která by zásobovala Osoblažsko pečivem, začalo jednat v roce 1955. Krajský svaz spotřebitelských družstev schválil investiční úkol na výstavbu nové pekárny v Osoblaze 21. prosince 1955 s tím, že výstavba bude zahájena v roce 1956. Celou věcí se teprve 4. října 1957 zabývala rada ONV v Krnově na mimořádné schůzi, protože opět nastaly potíže ve vyhotovení prováděcí dokumentace. Na této schůzi bylo konstatováno, že zásobování pečivem bylo na Osoblažsku v kritickém stavu, protože pekárny z blízkého okolí nebyly schopny pokrýt poptávku.⁸⁷ Na Osoblažsku bylo v této době přibližně 4 500 obyvatel, takže umístění nové pekárny do tohoto místa mělo zajistit její efektivní fungování. Předpokládalo se, že pekárna bude zásobovat 8–9 000 obyvatel, stavební náklady byly odhadovány na 1 550 000 Kčs a strojní vybavení mělo stát 350 000 Kčs. Takto rozsáhlý projekt měl být svěřen národnímu podniku Pozemní stavby v Opavě. Rozhodnutí bylo nakonec zamítnuto Ministerstvem stavebnictví, což způsobilo další zpoždění. Průtahy kolem výstavby samozřejmě vyvolaly značné rozhořčení mezi místním obyvatelstvem, protože výstavba byla odsunuta na přelom let 1958/1959.⁸⁸

Může se zdát, že otázka zásobování procesně přímo nesouvisí s dosídlováním, ale zde je potřeba si uvědomit, že vláda se snažila vylepšit životní podmínky v českém pohraničí tak, aby sem byla schopna nalákat další lidi. Proces osídlování a dosídlování je proto spojen fakticky s veškerou lidskou činností, protože odsunem Němců a změnou vlastnických poměrů zde došlo k vytvoření zcela jiné situace, než zde panovala před druhou světovou válkou. Když se podíváme na tyto případy, můžeme konstatovat, že plynulé zásobování obyvatelstva se však právě v pohraničí nedařilo odpovědným mocenským orgánům uspokojivě zabezpečit. Tento vývoj příliš nepomáhal vytvořit obraz rozvíjejícího se pohraničí a tím přilákat další potenciální zájemce o dosídlení.

85 SOKA Bruntál, ONV Bruntál II (1949–1960), inv. č. 88, č. kart. 20, Stavba pekárny ve Dvorcích m/Mor., nedatováno.

86 SOKA Bruntál, ONV Bruntál II (1949–1960), inv. č. 68, č. kart. 8, Zápis č. 24. ze schůze předsedy, náměstků a taj. dne 14. 9. 1954, s. 2.

87 V dané oblasti fungovalo v této době pět pekáren: dvě byly v Městě Albrechticích, po jedné bylo v Hošťálkovech, Janově a Hlince. Pekárny byly schopny vyprodukovat přibližně 55 metrických centů chleba a 19 000 kusů dalšího pečiva, avšak z tohoto množství bezmála celou polovinu chleba a naprostou většinu dalšího pečiva produkovala pouze jedna pekárna v Městě Albrechticích. Ostatní pekárny byly v nevyhovujícím stavu a jejich modernizace by nepřinesla potřebné zefektivnění výroby. SOKA Bruntál, ONV Krnov II (1949–1960), inv. č. 19, č. kart. 117, Výstavba pekárny v Osoblaze, nedatováno.

88 SOKA Bruntál, ONV Krnov II (1949–1960), inv. č. 19, č. kart. 117, Výstavba pekárny v Osoblaze, nedatováno.

Osudy jednotlivců v českém pohraničí byly značně rozmanité. Zajímavým případem je snaha Jaroslava Fofa z Dolních Povelic v okrese Krnov, který sem přišel z Volyně. Jako příděl obdržel celkem 13,89 hektarů půdy, z čehož bylo 13,15 hektarů půdy orné. S takovouto výměrou, která byla fakticky přes limit přidělu 13 hektarů, by se mnoho osídlenců spokojilo, avšak Jaroslav Fof požadoval snížení daného přidělu alespoň o pět hektarů. Svou žádost zdůvodnil především nedostatkem pracovních sil a vysokou cenou přidělené usedlosti. Prošetřující komise žádost zamítla a navrhla několik forem řešení. Jednou z možností bylo danou usedlost prodat jinému zájemci či ji předat synovi, který byl v té době zaměstnán v dolech na Ostravsku. Další alternativou bylo uzavřít smlouvu s STS na zemědělské práce. Nejdůležitější však bylo komisí doporučeno, aby se Jaroslav Fof zapojil do získávání dalších zemědělců v obci pro založení JZD. To majitel odmítl a stále trval na svém požadavku o snížení výměru. Požadavek nakonec zamítl i ONV v Krnově s tím, že se jedná o spekulativní jednání, protože snížením přidělu by se Jaroslav Fof ocitl ve výhodnější dodávkové skupině a odebranou půdu by musely převzít státní statky nebo STS. Převzetí půdy bylo shledáno jako nemožné, protože na katastru obce Dolní Povelice obhospodařovaly státní statky přes 230 hektarů bez jakýchkoliv provozních a hospodářských objektů. STS ve zdejší obci sice obstarávaly obhospodařování pouze 30 hektarů, ale rovněž bez jakýchkoliv hospodářských objektů.⁸⁹

Dalším aspektem ovlivňujícím rozsah a možnosti dosídlování byla adaptace domků. Od počátku dosídlování v roce 1954 do konce roku 1958 bylo v celém pohraničí opraveno celkem 9 507 domků s nákladem 283 milionů Kčs. Nejvíce oprav se provedlo opět v kraji Karlovy Vary (2 181 domků), České Budějovice (1 482) a Plzeň (1 245). V těsném závěsu následoval Olomoucký kraj s 1 211 opravenými domky. Ostravský kraj byl šestý s 739 provedenými adaptacemi. Průměrné náklady na jednu adaptaci v letech 1954–1958 byly 29 860 Kčs.⁹⁰ Provádění oprav měly na starosti nejen lokální stavební podniky, ale rovněž podniky státní, podřízené přímo Ministerstvu stavebnictví. Realizace stavebních prací se díky tomu potýkala se značnými problémy. Státní podniky neměly příliš velký zájem o opravy domků v pohraničí, protože tato práce neskýtala žádný zisk a její realizace pouze odčerpávala materiál a pracovní síly, kterých byl všude nedostatek. Nezájem stavebních podniků z vnitrozemí vyústil v to, že předražovaly materiál i práci a tím samozřejmě zvedaly i cenu adaptací. Vládní nařízení přitom stanovilo maximální částku na jednu adaptaci ve výši 31 000 korun.⁹¹ Průměrné náklady se sice za období 1954–1958 držely pod hranicí 30 000 korun, ale lokální výkyvy byly značné. Olomoucký kraj prováděl jednu opravu průměrně za 29 916 Kčs, ale na Ostravsku to bylo 36 708 Kčs, což bylo nejvíce z celé republiky.⁹² Zvyšování nákladů na adaptace se provádělo každý rok až do skončení celé akce. Podrobněji viz tabulku č. 2. Podle této tabulky můžeme vidět, že již od roku 1956 průměrné částky na opravy domků přesahovaly uvedených 31 000.

89 SOKA Bruntál, ONV Krnov II (1949–1960), inv. č. 117, č. kart. 19, Žádost o snížení výměru půdy č.j. OK-842/57, 22. 8. 1957.

90 NA Praha, ÚPV-VKOOP, č. kart. 19, č. 47-897/59, Zpráva pro předsedu vlády ČSR s. Viliama Širokého o hlavních směrech vývoje hospodářství pohraničních okresů v letech 1954–1959, 5. 10. 1959.

91 J. TOPINKA, *Zapomenutý kraj*, s. 569.

92 NA Praha, ÚPV-VKOOP, č. kart. 19, č. 47-897/59, Zpráva pro předsedu vlády ČSR s. Viliama Širokého o hlavních směrech vývoje hospodářství pohraničních okresů v letech 1954–1959, 5. 10. 1959.

Tabulka č. 2: Průměrné náklady na adaptaci jednoho domku v českém pohraničí v letech 1954–1958 (v Kčs)⁹³

Rok	Průměrná částka na opravu jednoho domku
1954	18 317
1955	28 766
1956	33 858
1957	35 099
1958	37 664

Tabulka č. 3: Průměrné náklady na adaptaci jednoho domku v kraji Olomouc a Ostrava v letech 1954–1958 (v Kčs)⁹⁴

Kraj	Rok					Průměr
	1954	1955	1956	1957	1958	
Olomouc	17 737	31 221	34 823	36 144	38 229	29 916
Ostrava	-	31 636	35 691	41 816	46 061	36 708

S nezájmem stavebních firem o tuto práci se pojí i nedostatečná rychlost oprav a nekvalitní provedení, protože byla hodnocena především kvantita a ne kvalita jednotlivých oprav. Například plán na rok 1954 firmy plnily ještě následující rok⁹⁵ a navíc po celou dobu trvání této akce byl citelný nedostatek stavebního materiálu. Kvůli tomu byly příslušné národní výbory nuceny tento materiál shánět mnohdy velice „zvláštním“ způsobem.⁹⁶ Pokud se přes všechny obtíže podařilo domek opravit, tak stále existovala možnost, že se nedostane do rukou dosídlencům. Jestliže byl domek delší dobu bez majitele, docházelo na mnoha místech k tomu, že si jej začali postupně rozebírat místní, kteří se tak dostávali „levně“ ke stavebnímu materiálu. Následná renovace již jednou opraveného domku samozřejmě celou věc znatelně prodražovala. V případě, že domek nerozebrali místní, mohlo dojít k jeho neoprávněnému zabrání lokálními JZD, státními statky nebo STS. V roce 1958 bylo takto neoprávněně držných domků v celém českém pohraničí 520. Pokud sloužily domky k ubytování, například brigádníkům, kteří byli, jako potřebná pracovní síla, v pohraničí přítomni velice často, tak se dalo mluvit o štěstí. Nově opravené domky určené pro bydlení se nezřídka staly sýpkami na obilí nebo zde byly zřízeny drůbežárny.⁹⁷ Náprava poměrů následně vyžadovala další nemalé investice.

93 Tamtéž.

94 Tamtéž.

95 Většinou bylo důvodem neplnění plánu jeho neadekvátní nastavení. Požadavků na adaptace bylo v prvních letech jednoduše příliš mnoho a stavební podniky nebyly schopny tyto potřeby plnit. Například v okrese Krnov bylo pro rok 1955 určeno k adaptaci 160 domků, což naprosto neodpovídalo možnostem zdejších i přespolních stavebních podniků. Navíc příkaz zněl „uvést domky do obyvatelného stavu“, takže kvalita neodpovídala nárokům na bezzávadné bydlení. SOKA Bruntál, ONV Krnov II (1949–1960), Zpráva akce dosídlení v okrese Krnov, nedatováno.

96 J. TOPINKA, *Zapomenutý kraj*, s. 569.

97 NA Praha, ÚPV-VKOOP, č. kart. 11, č. 47-111/58, Informativní zpráva pro předsedu vlády ČSR s. Viliama Širokého o doosídlení a plnění úkolů v pohraničí, 19. 8. 1958.

Adaptace se mnohdy také dokončovaly pouze na papíře. Na podzim roku 1954 rozeslal zemědělský odbor ONV v Bruntále telegramy zájemcům o dosídlení s tím, že jejich usedlosti jsou opraveny a připraveny k převzetí. Na základě této výzvy přijel do Široké Nivy nový dosídlenec i se svou rodinou, aby zde zjistil, že jím vyhlédnutá usedlost opravena není. Celou situaci řešil následně ONV v Bruntále, jenž si předvolal zástupce stavebního odboru, který nahlásil zemědělskému odboru, že tato usedlost je způsobilá k obývání. Tento odpovědný činitel tvrdil, že usedlost viděl a neshledal zde žádných závad.⁹⁸ Revizní šetření však ukázalo, že adaptace byla podle rozpočtové kalkulace provedena pouze na 50 %.⁹⁹ Je tedy zřejmé, že odpovědný stavební úředník tuto usedlost vůbec neviděl nebo mu na výsledku práce nezáleželo. V obou případech však můžeme mluvit o vědomé nedbalosti. ONV v Bruntále tohoto úředníka nakonec potrestal písemnou důtkou s výstrahou, že v případě dalšího pochybení bude proti němu zahájeno trestní stíhání.¹⁰⁰

V okrese Krnov se od roku 1955 do roku 1958 opravilo 304 domků. Tento počet byl odpovědnými orgány shledán nedostatečným a pro rok 1959 bylo s ohledem na omezené možnosti stavebnictví nařízeno provádět opravy pouze v obcích, kde toho bylo nejvíce zapotřebí. Pro rok 1959 byly prioritně vybrány obce Jindřichov, Krasov, Liptaň a Vysoká. V Jindřichově bylo mezi roky 1955–1958 opraveno 16 domků, čímž zde byly možnosti oprav vyčerpány a bylo rozhodnuto pro rok 1959 přistoupit k budování novostaveb. Obdobně na tom byla obec Liptaň. Ve Vysoké se pro rok 1959 počítalo s jednou opravou a následně s několika novostavbami. Nejvíce oprav mělo být provedeno v obci Krasov. Zde bylo v letech 1955–1958 adaptováno 10 domků a v plánu na rok 1959 se počítalo s opravou tří domků a se zahájením šesti novostaveb.¹⁰¹

Adaptacemi domků se zabývaly i místně příslušné národní podniky, v okrese Krnov mimo jiné například národní podnik Strojovít, které vyjma rekonstrukce prováděly i výstavbu nových budov pro své zaměstnance, čímž rovněž přispívaly k obnově a rozšíření zanedbaného bytového fondu. Zákonná úprava ovšem stanovovala kvótu, podle které měly národní podniky předat určitou podlahovou plochu novostavby k dispozici pro veřejné účely. To samozřejmě vyvolávalo nespokojenost u národních podniků, které se nechtěly nově vybudovaných domů vzdát. Národní podnik Strojovít v létě roku 1957 žádal MNV v Krnově o výjimku z tohoto zákonného ustanovení, když mu bylo stavebníkem předáno do užívání 12 nových bytových jednotek na Mánesově a Alšově ulici v Krnově. Jako kompenzaci nabídl podnik vyrovnat nárok na bytové jednotky ve chvíli, kdy by byla dokončena výstavba plánovaných 96 nových bytových jednotek. Podnik totiž v této době akutně potřeboval umístit nové zaměstnance, ale MNV v Krnově tento požadavek odmítl a požadoval předání dvou bytových jednotek z novostaveb na Mánesově a Alšově ulici hned.¹⁰²

98 SOKA Bruntál, ONV Bruntál II (1949–1960), inv. č. 70, č. kart. 8, Zápis č. 35. ze schůze sekretariátu ze dne 26. 10. 1954.

99 SOKA Bruntál, ONV Bruntál II (1949–1960), inv. č. 72, č. kart. 8, Zpráva pro celozávodní schůzi konanou dne 27. 10. 1954 o činnosti aparátu ONV za poslední údobí, s. 4, nedatováno.

100 SOKA Bruntál, ONV Bruntál II (1949–1960), inv. č. 70, č. kart. 8, Zápis č. 37. ze schůze sekretariátu ze dne 26. 10. 1954.

101 SOKA Bruntál, ONV Krnov II (1949–1960), inv. č. 117, č. kart. 19, Zpráva akce dosídlení v okrese Krnov, nedatováno.

102 SOKA Bruntál, ONV Krnov II (1949–1960), inv. č. 117, č. kart. 19, Odvolání do rozhodnutí rady MNV Krnov, 27. 7. 1957.

Závěrečná bilance akce dosídlení pro okres Krnov je následující.¹⁰³ V letech 1955 až 1959 přišlo do okresu Krnov v rámci dosídlování celkem 956 pracovníků, z toho jich 753 přišlo do JZD, 36 do STS a 167 připadlo na státní statky. Z toho počtu odešlo celkem 367 pracovníků (295 z JZD, 22 z STS a 50 ze státních statků). Odchodem těchto dosídlenců vznikl nedoplatek 1 246 990 Kčs. Přes poměrně značný pohyb obyvatel bylo v roce 1960 uváděno, že v okrese Krnov stále chybí 575 pracovníků v JZD. Celková výše finančních prostředků poskytnutých dosídlencům na Krnovsku byla 14 961 544 Kčs (viz tabulku č. 4). Průměrný náklad na opravu jednoho domku dosáhl částky 36 890 Kčs (viz tabulku č. 5) a celkově bylo opraveno 311 domků.¹⁰⁴

Tabulka č. 4: Finanční prostředky poskytnuté dosídlencům v okrese Krnov (v Kčs)¹⁰⁵

Příspěvek	Finanční prostředky
Jednorázový příspěvek	1 490 360
Nábytek pro novomanžele, odpisy novomanželských půjček	618 711
Nákup krav	1 345 868
Náklady na stěhování	22 086
Propagace	12 246
Adaptace	10 802 281
Drobná vylepšení domků	669 992
Celkem	14 961 544

103 Bohužel pro okres Bruntál se nám doposud nepodařilo dohledat obdobnou hodnotící zprávu.

104 SOKA Bruntál, ONV Krnov II (1949–1960), inv. č. 415, č. kart. 218, *Zpráva o doosídlení okresu Krnov*, s. 1, 24. 3. 1960.

105 Tamtéž. Obdobné statistické údaje se nám doposud nepodařilo pro okres Bruntál v archivních fondech nalézt.

Tabulka č. 5: Průměrné náklady na adaptaci jednoho domku v okrese Krnov (v Kčs)¹⁰⁶

Rok	Počet adaptací	Průměrný náklad na jednu adaptaci
1955	160	32 900
1956	100	33 000
1957	28	41 500
1958	16	49 600
1959	7	38 800

Přes vládní snahu pozvednout celkovou úroveň českého pohraničí, která začala v roce 1954, se stav v pohraničí nelepšil. Tento výsledek se dal očekávat už ve chvíli, kdy bylo rozhodnuto, že se dosídlování bude týkat pouze zemědělství. Na tuto skutečnost upozorňovali zástupci Plzeňského kraje již na konci roku 1954 a následně na toto poukazyval i Josef Janouš.¹⁰⁷ Trvalo celé tři roky, než příslušná subkomise ÚV KSČ usoudila, že je pohraničí nutno pojímat v širším rámci a že pomoc se nemůže omezovat pouze na zemědělství. Na podzim roku 1958 poté na politbyru ÚV KSČ zaznělo, že hospodářství v pohraničí je stále v neuspokojivém stavu. Přiznání nedostatků otevřelo dveře k jejich alespoň částečné nápravě. Státní úřad plánovací následně vypracoval návrh podoby této pomoci. Pohraničí se mělo rozdělit do dvou kategorií. Okresy zařazené do první kategorie měly jako doposud získávat podporu pouze pro zemědělství. Z těchto vybraných okresů se měl následně utvořit užší výběr a zde mělo dojít i k podpoře průmyslové zaměstnanosti. Poslední skupině, opět vytvořené selekcí ze skupiny druhé, se mělo dostat komplexní podpory ve všech směrech a navíc v únoru 1959 vláda schválila novou podobu podpory pro dosídlence. Poprvé se zde objevuje náborový příspěvek a nárok získat domek nebo byt i pro osoby, které do pohraničí přišly i do jiných sfér, než jen do zemědělství. Poslední tečku za tzv. dosídlovací akcí udělala vláda v červenci 1959, když zrušila Vládní komisi pro otázky osídlení pohraničí. Agendu tohoto úřadu převzal Státní úřad plánovací a zde nově zřízená Dočasná komise pro otázky pohraničí. Tento systém nevydržel příliš dlouho. Už v dubnu 1960 vláda toto rozdělení zrušila a zavedla pouze dvě kategorie „A“ a „B“. Prioritní se staly okresy zařazené do kategorie „A“, zde šlo o komplexní podporu a u kategorie „B“ se opět pomoc zaměřovala pouze na zemědělství a nově na rozvoj služeb. Okres Bruntál byl při tomto rozdělení zařazen do kategorie „A“. Okres Krnov nebyl do této nové formy pomoci zahrnut vůbec.¹⁰⁸ Změna však nepřinesla kýžené výsledky a v následujících letech se v mnohém opakovaly potíže z 50. let. Určitý pokrok ovšem nemůžeme pohraničním oblastem upřít. Bohužel celý proces osídlení i dosídlení trpěl mnoha neduhy a obnova pohraničních oblastí po odsunu Němců se protáhla neúměrně dlouho a spolykala značné finance.

¹⁰⁶ Tamtéž. Obdobné statistické údaje se nám doposud nepodařilo pro okres Bruntál v archivních fondech nalézt.

¹⁰⁷ Podobná výzva, aby platnost vyhlášky pro dosídlení pohraničí byla rozšířena na další obory, zejména průmysl a stavební výrobu, se objevila ve zprávě Okresní plánovací komise Bruntál. Bohužel tuto zprávu nelze přesněji datovat, ale je možné ji taktéž vložit do roku 1954. SOkA Bruntál, ONV Bruntál II (1949–1960), inv. č. 218, č. kart. 168, *Zpráva o plnění výstavby pohraničí v okrese Bruntál*, nedatováno.

¹⁰⁸ J. TOPINKA, *Zapomenutý kraj*, s. 582–583.

Závěr

České pohraničí po vysídlení Němců bylo regionem, v němž docházelo k obrovské koncentraci okamžitých i dlouhodobých problémů. Rychlou nápravu poměrů mělo zajistit osídlování složené z vnitřního osídlení, reemigrace a repatriace. Bohužel konsolidaci zdejších poměrů nebylo možné v rámci tohoto osídlovacího proudu dosáhnout a nedostatky zde byly patrné i po skončení hlavní osídlovací fáze v letech 1945–1947. Po únorovém převratu v roce 1948 se mimo jiné na úkor pohraničí a dalších segmentů hospodářství začaly budovat giganty těžkého průmyslu, které odčerpávaly nejen finance, ale i stavební materiál a především pracovní síly, kterých byl zejména v pohraničí kritický nedostatek. Špatné poměry v pohraničí českých zemí vedly k tomu, že v letech 1948–1953 lze sledovat výrazný přesun obyvatelstva z tohoto prostoru zpět do vnitrozemí. Vláda se tento nepříjemný trend snažila řešit, takže od roku 1954 vstoupila v platnost tzv. akce dosídlení, která měla tento dosavadní vývoj zvrátit. Na základě vybraných archivních pramenů celostátní i regionální povahy jsme ukázali, že proces dosídlení ovlivňovalo velké množství faktorů a že jednostranná vládní pomoc směřovaná pouze do zemědělství nemohla přinést žádaný efekt. Celé období let 1948–1960 nelze označit úplně za neúspěch, protože určitých dílčích výsledků bylo v pohraničních oblastech dosaženo. Otázkou ovšem zůstává za jakou cenu. Nesystematické přesouvání a likvidování průmyslových kapacit z dřívější doby muselo být v letech 1948–1960 obnovováno se značným nákladem. Zemědělství si naproti tomu v této době prošlo překotnou kolektivizací, takže tento segment československého hospodářství rovněž utrpěl ztráty, se kterými se vyrovnával poměrně dlouho. Všechny tyto proměny se podepsaly na tváři sledovaného regionu velice výrazně a tzv. stigma pohraničí bylo v tomto prostoru patrné ještě dlouho po druhé světové válce.

Aleš Krempf – Zdeněk Jirásek: Settlement of Bruntál and Krnov districts in 1948–1960
(Summary)

After the end of World War II, practically in the entire Czech borderland, changes of an extraordinary extent that have affected this area for the next decade had taken place within approximately two years. The expulsion of almost three million Germans and their replacement by new settlers had a major impact on the population, economic, social and cultural development. In particular, the presented study seeks to explain, based on the archival sources deposited in central and regional institutions, the impact of these changes in the Bruntál and Krnov districts between 1948 and 1960. After the World War II, the local area changed dramatically, not only in the area of national composition. The process of final settlement from 1948 to 1960 was accompanied by a number of problems, and their solution was hampered by numerous difficulties. The entire process, however, cannot be labelled as failure, as partial results have been achieved, for example, in the infrastructure, services or electrification. Unfortunately, the overall picture of the development of the Czech borderland after World War II is not very favourable, as the intention to equalize the standard of living in the borderland with the inland areas was not accomplished during this period.

DOMY PIONÝRŮ A MLÁDEŽE OSTRAVSKÉHO KRAJE 50. A 60. LET VE SVĚTLE PRAMENŮ¹

Daniela Matroszová

Daniela Matroszová: Houses of the Pioneers and the Youth in the Ostrava Region in 1950s and 1960s in the light of archival sources

This study focuses on the issue of Houses of the Pioneers and the Youth in the area of the “Small” Ostrava Region from 1950 to 1968 and executes it from the perspective of archival sources. The first part of the study is devoted to the general outline of the development of the Houses of the Pioneers and the Youth and their organization, followed by an analysis of the regional network of the Houses of the Pioneers and the Youth and the activities conducted in the Houses of the Pioneers and the Youth.

Key Words: Children, youth, leisure activities, houses of pioneers, houses of pioneers and youth, stations of pioneers, Ostrava region, 1950s, 1960s

Po roce 1948 došlo k přehodnocení přístupu k výchově i vzdělávání dětí a mládeže a objevila se snaha ovlivňovat nejen čas dětí strávený ve škole, ale i mimo ni. V této souvislosti se začalo hovořit o mimoškolní výchově dětí dle sovětského vzoru.² Na tomto základě byla vyhláškou č. 333/1952 Ú.1. Ministerstva školství, věd a umění (dále jen MŠVU) zřízena síť zařízení mimoškolní výchovy, do které spadaly vedle dětských domovů, žákovských domů, domovů pro mládež vyžadující zvláštní péči, záchytných domů, družin mládeže, dětských útulků, školních jídelen a zařízení zotavovací péče také pionýrské domy a stanice.

Domy pionýrů a mládeže³ začaly být zřizovány jako mimoškolní výchovná zařízení pro děti a mládež, metodická pracoviště pro Pionýrskou organizaci Československého svazu mládeže (dále jen ČSM) a mimoškolní a mimotřídní výchovu. Se stejným záměrem, ale s odborným zaměřením na přírodní vědy, techniku nebo turistiku vznikaly stanice mladých techniků, přírodovědců a turistů.⁴ Do roku 1952 byly zakládány bez legislativní podpory, což upravila směrnice ministerstva školství č. 170/1952, kterou nahradila směrnice č. 73/1957 a následně směrnice č. 82/1965.⁵ Ty definovaly ideové poslání, organizaci, hospodářské i legislativní zajištění domů pionýrů a mládeže (dále jen DPM) a stanic.

1 Tato studie vznikla v rámci SGS č. 5/2015 Výzkumné centrum pro soudobé dějiny (1800-2000) - témata z kulturních a sociálních dějin Slezské univerzity.

2 Problematikou mimoškolní výchovy se zabýval např. Jiří KNAPÍK a kol., *Děti, mládež a socialismus v Československu v 50. a 60. letech*, Opava, 2014.

3 Do roku 1956 nesly název domy pionýrů, v letech 1957–1990 domy pionýrů a mládeže, s výjimkou let 1968–1970, kdy byly přejmenovány na domy dětí a mládeže.

4 Do roku 1957 byly označovány jako pionýrské stanice.

5 Pokud není uvedeno jinak, byly v první části studie použity následující směrnice: Směrnice Ministerstva školství, věd a umění (dále jen MŠVU) č. 170/1952 Směrnice pro zřizování a činnost pionýrských domů a stanic; Směrnice Ministerstva školství a kultury (dále jen MŠK) č. 73/1957 Organizační řád krajských a okresních domů pionýrů a mládeže a krajských stanic mladých techniků, přírodovědců a turistů; Směrnice MŠK č. 82/1965 Směrnice pro organizaci a činnost domů pionýrů a mládeže a stanic mladých techniků, přírodovědců a turistů.

Z iniciativy Otty Šlinga⁶ byl prvním dům pionýrů na území ČSR otevřen v Brně v květnu 1949. Původní záměr otevřít jej jako Ústřední dům pionýrů nenalezl širší politickou podporu a brněnský dům měl „pouze“ krajskou působnost.⁷ Funkci ústředního domu pionýrů plnil až do roku 1953 krajský dům pionýrů v Praze-Karlíně. Na podzim toho roku došlo k přestěhování ústředního domu pionýrů⁸ do zrekonstruované Gröbovy vily v Praze.

Na začátku roku 1952 v republice působilo již 34 pionýrských domů, z čehož dva byly otevřeny na Slovensku⁹ a zbývajících 32 v českých krajích; z nich bylo devět domů krajských,¹⁰ 18 okresních¹¹ a čtyři místní.¹² V dubnu roku 1952 fungovalo v republice již 54 pionýrských domů a do konce roku 1954 bylo otevřeno celkem 87 pionýrských domů s 2 600 zájmovými útvary, tento počet se do roku 1968 zvýšil na 323 DPM¹³ s více než 4 400 zájmovými útvary.¹⁴

Cílem této studie je zmapovat síť pionýrských domů a stanic v Ostravském kraji v 50. a 60. letech 20. století a nastínit jejich činnost na základě dochovaných archivních materiálů a elementární literatury. Pozornost je přitom věnována jen domům vzniklým na území tzv. malého Ostravského kraje, ze studie jsou vyjmuty domy Olomouckého kraje přiřčené k Ostravskému kraji v roce 1960.

Studie je rozdělena na tři části, přičemž úvodní je věnována obecnému nástinu vývoje domů pionýrů a mládeže a jejich organizaci, na který navazuje rozbor krajské sítě domů pionýrů a mládeže. Dále je pozornost zaměřena na krajský dům pionýrů a mládeže v Ostravě a poslední část zachycuje činnost okresních a místních DPM a stanic.

Jako základní pramen byly využity archivní materiály z fondu Dům dětí a mládeže Ostrava, který je pokračovatelem Krajského domu pionýrů a mládeže Ostrava, dále fondy Severomoravského krajského výboru ČSM Ostrava (dále jen ČSM – Sm KV Ostrava) a Severomoravského krajského národního výboru Ostrava (dále jen Sm KNV Ostrava) uložené v Zemském archivu v Opavě a fondy okresních národních výborů a jednotlivých pionýrských domů a stanic uložené v okresních archívech. V těchto materiálech lze vysledovat síť domů pionýrů a mládeže, náplň a organizaci práce a zájmové činnosti

6 Otto Šling (1912–1952) byl československý komunistický politik a poslanec Národního shromáždění. Ve 30. letech odešel z lékařské fakulty Karlovy univerzity do řad interbrigadistů ve Španělsku, kde působil jako vojenský lékař. Během druhé světové války byl tajemníkem exilového hnutí Mladé Československo v Londýně. Po návratu do vlasti působil jako krajský politický tajemník KV KSČ v Brně. V letech 1945–1950 byl poslancem Národního shromáždění a v letech 1948–1950 členem ÚV KSČ. Roku 1950 byl vyloučen z KSČ, následně obžalován v procesu se Slánským a v roce 1952 popraven. Roku 1963 byl posmrtně rehabilitován.

7 Jiří PERNES, *Mládež vede Brno. Otto Šling a jeho brněnská kariéra (1945–1950)*, Soudobé dějiny 11, 2004, č. 3, s. 45–60.

8 Od roku 1957 se ustálil název Ústřední dům pionýrů a mládeže Julia Fučíka.

9 Ústřední pionýrský dům Klementa Gottwalda v Bratislavě a okresní pionýrský dům v Piešťanech.

10 KDPM byly v Praze Karlíně, Plzni, Karlových Varech, Ústí nad Labem, Hradci Králové, Brně, Olomouci, Zlíně a Ostravě.

11 ODPM byly v Praze 2 a Praze 4, Domažlicích, Aši, Mostu, Chomutově, Teplicích, Jablonci nad Nisou, České Lípě, Chocni, Čáslavi, Ústí nad Cidlinou, Lanškrouně, Dvoře Králové, Moravské Třebové, Krnově a Českém Těšíně.

12 Místní pionýrské domy byly v Krásné Lípě, Červeném Kostelci, Rožnově pod Radhoštěm a Jablonci.

13 V roce 1968 tak v republice fungovalo 10 KDP, 103 ODP a 119 MDP.

14 Národní archiv Praha (dále jen NA), fond 19/3 – Oddělení masových organizací ÚV KSČ, a. j. 155, 156; Břetislav HOFBAUER, *Zařízení volného času dětí a mládeže*, Praha 1992, s. 51–52; Svatopluk KOTOUČ, *Zájmová činnost domů dětí a mládeže I.*, Praha 1969, s. 32.

i hospodářskou situaci, bohužel jen torzovitě materiály hovoří o běžném provozu. Z archivních materiálů byl využit také fond Oddělení masových organizací ÚV KSČ¹⁵ s celorepublikovým přehledem stavu pionýrské organizace a pionýrských domů z let 1951 a 1952. Pro doplnění archivních materiálů byly využity vedle současné literatury¹⁶ i dobové publikace citované níže a v úvodní části již zmiňované směrnice představující ideální podobu DPM. Jen okrajově byla použita dobová dětská literatura a periodický tisk, které by mohly poskytnout detailnější pohled na činnost v jednotlivých DPM. Bohužel nebylo možné pracovat s konkrétními pamětníky, což je oblast pramenů, kterou by mohli další badatelé využít při zpracovávání konkrétní činnosti jednotlivých domů, což jistě reviduje pohled na zde zpracovaný archivní materiál.

Organizačně byly domy pionýrů a mládeže rozděleny do čtyř úrovní na ústřední, krajské, okresní a místní,¹⁷ k nim náležely také stanice mladých techniků, přírodovědců a turistů, jež měly mít krajskou působnost. S výjimkou Ústředního domu pionýrů a mládeže, který byl řízen přímo ministerstvem školství a ÚV ČSM, spadaly ostatní DPM pod příslušné národní výbory, které měly na starosti hospodářsko-správní řízení domů a v součinnosti s příslušným výborem ČSM také kontrolu výchovné práce v domech a stanicích, přičemž kontroly vykonával školní inspektor a výbor ČSM.

Jako střediska mimoškolní práce organizovaly DPM zájmovou činnost v kroužcích, kurzech, klubech a na masových akcích podporujících dětskou iniciativu, aktivitu a tvořivost v oblastech techniky, přírodních věd, kultury a umění. Jako metodická centra mimotřídní a mimoškolní výchovy měly rozpracovávat stávající postupy a hledat nové formy práce s dětmi, poskytovat pomoc pionýrské organizaci, svazu mládeže a základním školám prostřednictvím instruktáží, metodických materiálů, přednášek, kurzů, seminářů atd.¹⁸

Organizace práce v DPM se měnila spolu se směrnicemi,¹⁹ přesto lze vysledovat čtyři základní okruhy zájmové činnosti, a to masově-politickou, vědecko-technickou, kulturně-výchovnou a tělesně-výchovnou.

Prostřednictvím masově-politických, tedy veřejně-výchovných aktivit se z DPM měly stát „centra“ pro děti a mládeže. Jednalo se o průřezové úseky, jejichž úkolem byla

15 NA, 19/3, a.j. 155, 156.

16 Problematice DPM se v poslední době začíná věnovat větší pozornost, přesto je tento fenomén prozatím na okraji zájmů historiků. Obecně se DPM věnovali Jiří KNAPÍK – Martin FRANČEK a kol., *Přívodce kulturním děním a životním stylem v českých zemích 1948–196 (I. a II.)*, Praha 2011; Jiří KNAPÍK a kol., *Děti, mládež a socialismus. Vývoj DPM ve Strakonických nastínila Ivana ŠRÁMKOVÁ, ODPM, SVČDM, DDM – Strakonice*, In: Strakonice. Vlastivědný sborník. Díl 2. Kapitoly ze společenského života, Strakonice 2003, s. 135–143. V rámci vzpomínek se o DPM zmiňuje ve své knize Jan ČEŘOVSKÝ, *Jak jsme zachraňovali svět aneb Půl století ve službách ochrany přírody*, Praha 2014.

17 Místní pionýrské domy měly být dle směrnice č. 170/1952 MŠVU zrušeny a převedeny do správy středních škol nebo pionýrské organizace, přesto i nadále existovaly a směrnice č. 82/1965 MŠK je opětovně zřídila

18 NA, 19/3, a.j. 155, 156; směrnice č. 170/1952 MŠVU; směrnice č. 73/1957 MŠK; směrnice č. 82/1965 MŠK.

19 Dle směrnice č. 170/1952 MŠK byla práce v DPM organizována v úseku masově politické práce, naukovém, technickém, tělovýchovném a branném a kulturním úseku. Směrnice č. 73/1957 dělila práci v KDPM do šesti oddělení, a to metodického kabinetu, oddělení vědy, techniky, umělecké výchovy a tělesné výchovy a turistiky. V ODPM vznikla oddělení metodické a masově politické práce a oddělení zájmové činnosti pionýrů a mládeže. Podle směrnice č. 82/1965 vznikly v krajských a okresních domech oddělení masové činnosti, vědy, techniky, estetické výchovy, tělovýchovy, turistiky a metodický kabinet. V místních domech vznikala oddělení masové činnosti a estetické výchovy a oddělení tělovýchovy a turistiky.

koordinace činnosti ostatních oddělení a organizace veřejných akcí jako byly besedy, estrády, přednášky, koncerty, filmové a divadelní představení, exkurze, zájezdy, tábory, hry a soutěže. Do jejich kompetence spadala také knihovna s čítárnou a organizace klubů mezinárodní družby.

Populárně naučná – vědecko-technická – činnost měla vést k osvojování si základních vědeckých poznatků prostřednictvím zájmových kroužků vedených s ohledem na potřeby zemědělství a průmyslu. Vedle kroužků²⁰ se pro děti a mládež pořádaly také exkurze, konference, přednášky a besedy s vědeckými pracovníky se zaměřením na přírodní vědy, vlastivědu a techniku, stejně jako soutěže a olympiády.

Prostřednictvím činnosti kulturně-výchovných oddělení, které organizovaly kroužky,²¹ dětské a mládežnické soubory, výstavy, vystoupení, besedy s umělci, soutěže umělecké tvořivosti mládeže a další, měly být děti seznamovány s klasickým uměním, domácí a zahraniční lidovou tvorbou a rozvíjet své umělecké citění.

Nedílnou oblastí činnosti DPM byla péče o tělesnou výchovu a rozvoj turistiky realizována prostřednictvím tělesně-výchovných úseků. Vedle zájmových kroužků²² organizovali zaměstnanci sportovní soutěže, výlety a zájezdy, závody a ve spolupráci s Československým svazem tělesné výchovy (dále jen ČSTV) a Svazarmem tábory. Spadalo sem rovněž organizování a spoluorganizování okresních, národních i mezinárodních přeborů, výletů a putovních táborů.²³

Druhou oblast práce DPM představovalo metodické vedení pionýrských domů nižší instance a pionýrské organizace (dále jen PO) ČSM. Nejvyšším metodickým centrem pro PO a DPM byl Ústřední dům pionýrů Julia Fučíka v Praze. Krajské domy koordinovaly ediční činnost domů v kraji, pořádaly semináře, přednášky a kurzy, kde pracovníci prezentovali zkušenosti z mimoškolní výchovy, určovaly směr činnosti krajské PO a podílely se na školení pionýrských vedoucích a pracovníků ČSM. Dle požadavků KNV a ČSM kontrolovaly činnost ODPM a MDPM prostřednictvím inspekčních cest. V rámci této činnosti měly DPM a stanice spolupracovat na všech úrovních s pedagogickými ústavy, školami, výchovnými a kulturními zařízeními.

Souběžně s DPM vznikaly krajské a okresní stanice mladých přírodovědců, techniků a turistů, buď jako součást DPM, a v tom případě měly nahrazovat činnost daného úseku DPM, nebo samostatně. Hlavní náplní stanic, stejně jako DPM, byla organizace volného času dětí a mládeže prostřednictvím kroužků, soutěží, výstav, exkurzí, přednášek, besed a výletů, a to v rámci svého zaměření.

Stanice mladých přírodovědců²⁴ se měly stát metodickými centry a výchovnými

20 Jednalo se především o kroužky matematické, chemické, astronomické, biologické, pěstitelské, ovocnářské, chovatelské, včelařské, rybářské, hornicko-geologické, vlastivědné, astronomické, biologické, malých historiků, zeměpisců, dovedných rukou a mladých techniků, elektrotechnické, radiotechnické, strojařské, modelářské, konstruktérské, dopravní, stavební, motoristické, mechanické, fotografické a další.

21 Oddělení organizovala kroužky pěvecké, výtvarné, hudební, dramatické, loutkařské, malířské, grafické a sochařské, kroužky umělecké výroby a lidových tanců atd.

22 Tělovýchovné kroužky byly organizovány dle možností pionýrských domů, nejčastější byly kroužky stolního tenisu, košíkové, odbíjené, házené, kopané, ledního hokeje, plavání, lehké atletiky, sportovní gymnastiky, šachu, pěší turistiky a vodácké.

23 Citované směrnice MŠVU A MŠK; *Pionýrské domy a stanice*, Praha 1953.

24 Organizačně byly rozděleny na oddělení metodické a masové práce a zájmové činnosti v oboru botaniky a rostlinné výroby, zoologie a živočišné výroby a neživé přírody.

zařízeními rozšiřující znalosti mládeže z přírodních věd se zřetelem na hospodářské potřeby státu, kraje nebo okresu. Vedle organizace zájmové činnosti podporovaly přírodovědně zaměřené kroužky na školách i v mimoškolních zařízeních, poskytovaly pomoc při zakládání pokusných pozemků škol atd. Jako metodická centra napomáhaly zvyšovat odborné znalosti o přírodních vědách v PO a na školách.²⁵

Stanice mladých turistů rozvíjely formy turistické činnosti ve školních i mimoškolních výchovných zařízeních za účelem rozšiřování vědomostí o vlasti, brannosti a tělesné zdatnosti. Stanice dle místních podmínek propagovaly a organizovaly pěší, vodní, cyklistickou a zimní turistiku, kurzy, semináře a poradenskou službu pro vedoucí pionýrských oddílů, učitele a vychovatele. Také zpracovávaly příručky, vzorové programy činnosti, místopisné a vlastivědné materiály a hry s turistickou tematikou. Součástí inventáře stanic mladých turistů bylo turistické vybavení,²⁶ které dle potřeby půjčovaly školám a pionýrským vedoucím.²⁷

Stanice mladých techniků²⁸ vznikaly jako technická centra pro děti a mládež za účelem rozšiřování technických znalostí a dovedností získaných na školách. Vedle organizace mimoškolní činnosti a pomoci školám vedly statistiku zájmových technických kroužků a napomáhaly odbornému rozvoji technických kroužků a zájmových skupin ve výchovných zařízeních a pionýrské organizaci.²⁹

Práce v pionýrských domech a stanicích se řídila ročním plánem, který ředitel předkládal ke schválení příslušnému národnímu výboru a orgánům ČSM, kteří je v součinnosti schvalovali. Činnost v domech začínala 1. září a končila 31. srpna následujícího roku s tím, že září bylo věnováno přípravě domu na následující rok. Celoroční zájmová činnost končila obvykle 30. května,³⁰ červen byl věnován hodnocení a přípravě navazující letní činnosti. Během letních prázdnin se pracovníci soustředili na pořádání sportovních a turistických akcí,³¹ expedic, táborů atd. Pro pionýrské vedoucí a skupiny byly organizovány prázdninové kurzy.³²

DPM a stanice mohly navštěvovat děti od 4. třídy a mládež do 19 let, přičemž přednost měly mít děti pracujících rodičů. Do domu děti vstupovaly na základě přihlášky, kterou schválili rodiče, třídní učitel a vedoucí oddělení domu nebo stanice. Účast v kroužcích byla omezena na maximálně dva s výjimkou tělovýchovných. Pokud členové domu a stanic porušovali pravidla daná řádem domu nebo stanice anebo neplnili své povinnosti, mohli být na návrh vedoucího oddělení, ale vždy z rozhodnutí ředitele vyloučení. Vyloučení muselo být oznámeno na širším shromáždění dětí, třídnímu učiteli a rodičům. Vyloučení

25 Citované směrnice MŠVU a MŠK; *Pionýrské domy a stanice*.

26 Vedle map, atlasů a topografických pomůcek se jednalo o stany, kotlíky, spací pytle, pramice, pádla, lodní pytle atd.

27 Citované směrnice MŠVU a MŠK; *Pionýrské domy a stanice*.

28 Vnitřně byly členěny na oddělení metodické a masové práce a zájmové činnosti.

29 Citované směrnice MŠVU a MŠK; *Pionýrské domy a stanice*.

30 Ve stanicích mladých přírodovědců až k 30. červnu.

31 Převážně se jednalo o soutěže v plavání, cyklistice, stolním tenise, šachu a dalších sportovních disciplínách navazujících na celoroční činnost domů.

32 Citované směrnice MŠVU A MŠK; *Pionýrské domy a stanice*.

člen mohl prostřednictvím odvolání požádat o přezkoumání rozhodnutí.³³ Ze základního posláni DPM a stanic vyplývá jejich úzká spolupráce se školami a ČSM. Tato spolupráce měla být koordinována na společných poradách s pracovníky škol, inspektory a zástupci ČSM, na nichž byla také projednávána spolupráce s dětskými domovy, závodními kluby a družinami mládeže.³⁴

Finančně provoz DPM a stanic zajišťoval příslušný NV, který prostředky poskytoval na základě schváleného rozpočtu a za hospodaření s financemi byl zodpovědný ředitel DPM nebo stanice. NV byl rovněž zaměstnavatelem stálých i externích pracovníků domů a stanic, přičemž nejširší skupinu zaměstnanců tvořili externí pracovníci a dobrovolníci,³⁵ za jejichž činnost zodpovídali vedoucí příslušného oddělení.³⁶

Domy pionýrů a mládeže v Ostravském kraji

Sít' DPM se v Ostravském kraji začala vytvářet již v roce 1949, kdy započal svou činnost KDPM v Ostravě-Mariánských Horách. V následujících třech letech byly otevřeny ODPM v Bílovci, Hlučíně, Českém Těšíně a Krnově a místní dům pionýrů a mládeže v Jablunkově. Již v roce 1952 tyto domy navštěvovalo 1 465 dětí pracujících ve 141 zájmových kroužcích. V témže roce začal pracovat ODPM ve Frýdku-Místku na Benešově ulici 177, pozdější Třídě pionýrů (dnes ulice Pionýrů). V poslední den roku 1953 zahájil svou činnost ODPM v Opavě na Olomoucké 31. Téhož roku měly být otevřeny také MDPM v Kravařích a Ostravě-Střed, ale jelikož směrnice č. 170/1952 MŠVU místní pionýrské domy rušila, byla v adaptovaných budovách otevřena pionýrská střediska. Na konci roku 1953 tak v Ostravském kraji působilo již sedm DPM, což na MŠVU vyvolávalo obavy o dostatečné ideové podchycení práce, přesto budování DPM v kraji pokračovalo v rychlém tempu.³⁷

Dne 3. května 1954 začal v Karvině na Dělnické 6 pracovat ODPM.³⁸ V témže roce došlo k otevření Krajské stanice mladých techniků v Třinci na Stalinově 1991 (dnes Frýdecká ulice), která byla v roce 1958/59 transformována na ODPM v Třinci. V roce 1955 tak v kraji působilo již 10 DPM s celkovým počtem 5 811 zapsaných dětí navštěvujících 494 kroužků.³⁹ Další rozšiřování sítě DPM pokračovalo v roce 1958, kdy byl otevřen ODPM v Novém Jičíně a v následujícím roce začal k 1. únoru pracovat ODPM ve Vítkově.⁴⁰ V roce 1960 poté došlo k otevření DPM v Rýmařově, ODPM v Krnově a v Bruntále, při kterém působila také Stanice mladých přírodovědců a Stanice mladých turistů. K 1. lednu 1967 zahájil činnost ODPM v Havířově.⁴¹

33 Tamtéž.

34 Tamtéž.

35 Jednalo se o dělníky, umělce, studenty, pracovníky závodů, škol, výzkumných ústavů atd., často to byli rodiče dětí navštěvující domy a stanice.

36 Citované směrnice MŠVU A MŠK; *Pionýrské domy a stanice*.

37 NA 19/3, a.j. 155, 156.

38 V roce 1967 byl ODP v Karvině přestěhován do budovy bývalých jeslí. ZAO, fond Dům dětí a mládeže Ostrava, nezpracován; ZAO, fond ČSM – Sm KV Ostrava, kat. 121, sign. 254, 255, 257; Tamtéž, inv. č. 258, č. kart. 122; ZAO, fond Sm KNV Ostrava, kat. 218, sign. 58; Tamtéž, inv. č. 132,5, kart. 2404.

39 Z toho bylo 90 naukových, 168 technických, 83 tělovýchovných a 123 kulturních.

40 ZAO, Dům dětí a mládeže Ostrava; ZAO, ČSM – Sm KV Ostrava, inv. č. 254, 255, 257, č. kart. 121; Tamtéž, inv. č. 258, č. kart. 122; ZAO, Sm KNV Ostrava, inv. č. 58, č. kart. 218; Tamtéž, inv. č. 132,5, č. kart. 2404.

41 Tamtéž; *25 let Domu pionýrů a mládeže Rýmařov*, Rýmařov 1985, 14 s.

Na území Ostravy byly jako součást KDPM otevřeny v roce 1957 Krajská stanice mladých turistů na třídě Československých legií 5 v Ostravě I (Ostrava-Střed) a Krajská stanice mladých přírodovědců na ulici Šídlovec v Ostravě-Hrabové, která se ale součástí KDPM stala až 1. září 1958. Od školního roku 1958/59 pod KDPM spadala také Krajská stanice mladých techniků v Ostravě-Porubě. Nejpozději v roce 1963 začal v Ostravě-Hrabové působit Městský dům pionýrů a mládeže a Dům pionýrů v Ostravě I. na třídě Osvoboditelů 26. Po vydání směrnice č. 82/1965 MŠK, která opětovně povolila zakládání místních DPM, došlo v roce 1966 k reorganizaci DPM na území Ostravy. Na místo dosavadních krajských stanic byl zřízen Městský dům pionýrů v Ostravě-Porubě a do budov stanic mladých turistů a přírodovědců přesunuty Městský dům pionýrů v Ostravě I. a Městský dům v Ostravě-Hrabové, který se v roce 1968 přestěhoval do Ostravy-Zábřehu.⁴² Toto opatření bylo odůvodněno špatnou organizací práce, nepružností a hospodářskými nedostatky. Krajské stanice ovšem nezakly, byly pouze přesunuty – krajská stanice mladých techniků začala pracovat v pavilonu sídliště v Ostravě-Porubě, krajská stanice mladých turistů byla přesunuta do 6. patra činžovního domu, což vedlo ke sporům s nájemníky a k omezování činnosti, a krajská stanice mladých přírodovědců byla přemístěna do přízemí činžovního domu v Ostravě-Porubě.⁴³

Po změně územního členění republiky v roce 1960 a vzniku „velkého“ Severomoravského kraje došlo i k úpravě sítě domů pionýrů a mládeže. Krajský pionýrský dům nadále sídlil v Ostravě-Mariánských Horách a do jeho kompetence nově spadaly i okresní a místní DPM z bývalého Olomouckého kraje; jim se tato studie nevěnuje.⁴⁴

V druhé polovině roku 1968 proběhla z nařízení vlády č. 274 ze dne 1. srpna 1968 ve všech pionýrských domech a stanicích prověrka současného stavu a efektivnosti, jejímž cílem bylo posoudit stav domů a stanic. Na základě tohoto šetření se na území bývalého Ostravského kraje nacházely KDPM v Ostravě-Mariánských Horách,⁴⁵ ODPM v Bruntále, Frýdku-Místku, Karvině, Novém Jičíně, Opavě, MDPM sídlily v Krnově, Rýmařově, Třinci, Jablunkově, Českém Těšíně, Havířově, Hlučíně, Vítkově, Ostravě-Porubě, Ostravě-Zábřehu a Ostravě-Střed, stanice mladých techniků v Ostravě-Porubě, stanice mladých přírodovědců v Ostravě-Porubě a Bruntále a stanice mladých turistů v Bruntále, Karvině a Ostravě-Porubě.⁴⁶

Krajský dům pionýrů a mládeže v Ostravě a krajské pionýrské stanice

Metodickým a organizačním centrem činnosti DPM a PO v Ostravském kraji, později Severomoravském, byl KDPM v Ostravě sídlící na ulici Korunní 49. KDPM byl založen v roce 1949 a v téže roce pravděpodobně započal svou činnost. K 1. září 1958 došlo

42 ZAO, Dům dětí a mládeže Ostrava; ZAO, ČSM – Sm KV Ostrava, inv. č. 254, 255, 257, č. kart. 121; Tamtéž, inv. č. 258, č. kart. 122; ZAO, Sm KNV Ostrava, inv. č. 58, č. kart. 218; Tamtéž, inv. č. 132,5, č. kart. 2404.

43 Tamtéž.

44 Tamtéž.

45 Zápis z prověrky uvádí jako KPD, pionýrský dům v Ostravě-Porubě, ten ovšem spadl do kategorie okresních a místních pionýrských domů.

46 ZAO, Dům dětí a mládeže Ostrava. Na zbývajícím území působily ODPM v Olomouci, Přerově, Jeseníku a Valašském Meziříčí, MDPM v Šternberku, Hranicích na Moravě, Šumperku a Zábřehu na Moravě, Stanice mladých techniků v Ostravě-Porubě, Olomouci a Valašském Meziříčí, Stanice mladých přírodovědců v Jeseníku a Stanice mladých turistů v Lipníku nad Bečvou a Valašském Meziříčí.

k převodu zařízení ze správy KNV Ostrava pod Městský Národní výbo (dále jen MěstNV) a KNV měl nadále ovlivňovat jen krajskou metodickou činnost, tehdy byl dům také přejmenován na Městský dům pionýrů a mládeže s krajskou působností, ale zároveň se nadále používalo označení Krajský dům pionýrů a mládeže.

Správní a hospodářské vedení domu měl zajišťovat národní výbor a na ideovém vedení se měl podílet v součinnosti s KV ČSM. Běžnou praxí ovšem bylo, že NV schvaloval jen plány práce a rozpočet, přičemž veškeré personální a ideové vedení bylo na řediteli. Zpětnou vazbu NV zajišťovaly kontroly vykonávané prostřednictvím městského a krajského školního inspektora a pracovníka školského odboru NV, kteří se při inspekcích zaměřovali převážně na majetkovou stránku. Samotný styk s orgány ČSM probíhal prostřednictvím porad, jejichž pravidelnost byla po sledované období proměnlivá.⁴⁷

Budova KDPM na Korunní 49 přestala záhy vyhovovat provozním potřebám instituce a již v roce 1950 byly zahájeny práce na přístavbě, která o čtyři roky později zvedla kapacitu domu z 11 na 28 místností pro 1 000 dětí. Součástí domu se stal také mičurinský pavilon, zimní zahrada s přilehlým pozemkem a od roku 1968 Petrovy chaty v Jesenicích, kde se každoročně pořádaly tábory.⁴⁸ I přes prostorové úpravy vedl přetrvávající nedostatek místa pro práci k jednání o výstavbě nové budovy. Původní záměr přesunout KPDM do Ostravy-Stalingrad (dnes Ostrava-Zábřeh), byl vzhledem k odlehlosti lokality přehodnocen a nová budova měla být vybudována v oblasti tzv. staré Ostravy na Gottwaldově třídě (dnes ulice 28. října) společně s Domem osvěty v Ostravě. Výsledkem jednání byla stavba Osvětového domu (dnešní Dům kultury města Ostravy), který byl slavnostně otevřen 16. dubna 1961. K realizaci výstavby nové budovy pro KDPM již nedošlo.⁴⁹

Otevřen měl KDPM od pondělí do soboty, přičemž neděle a volné dny byly věnovány veřejným akcím, jejichž prostřednictvím byl organizován volný čas, který mohly děti jinak věnovat církevním či jiným nežádoucím aktivitám. Volný čas mohli návštěvníci přes rok trávit primárně v kulturních, naukových, technických a tělovýchovných kroužcích a klubech.⁵⁰ Skladba a množství kroužků se rok od roku měnily v závislosti na personálním obsazení i proměnlivých zájmech dětí, přesto lze říci, že v 50. letech působilo v KDPM až 70 kroužků, zatímco v 60. letech se tento počet ustálil na 50, což mělo souvislost s otevíráním nových DPM a stanic na území Ostravy a tedy poklesem návštěvníků.

Obecně lze konstatovat, že nejpočetnější a nejnavštěvovanější byly kulturní kroužky, mezi které se řadily kroužky výtvarné výroby, malířství, sochařství, keramiky, fotografování, dramaturgie, loutkářství, zpěvu, maňásků, filatelistů, ale také méně časté skupiny baletu, národního tance či trubačství. Druhou nejpopulárnější skupinu tvořily tělovýchovně zaměřené kroužky věnované jednotlivým sportům (kopaná, košíková, lyžování, lehká

47 ZAO, Dům dětí a mládeže Ostrava; ZAO, ČSM – Sm KV Ostrava, inv. č. 254, 255, č. kart. 121; Tamtéž, inv. č. 258, č. kart. 122; ZAO, Sm KNV Ostrava, inv. č. 58č. kart. 218; Tamtéž, inv. č. 132,5, č. kart. 2404.

48 Tamtéž.

49 ZAO, Sm KNV Ostrava, inv. č. 382,1, č. kart. 2620; Martin STRAKOŠ, *Kulturní domy na Ostravsku v kontextu architektury a umění 20. století. Základní kameny společnosti*, Ostrava 2012.

50 Kluby se v DPM začaly objevovat v 60. letech. Rozšířený předpoklad o tom, že kluby byly určeny pro starší děti, vyvrátil již metodik Svatopluk KOTOUČ, *Zájmová činnost domů dětí a mládeže I.*, Praha 1969. Kluby byly v KDPM zakládány z iniciativy dětí a náplň činnosti byla různorodá a konzultovaná s členy klubu. Klub Panther vznikl na žádost dětí, které se zúčastnili letního tábora v Petrovicích v roce 1969 a jeho náplní byly hry, kvízy, zpěv a hra na kytaru, luštění křížovek, výlety do přírody apod. Klub se scházel na dvě hodiny týdně ve čtvrtek. V KDPM působily také dívčí kluby, kluby zahraničních dopisovatelů, železničních modelářů, automodelářů atd.

atletika, lední hokej, stolní tenis, střelba, odbíjená, šachy a další), branné výchově, rytmice či turistice. Velmi populární byly také materiálem a technickým vybavením limitované technické kroužky. Technické kroužky byly pojímány buď obecně, v tom případě se jednalo o kroužky mladých techniků, dovedných rukou, konstruktérů či modelářů, nebo specificky a sem patřily skupiny leteckých modelářů, elektrotechniků i kovoobráběčů. Poslední skupinou byly kroužky naukové, tedy mičurinské, chemické, chemicko-technické, pěstitelské, chovatelské, biologické, dokumentační, astrologické, ale také fotografické i šití a pletení. Výsledky práce kroužků byly prezentovány na akcích pořádaných KDPM, ať se jednalo o výstavy, přehlídky a představení, a v jednotlivých úsecích soutěží, které KDPM pořádal nebo spolupřádal, tedy Soutěže technické tvořivosti mládeže (dále jen STTM), Soutěž mladých mičurinců (dále jen SMM) a Soutěže dětské umělecké tvořivosti (dále jen SDUT). Po celé sledované období se KDPM potýkal s nedostatkem materiálů a vybavení pro činnost jednotlivých kroužků, což v druhé polovině 60. let vyústilo v zavedení zápisného, které se pohybovalo od 5 do 10 Kčs⁵¹ a bylo prezentováno jako úhrada za spotřebovaný materiál.

Vedle kroužků byly pro děti a mládež, později také pro rodiče, pořádány kulturní, sportovní i vzdělávací akce spadající pod masově-politickou činnost. Pravidelně probíhaly kulturní akce jako divadelní, loutková a filmová představení (*Bílý pudl*, 1955; *Podzimní festival dětských filmů*, 1970), besedy (*O Zápotockém*, 1953; S Korejci, 1953; *O Bedřichu Smetanovi*, 1953; Děti a zvířátka s pracovníkem Zoo, 1963), karnevaly, akademie, koncerty (koncert žáků Střední hudební internátní školy s vadami zraku v Praze, 1969), kvízy (kvíz *Ferda* v řadě oborů, např. historii, sportu, filmu, přírodě atd.) nejrůznější oslavy a slavnosti (*dědy Mráze*, později *Mikuláše*; každoroční *Novoroční slavnosti*), přehlídky, výstavy (*Pionýři, mladí budovatelé socialismu*, 1952), *Hrátky pro děti a dospělé* (s dopoledním programem pro děti a večerním pro dospělé) či *Vánoční dostaveníčka*. V rámci vzdělávání byly pořádány exkurze (do elektrárny a dolů J. Švermy, 1958; loděnic v Přívoze, 1959; na Hlavní poštu, 1963), soutěže (v uměleckém přednesu, zpěvu, literární soutěž *Má země, můj kraj* atd.) nebo olympiády (matematické, chemické, technické atd.). Velký důraz byl také kladen na rozvoj tělovýchovy, proto pravidelně probíhaly turnaje o putovní poháry v šachu, stolním tenise, ledním hokeji, závody míru pionýrů, výlety do přírody atd. Vedle toho byly v městské i krajské působnosti organizovány srazy (raketových posádek ve Vítkově, mladých myslivců, mladých rybníkářů, hlídek pro ochranu přírody atd.).

KDPM rovněž zajišťoval v součinnosti s orgány ČSM organizačně i hospodářsky krajská kola STTM, SMM, SDUT a jejího nástupce Dětské zájmové umělecké činnosti (dále jen DZUČ), v jejichž komisích často zasedali zaměstnanci domu a členové domu v nich také soutěžili.⁵²

V DPM fungovala také herna a knihovna. Herna byla otevřená ve všední dny od 14 do 17 hodin pro děti ve věku od 7 do 14 let. Krom volného programu zde byly také organizovány nácviky tanců, písní, pohybové hry, vycházky, výroba papírových hraček, předčítání z knih, modelování z plastelíny apod. V druhé polovině 60. let se rozšířil koncept

51 V 60. letech se zápisné začalo objevovat v různé výši u většiny mimoškolních kroužků, např. u leteckých modelářů pod záštitou Svazarmu. Jiří KNAPÍK – Martin FRANC, *Volný čas v českých zemích*, s. 473.

52 ZAO, Dům dětí a mládeže Ostrava; ZAO, ČSM – Sm KV Ostrava, inv. č. 254, 255, č. kart. 121; Tamtéž, inv. č. 258, č. kart. 122; ZAO, Sm KNV Ostrava, inv. č. 58, č. kart. 218; Tamtéž, inv. č. 132,5, č. kart. 2404.

tiché a rušné hery, které fungovaly v určené dny a jejichž program byl přizpůsoben názvu. Volně přístupná pro všechny členy byla také knihovna obsahující literaturu vhodnou pro děti.⁵³ Běžná činnost KDPM končila v červnu a navazoval na ni letní provoz, během kterého byla ve většině případů přerušena práce kroužku a pro děti byly organizovány zájezdy, sportovní akce, turistika, brigády a tábory. Nejrozšířenější formou práce s dětmi v letních měsících bylo pořádání letních táborů, které se dle náplně činnosti dělily na městské či příměstské, putovní, budovatelské a klasické pobytové letní tábory. Mezi nejběžnější patřily pobytové tábory, které KDPM běžně pořádal v Petrových chatách a během nichž se děti věnovaly turistice a táborovým hrám, ale rovněž pracovaly v táborových kroužcích. Putovní tábory netrvaly déle než 3 týdny a neúčastnilo se jich zpravidla více než 20 dětí. Věnovány byly turistice, cyklistice, vodákům, ale také měly maňáskovou či pěveckou tematikou. Městské a příměstské tábory byly pro děti, které z různých důvodů nemohly nebo nechtěly odjet na klasický tábor. V roce 1958 tak KDPM organizoval tábor Radost v Ostravě-Porubě a tábor Mír v Ostravě-Stalingradu, které pracovaly v třítydenním cyklu od 7. července do 16. srpna a celkem se jich účastnilo 300 dětí. Specifickým druhem byly budovatelské tábory, na nichž účastníci vykonávali přidělenou práci a ve volném čase měli organizovaný program. Příkladem je tábor z roku 1968 v lesních závodech Ráztoka pro 10 chlapců, kteří si vydělali za deset dnů 240 Kčs. Denně měli šestihodinovou pracovní dobu a poté se věnovali tábornickým hrám a dovednostem.

Vedle táborů pracovníci domu organizovali zájezdy zaměřené buď na daný obor činnosti, např. zájezd pro děti z maňáskového souboru v roce 1968, nebo všeobecné poznávací, jako byl v létě 1958 zájezd na Hradec nad Moravicí. Velmi rozšířené byly také turistické a sportovní akce, např. sportovní pondělky v roce 1958, které se ovšem nesetkaly s velkým úspěchem, orientační závody, srazy mladých turistů, hvězdicové pochody např. na Lysou Horu atd. Od poloviny 60. let KDPM rovněž zprostředkoval placené letní brigády pro žáky 8. a 9. tříd např. v Lesním závodu Janovice. Finanční náklady za pobyt dětí na táborech a zájezdech nesli rodiče dětí.⁵⁴

Jako krajské metodické centrum měl KDPM poskytovat pomoc pionýrům, pionýrským skupinám a oddílům a ODPM. Nejběžnějším způsobem naplňování metodické práce bylo pořádání přednášek, seminářů a kurzů pro pionýrské vedoucí, při nichž byl důraz kladen na získávání praktických dovedností. Přednášky a semináře určené pionýrskému aktivu se zaměřovaly na redaktory novin a nástěnek, praporečníky, předsedy oddílových a skupinových rad, kronikáře, ale také byly pořádány besedy s autory dětských knížek a časopisů, jako byly Ohníček a Mateřídouška. Pro pracovníky okresních a místních domů byly pořádány přednášky, poradna, kurzy a semináře s náměty pro kroužky. Zároveň probíhaly porady ředitelů pionýrských domů v kraji koordinující činnost. Spolu s metodickou pomocí pracovníci KDPM kontrolovali činnost v okresních a městských domech Ostravského kraje prostřednictvím inspekčních a instruktážních návštěv.⁵⁵

Do škály metodických úkonů spadalo rovněž vydávání pomocných materiálů. Pro členy pionýrské organizace byl vydáván časopis Zpravodaj, který byl v roce 1958/59 nahrazen Pionýrskou radou a následně Krajským zpravodajem. Pro pracovníky v pionýrských

---

53 Tamtéž.

54 Tamtéž.

55 Tamtéž.

domech a skupinách vyházely metodické příručky s náměty pro činnost, tady hrami pro děti a mládež, trampskými písněmi, turistickými informacemi, náměty na činnost během oslav Mikuláše, dědy Mráze atd.

Po celé sledované období se KDPM potýkal s personálními problémy a velkou fluktuací pracovníků, což vedlo k neuspokojivým pracovním výsledkům. Do poloviny 60. let zároveň nebyla plně naplněna kapacita pracovních sil, která měla čítat 16 pedagogických pracovníků, ředitele a potřebné množství administrativních a hospodářských zaměstnanců. Jen ve školním roce 1952/1953 zde postupně působili tři ředitelé,⁵⁶ stejná situace se opakovala i v roce 1958. Také pedagogičtí pracovníci se neustále střídali a mnohdy neměli ani potřebnou kvalifikaci, což bylo řešeno pravidelnými kurzy.⁵⁷ Pracovní doba pedagogických pracovníků byla osmihodinová, začínala v 7.45 a končila ve 21 hodin, kdy se dům zavíral, v sobotu o půl jedné odpoledne. Pověření pedagogičtí pracovníci domu museli krom běžné činnosti vykonávat také funkci vedoucího dne, který zajišťoval řádný průběh denního programu, řídil práci odpoledních služeb, hlídal kázeň a hospodárné užívání zařízení.⁵⁸

Nejpočetnější skupinu pracovníků v pionýrském domě tvořili placení externisté,⁵⁹ kteří vedli kroužky a účastnili se letní činnosti. Externisté pocházeli hlavně z řad učitelů, v menší míře pracovníků závodů a studentů, kteří byli ale označeni za nespolehlivé, neboť ve zkuškovém období nedocházeli do domu. Velmi často byli jako externisté zaměstnáváni rodiče dětí.⁶⁰

Stejně jako pionýrské domy, také stanice organizovaly mimoškolní zájmovou činnost formou kroužků, klubů, masových akcí, zájezdů a letních soustředění zaměřených na okruh své činnosti. Stanice mladých turistů tak organizovala pěší oddíly i kluby mototuristiky svazáků, stanice mladých turistů kurzy výroby draků a ve stanici mladých techniků pracovaly kroužky leteckých modelářů, raketový, lodní, mladých motoristů nebo kroužek mladých chemiků. Do sekce akcí pro veřejnost spadalo promítání filmů, vycházky do přírody, tematicky zaměřené soutěže, veselé dopoledne, závody v lyžování, sáňkování, stolním tenise, besedy atd. Stanice mladých techniků v roce 1964/65 uspořádala odpoledne pro mladé techniky, kosmonauty, odpoledne technických kvízů a filmů, exkurzi do domu Energetiky, ve spolupráci s redaktory ABC krajský sraz raketových posádek, městskou přehlídku STTM, krajské soutěže mladých modelářů, expedici mladých techniků, přírodovědců a turistů atd. K zdařilým akcím patřil také putovní tábor Jiráskův kraj pořádaný v roce 1969 stanicí mladých turistů i vodácký putovní tábor po řece Bečvě a Moravě.

Nezbytnou metodickou činnost vykonávaly stanice prostřednictvím inspekčních a hospitačních cest na školách a v ODPM a MDPM a vydáváním metodických materiálů.

56 Ředitel B. Adamec odjel studovat do SSSR a na jeho místo nastoupil na začátku roku 1952 Vilém Morta, který byl 13. dubna 1953 vystřídán Miroslavou Hřebáčkovou.

57 ZAO, Dům dětí a mládeže Ostrava; ZAO, ČSM – Sm KV Ostrava, inv. č. 254, 255, č. kart. 121; Tamtéž, inv. č. 258, č. kart. 122; ZAO, Sm KNV Ostrava, inv. č. 58, č. kart. 218; Tamtéž, inv. č. 132,5, č. kart. 2404.

58 Tamtéž.

59 Plat externistů byl po celé sledované období stanoven na 4,70 Kčs na hodinu. V roce 1953/54 bylo v krajském domě zaměstnáno 61 externích pracovníků.

60 ZAO, Dům dětí a mládeže Ostrava; ZAO, ČSM – Sm KV Ostrava, inv. č. 254, 255, č. kart. 121; Tamtéž, inv. č. 258, č. kart. 122; ZAO, Sm KNV Ostrava, inv. č. 58, č. kart. 218; Tamtéž, inv. č. 132,5, č. kart. 2404.

Stanice mladých přírodovědců vydávala časopis Veverka Terka, stanice mladých techniků časopis Permoník a vedle toho také připravovala plánky modelů, které si mohli zájemci zakoupit. Stanice rovněž vedly kartotéku technických, turistických a přípovědních kroužků, klubů a oddílů v kraji. Na rozdíl od předpokladů stanice nenahrazovaly činnost příslušných oddělení KDPM v Ostravě, ale činnost prováděly souběžně. Stejně jako v případě KDPM, i tady děti začaly v 60. letech platit roční příspěvek.⁶¹

Okresní a místní pionýrské domy a stanice

Okresní a místní domy pionýrů a mládeže se v Otravském kraji nacházely v adaptovaných a často prostorově nevyhovujících budovách. V mnohých případech byla pro činnost domů vyčleněna jen část budovy, kterou tak sdílely se školami,⁶² orgány ČSM, knihovnami, restauracemi,⁶³ byty⁶⁴ apod. Prostorové nedostatky některé domy řešily přístavbami, jako v Českém Těšíně nebo stěhováním do větších prostor v Karviné a Vítkově. Výjimku tvořil ODPM v Opavě, který byl otevřen v plně zrekonstruované dvoupatrové budově bývalé školy na Olomoucké 31, jehož prostorová kapacita mu dovolila pronajímat prostory např. Výboru československých žen, který zde pořádal kurzy šití atd. Na konci 60. let se i opavský dům začal potýkat s potížemi způsobenými hlavně zanedbanou údržbou budovy. Součástí ODPM v Opavě bylo také loutkové divadlo a v letech 1954–1955 Pionýrská dráha v Gottwaldových (dnes Městských) sadech.⁶⁵

Z prostorových podmínek vyplývá různorodá kapacita domů, která se pohybovala od 300 dětí v pionýrských domech v Hlučíně, Havířově či Jablunkově až po 1 000 dětí v opavském domě. Rozdílná byla také návštěvnost a zájem dětí o kroužky. Obecně lze konstatovat, že největší počet účastníků v zájmových útvech pionýrských domů byl na začátku 50. let a poté v druhé polovině 60. let. U masových akcí záleželo na druhu programu, rozsahu propagace a přístupu pracovníků.⁶⁶

Na rozdíl od KDPM, v okresních a místních domech pracovali dva až deset pedagogických pracovníků, často bez pedagogického vzdělání, ale i zde docházelo k častému střídání zaměstnanců. Mnohem více se zde spoléhali na práci placených externistů,⁶⁷ převážně z řad učitelů, často se externisty stávali také bývalí členové domů. Na začátku školního roku v pionýrských domech běžně působilo více externistů než na jeho konci. To bylo způsobeno jednak jejich časovými možnostmi, které se během roku měnily, ale také rušením kroužků pro malý zájem dětí nebo nedostatečnou prostorovou kapacitu

61 V krajské stanici mladých techniků to v roce 1967 bylo 10 Kč, z čehož půlka šla sdružení rodičů a půlka byla použita na nákup materiálů. ZAO, Dům dětí a mládeže Ostrava; ZAO, ČSM – Sm KV Ostrava, inv. č. 254, 255, č. kart. 121; Tamtéž, inv. č. 258, č. kart. 122; ZAO, Sm KNV Ostrava, inv. č. 58, č. kart. 218; Tamtéž, inv. č. 132,5, č. kart. 2404.

62 Jednu budovu sdílely se školou MDPM v Jablunkově a ODPM v Bílovci, kde také sídlil OV ČSM a autoškola.

63 Ve Vítkově se ODPM nacházel v bývalém dětském domově spolu s restaurací, veřejnou knihovnou a Osvětovou besedou.

64 Budova ODPM ve Frýdku-Místku sloužila jako byt rodiny bývalého správce budovy.

65 ZAO, Dům dětí a mládeže Ostrava; ZAO, ČSM – Sm KV Ostrava, inv. č. 254, 255, 256, 257, č. kart. 121; Tamtéž, inv. č. 258, č. kart. 122; ZAO, Sm KNV Ostrava, inv. č. 58, č. kart. 218; Tamtéž, inv. č. 132,5, č. kart. 2404.

66 Tamtéž.

67 V podstatě po celé sledované období byl plat externistů za jednu hodinu 4,70 Kčs.

domu či nedostatek vybavení.⁶⁸ Základním posláním DPM byla organizace volného času dětí a mládeže prostřednictvím technických, kulturních, naukových a tělovýchovných kroužků, jejichž skladba a nabídka se během roku měnila a přizpůsobovala nastalé situaci. Rozsah a nabídka jednotlivých domů závisela na schopnostech a zájmech pedagogických a externích pracovníků domu, kteří kroužky vedli, prostorových možnostech, vybavení a také zájmu dětí a jejich věkovém složení, jak již bylo zmíněno. Dalším problémem při organizování kroužků ODPM a MDPM byla kolize programu domů a místních škol, které v odpoledních hodinách svými akcemi a kroužky ovlivňovaly návštěvnost programů pionýrských domů.⁶⁹

Stav zájmové činnosti v pionýrských domech lze demonstrovat na údajích DPM z roku 1953. K 30. lednu 1953 v Ostravském kraji okresní a místní domy pionýrů a mládeže zorganizovaly 41 naukových kroužků pro 455 dětí, 58 technických kroužků pro 598 dětí, 12 tělovýchovných kroužků pro 222 dětí a 34 kulturních kroužků pro 607 dětí. K 30. červnu téhož roku to bylo 63 naukových kroužků pro 962 dětí, 57 technických kroužků pro 810 dětí, 11 tělovýchovných kroužků pro 268 dětí a 34 kulturních kroužků pro 728 dětí.⁷⁰

Většina těchto akcí probíhala v odpoledních hodinách nebo ve volných dnech, pro menší děti byly některé podniky organizovány i dopoledne. Dle zaměření lze pořádané akce rozdělit na sportovní, kulturní a vzdělávací. Do sportovní kategorie spadaly nejrůznější sportovní soutěže, turnaje nebo přenosy, branná cvičení či hry.⁷¹ Nejčastějšími akcemi se ovšem stávaly ty kulturní, k nimž se řadila promítání krátkých i celovečerních filmů,⁷² televizních pořadů vhodných pro děti, maňásková, loutková a divadelní představení, nejrůznější výstavy, estrády a akademie, soutěže nebo oslavy dědy Mráze, Vánoc, Nového roku, Dne dětí, Vítání jara atd.⁷³ Pionýrské domy rovněž organizovaly oslavy k významným výročím. Tak v roce 1959 slavily 10. výročí⁷⁴ založení pionýrské organizace, v roce 1968

68 V Opavě bylo v roce 1955 z 38 externích pracovníků 15 učitelů, 15 externistů ze závodů, čtyři z domácností, dva studenti a dva nepedagogičtí zaměstnanci domu. V Českém Těšíně pracovalo na začátku školního roku 1955/56 21 externistů, přičemž na jeho konci ve funkci zůstalo 16 externistů. V Krajské stanici mladých techniků v Třinci pracovalo ve školním roce 1955/56 na začátku 16 a na jeho konci 11 externistů, z nich osm externistů vedlo kroužky pro polské děti v polštině.

69 ZAO, Dům dětí a mládeže Ostrava; ZAO, ČSM – Sm KV Ostrava, inv. č. 254, 255, 256, 257, č. kart. 121; Tamtéž, inv. č. 258, č. kart. 122; ZAO, Sm KNV Ostrava, inv. č. 58, č. kart. 218; Tamtéž, inv. č. 132,5, č. kart. 2404.

70 ZAO, Sm KNV Ostrava, inv. č. 58, č. kart. 218; Tamtéž, inv. č. 132,5, č. kart. 2404.

71 V Hlučíně v roce 1958/59 uspořádaly pro děti turnaje v košíkové, kopané, stolním tenise, šachu, dámě, branná cvičení. V Bruntále v roce 1965/66 zorganizovali celookresní turistický sraz na Karlově pro 380 dětí z 18 skupin, Zimní olympiádu ve Vrbně, cyklistický Závod míru pro 90 účastníků.

72 V Opavě byly v březnu 1960 promítány Syn pluku (Vasilij PRONIN, 1946), Zlatá antilopa (Lev K. ATAMANOV, 1954), Zvířátka z celého světa (Václav Jan STANĚK, 1956), Obušku z pytle ven (Jaromír PLESKOT, 1955), Kouzelný obchod (Leonid AMALRIK, 1953) a další.

73 V Českém Těšíně uspořádali v roce 1955/56 okresní přehlídku mladých mičurinců, výstavu věnovanou trase putovního tábora, pohádková dopoledne pro menší děti, zájezd malířského kroužku na výstavu obrazů, polský divadelní kroužek uspořádal divadelní představení A!CH!, český divadelní kroužek ve spolupráci s maňáskovým a pěveckým kroužkem uspořádal estrádu.

74 Ve Vítkově při této příležitosti uspořádali s OV ČSM slavnostní zasedání a okresní soutěž.

50 let republiky,⁷⁵ v roce 1970 25 let osvobození ČSR,⁷⁶ 100. výročí narození V. I. Lenina⁷⁷ nebo 300 let od úmrtí J. A. Komenského.⁷⁸ Mezi akce vzdělávací se řadily besedy s autory knih, redaktory časopisů, vědci, pracovníky závodů, ale také olympiády v chemii, historii, biologii atd.⁷⁹ Zvláštní kategorií poté bylo pořádání okresních kol celorepublikových soutěží STMP, STTM a DZUČ, či okresní přehlídky mladých přírodovědců, techniků a dalších, k nimž se většinou vázaly přehlídky vítězných prací nebo vystoupení.⁸⁰

Součástí činnosti byla také nezbytná propagace, jejímž prostřednictvím se snažily domy přilákat návštěvníky a nové členy. K těmto účelům se využívalo městských a školních rozhlasů, místního tisku, pionýrských novin, plakátů, letáčků, pozvánek, nástěnek ve výkladech a výstav.

Jako okresní metodická centra vedly ODPM pionýrskou poradnu, navštěvovaly pionýrské skupiny, oddíly a základní školy, kde vedly statistiku pionýrů a pionýrských oddílů. Velká pozornost byla věnována vydávání zpravodajů⁸¹ a metodických materiálů pro školy a pionýrské skupiny. Spektrum materiálů bylo velmi široké; našli bychom zde doporučení k oslavám MDŽ, dědy Mráze, Nového roku, 1. máje, návody na pěstování rostlin, chov domácích zvířat, stavbu ptačích budek, výrobu hraček, hry a program pro letní činnost, pionýrskou skupinu, průvodce po kraji atd. DPM rovněž pořádaly kurzy pro pionýrské funkcionáře a vedoucí družin zaměřené na praktické úkony, jako byla výroba dárků pro mladší sourozence, dárků k MDŽ, ozdob na vánoční stromček, velikonočních kraslic, masek zvířat, šití maňásků, dárků pro armádu apod.⁸²

Blížkost hranic s Polskem a přítomnost polské menšiny na území některých příhraničních regionů vytvářela specifickou situaci, které se museli pracovníci DPM přizpůsobovat. Pokud to umožňovala kapacita a personální obsazení, domy vedly zvlášť kroužky pro české a polské děti,⁸³ mnohdy ovšem děti pracovaly společně v jednom kroužku a pro mládež vznikaly česko-polské kluby.⁸⁴ Některé DPM rovněž vydávaly metodický materiál v polštině, např. v Jablunkově vycházel pro pionýrské skupiny na polských školách Informator v polštině.

75 DPM při této příležitosti uspořádal soutěž 10x odpověz o ČSSR.

76 V Třinci k této příležitosti uskutečnili dvoutýdenní výměnu pěveckých sborů s ODDM Olomouc a koncert Štývarova dětského sboru. Ve Vítkově se zapojili do branné hry Směr Praha, uspořádali turnaj v kopané, stolním tenise a vybjíjené, cyklistický závod o Pohár 25. výročí osvobození, výlet do Beskyd na památná místa partyzánského hnutí, jarní fotosoutěž Poznáváme krásy vlasti, promítali filmy o osvobození republiky atd.

77 Ve Vítkově zorganizovali besedu o životě a díle Lenina spojenou s promítáním filmů.

78 Ve Vítkově uspořádali besedu o životě a díle Komenského a turistický sraz ve Fulneku.

79 V Českém Těšíně v roce 1955/56 pořádali besedu o Mičurinovi, besedu ke dni plectva, besedy s astronomickou a literární tematikou, exkurzi na hvězdárnu, výchovný koncert.

80 ZAO, Dům dětí a mládeže Ostrava; ZAO, ČSM – Sm KV Ostrava, inv. č. 254, 255, 256, 257, č. kart. 121; Tamtéž, inv. č. 258, č. kart. 122; ZAO, Sm KNV Ostrava, inv. č. 58, č. kart. 218; Tamtéž, inv. č. 132,5, č. kart. 2404.

81 V Opavě vycházel měsíčník Jiřenka, v Hlučíně Rudý šátek, v Třinci Vlaštovka, v Novém Jičíně Informátor, v Jablunkově pro české děti Zpravodaj a pro polské Informátor.

82 ZAO, Dům dětí a mládeže Ostrava; ZAO, ČSM – Sm KV Ostrava, inv. č. 254, 255, 256, 257, č. kart. 121; Tamtéž, inv. č. 258, č. kart. 122; ZAO, Sm KNV Ostrava, inv. č. 58, č. kart. 218; Tamtéž, inv. č. 132,5, č. kart. 2404.

83 Prokazatelně v Třinci, Jablunkově, Rýmařově a Českém Těšíně.

84 ABC, 5, 1961, č. 4, s. 19.

Finanční prostředky pro pionýrské domy byly součástí školského rozpočtu národních výborů bez stanovení minimálního rozpočtu, což vedlo k tomu, že domy nedostávaly finanční prostředky dle skutečných potřeb a mnohdy stačily jen na udržení chodu zařízení. Pionýrské domy nedostatek finančních prostředků řešily hledáním sponzorů. V Jablunkově to byly Třinecké železárny, které financovaly pobyt dětí na letních táborech.⁸⁵

Domy pionýrů a mládeže se během prvních 20 let své existence staly pevnou součástí sítě mimoškolních výchovných zařízení a naplňovaly poslání, kterým bylo vytváření podmínek pro nepřímou výchovu dětí a mládeže. V Ostravském kraji se podařilo rychle vybudovat rozsáhlou síť domů pionýrů a mládeže a s menšími či většími úspěchy se dařilo toto poslání naplňovat prostřednictvím rozsáhlé mimoškolní činnosti zastoupené vedle kroužků celou řadou sportovních a kulturních akcí. A to i přes mnohdy nepříznivou situaci způsobovanou podfinancováním, nevhodnými prostorovými i personálními podmínkami a jistou jednotvárnost v programovém složení.

Tato práce je prvním vhledem do tématu, kterému zatím nebyla věnována větší pozornost a takto má být také chápána, neboť nepostihla a ani postihnout nemohla veškeré aspekty činnosti domů pionýrů a mládeže a plně nevyčerpala veškeré vhodné prameny, zvláště dětskou dobovou literaturu a tisk a vzpomínky pamětníků.

Houses of the Pioneers and the Youth in the Ostrava Region in 1950s and 1960s (Summary)

The Houses of the Pioneers and the Youth in Czechoslovakia were founded from 1949 as extracurricular educational facilities for children and the youth, as methodical workplaces for the Pioneer Organization of the ČSM (the Czech Youth Union), and as extra-curricular and extra-class educational facilities for the purpose of organization of the free time of the children and the youth. The aim of this study is to map the network of pioneer houses and pioneer stations in the Ostrava Region from 1950 to 1968 and to outline their activities on the basis of the preserved archival materials and the basic literature. The attention is paid only to the Houses founded in the territory of the so-called Small Ostrava Region. The introductory part of the study is devoted to the general outline of the development of the Houses of the Pioneers and the Youth and their organization, followed by an analysis of the regional network of the Houses of the Pioneers and the Youth, the activities of the regional House of the Pioneers and the Youth, the activities of the district and local Houses of the Pioneers and the Youth and the pioneer stations.

85 ZAO, Dům dětí a mládeže Ostrava; ZAO, ČSM – Sm KV Ostrava, inv. č. 254, 255, 256, 257, č. kart. 121; Tamtéž, inv. č. 258, č. kart. 122; ZAO, Sm KNV Ostrava, č. kart. 218, inv. č. 58; Tamtéž, č. kart. 2404, sign. 132,5.

RECENZE A ZPRÁVY O LITERATUŘE

Georg DENZLER – Heinz-Jürgen VOGELS – Hans-Urs WILI (ed.), *Internationale Bibliographie zum Priesterzölibat (1520–2014). Ein Findbuch für Recherche und Diskussion (= Beiträge zu Theologie, Kirche und Gesellschaft im 20. Jahrhundert 27)*, Berlin: Lit Verlag, 2016, 254 s.
ISBN 978-3-643-13276-5

Recenzovaná kniha obsahuje výlučně bibliografických soupis knih, článků a studií k problematice povinného kněžského celibátu v římsko-katolické církvi. Její editoři jsou sami autory mnoha studií k tématu. Českému čtenáři je z nich nejznámější Georg Denzler, jehož dvě knihy vyšly také v českém překladu: *Zakázaná slast. Dva tisíce let křesťanské sexuální morálky* (Brno: CDK 1999) a *Dějiny celibátu* (Brno: CDK 2000). Skvělou znalost dějin celibátu však prokázal už mnohem dříve, a to dvěma svazky v prestižní řadě Pápste und Papstum z let 1973 a 1976: *Das Papsttum und der Amtszölibat. I – Die Zeit bis zur Reformation; II – Von der Reformation bis in die Gegenwart*. Zde recenzovanou bibliografii předchází jen stručný úvod, v němž editoři kromě vlastního popisu knihy kritizují zákonnou povinnost kněžského celibátu. Odmítavý postoj k celibátu je Denzlerovým knihám vlastní, už proto, že je sám ženatým knězem. Stejně tak je tomu i v případě Heinze-Jürgena Vogelse. Podle nich neexistuje žádný legitimní důvod k nařízení klerického celibátu, který je tak jako tak schopno zachovávat jen velmi málo kněží.

Bibliografie je rozdělena na dvě části, první je řazena chronologicky, druhá abecedně podle jmen autorů. Obě obsahují totožné položky. Chronologická část začíná dílem Martina Luthera *O babylónském zajetí církve* z roku 1520. Luther se tu o kněžském celibátu zmiňuje jen velmi stručně, z toho je patrné, že editoři registrují i drobné příspěvky k celibátu. Drtivá většina textů vznikla až ve 20. století. Vedle několika nejstarších latinských textů obsahuje bibliografie především texty psané německy, což odpovídá geografickému původu editorů. Kromě toho jsou tu (ovšem už v mnohem menší míře) zachyceny studie anglické, francouzské, italské, španělské a holandské. Je tedy zřejmé, že se jedná jen o bibliografii výběrovou, byť to zde výslovně uvedeno není. Poslední příspěvky jsou z roku 1914. Abecední bibliografie je oproti chronologické poněkud stručnější, protože tu schází příležitostné vysvětlivky. Celá bibliografie obsahuje stovky jednotlivých položek. Za suchým „telefonním“ seznamem děl se tu nepochybně skrývají emotivní, ba vášnivé texty odpůrců i zastánců celibátového zákona. Pro každého badatele o tomto tématu bude tato kniha velmi užitečnou pomůckou při hledání literatury.

Petr Kubín

Andrzej Cinciała Dziennik 1846–1853. Cz. 1, II. Wydała Marzena Bogus. Bibliotheca Tessinensis VII, Series Polonica 4. Cieszyn 2015, 524 927 s. ISBN 978-83-940832-3-6.

Osobnost Andrzeje Cinciały (1825–1898), jednoho z prvních představitelů rodícího se polského národního hnutí, je zájemcům o dějiny Těšínska důvěrně známa. Cinciałovy paměti vyšly už dříve ve dvou verzích, z nich jednu připravil k vydání jeho zeť,¹ druhou vnuk.²

Posuzovaná práce má před dříve vydanými vzpomínkami přednosti. Vzpomínky, upravené jeho blízkými příbuznými, psal Cinciała v jadranské Opatii v roce 1893; tehdy si stěžoval, že je nemocen, že nemá žádné písemné podklady a že píše jen o tom, co mu více utkvělo v paměti. Další nespornou výhodou je jistě i to, že záznamy z let 1846–1853 bezprostředně odrážejí tehdejší dobu, zatímco další texty byly publikovány s více než půlstoletým odstupem, navíc v době, kdy v polském národním táboře probíhaly spory mezi polskými katolíky a evangelíky, které se týkaly i zásluh na počátcích polského národního hnutí ve 40. letech 19. století, personifikované mj. osobnostmi evangelíků Cinciały a Pawła Stalmacha, který v 90. letech konvertoval ke katolicismu.

Andrzej Cinciała se narodil v Horních Kozákovicích, vesnici vzdálené několik kilometrů na východ od Těšína, obecnou školu vychodil v sousedním Holešově (Goleszów). Od roku 1842 studoval na evangelickém gymnáziu v Těšíně, studium záhy přerušil, koncem roku 1842 odešel do Krakova, kde pracoval jako pomocná síla v knihkupectví; po smrti otce se vrací, je zaměstnán jako písař na statku v Dolních Kačičích, kde začíná psát svůj

1 *Z Pamiętnika dra Andrzeja Cinciały*. Wydał Jan Bystroń. Cieszyn 1900.

2 *Pamiętnik Dra Andrzeja Cinciały notariusza Cieszynie (1825–1898)*. Wydał i wstępem zaopatrzył Jan St. Bystroń, prof. Uniw. Jagiellońskiego. Katowice 1931.

deník (Tagebuch). V roce 1845 se stává písařem, resp. diurnistou, u Antona Demela, lepší pracovní podmínky však nachází v advokátní kanceláři slovanicky orientovaného Ludvíka Kluckého, původem z Hranic na Moravě, kterému autor deníku připisoval zásluhy na vlastním národním uvědomování. V roce 1847 se vypravil pěšky s Pawłem Stalmachem do Krakova, odkud přivezli polské knížky pro těšínský studentský spolek. V revolučním roce 1848 se Cinciała zasloužil o vznik prvních polských novin v Těšíně *Tygodnik Cieszyński*. V letech 1848–1853 studoval práva na Jagellonské univerzitě, po návratu do Těšína opět nachází zaměstnání u Kluckého, poté působil jako notář v Šilperku (Štítý), Fryštátě a od roku 1881 zase v Těšíně. Cinciała byl čilým organizátorem polského společenského života na Těšínsku, publikoval popularizační právnícké příručky, vydal texty písní, přísloví a pořekadel, sestavil nářeční slovník.

Denní záznamy začal psát německy, jak sám později uvedl, zřejmě počátkem roku 1844 ještě v Dolních Kačicích, kde mu je v prosinci zabavil jeho nadřízený správce statku. Z nich se zachovalo jen několik zlomků. V psaní deníku Cinciała pokračoval v roce 1845, od 12. října 1845 pořizoval záznamy již jen polsky (s. 16).

Edice Cinciałova deníku obsahuje záznamy z let 1846–1853. Editoři je rozdělili do dvou dílů (I. 1846, II. 1847–1853). Zápisky od 10. září 1846, již nemají formu systematických deníkových záznamů, sám Cinciała ostatně prohlásil: „*dosud jsem byl otrokem deníku a dále už budu psát jen, když budu chtít, a to bude nejlepší.*“ Od roku 1848 jsou záznamy mnohem stručnější, jde spíše o shrnující informace z různých časových úseků a hlavně o úvahy o vlastním životě, o událostech v regionu i ve světě, o přečtených člancích a knížkách, výňatky z korespondence s přáteli, vlastní básnické pokusy, překlady apod. Pokus psát deník básnickou formou se nezdařil, jak sám přiznal v záznamu ze 7. ledna 1848 („*bo niejestem zdatny jeszcze do wierszów, a potem duzo mi wiersze czasu zabierają*“ [!]). Některé části deníku pojednávající o krakovském pobytu (např. v listopadu 1848) píše autor sice polsky, ale českým pravopisem, některé dopisy jsou psány německy.

Pozorujeme, jak Cinciałův jazyk, zprvu s mnohými dialektismy a bohemismy se stále více přibližoval spisovné polštině, kterou jako samouk úspěšně zvládl. Rozboru Cinciałova jazyka je věnována zasloužená část úvodu edice, kterou napsal Zbigniew Greń (s. 92–114).

Deník je důležitým pramenem také pro poznání poměrů ve školství na Těšínsku, zejména pak na těšínském evangelickém gymnáziu. Nalezneme zde nejen informace o pedagogích a studentských spolkových aktivitách, ale i líčení rodinných poměrů a způsobu výchovy ve vlastní rodině.

Údaje a úvahy o politických poměrech, např. krakovském povstání v roce 1846 a následující haličské řeži (rabacja) i o revolučních poměrech v letech 1848–1849 jsou v deníku poměrně stručné a skoupé, k nejvýznamnějším patří zmínka o studentech těšínského gymnázia usilujících založit přes odpor svých učitelů po vídeňském vzoru vlastní akademickou legii, dále pak výklad o Cinciałově podílu na vydávání prvních polských novin v Těšíně *Tygodnik Cieszyński*.

K zajímavým pasážím v deníku patří líčení poměrů v Krakově, kde A. Cinciała od srpna 1848 studoval na filozofické fakultě Jagellonské univerzity. V této spouvislosti českého a slovenského čtenáře zaujme rozsáhlý popis cesty do Tater a Pienin, které se v roce 1842 účastnil jako vychovatel dětí hrabat Dzieduszyckých. Cenné jsou také zápisy o vztahu ke Stalmachovi, kterého autor deníku zpočátku s uznáním obdivoval, později však k němu zaujal kritický postoj, zejména, když se Stalmach stával Cinciałovým rivalem.³ Nesporně zaujmu také části deníku pojednávající o podílu autora na organizaci oslav údajného 1050. výročí založení Těšína.

Cinciała jako evangelík byl člověkem hluboce nábožensky věřícím, který se však nebál odsoudit i některá kázání evangelických pastorů. Jeho náboženské postoje se vyznačovaly negativním vztahem ke katolickému duchovenstvu a silnou averzí vůči Židům, o kterých mluví jako o „*zasraných smrdutých mojžíšovských usmrkancích, špinavých jako prasata*“ apod. (s. 41, 554, 673). Na jiných místech však se sympatiemi popisuje návštěvu vratislavského biskupa, kardinála Melchiora von Diepenbrock v Těšíně v roce 1846 a o svém chleboďárci a později příteli Ludvíku Kluckém i o jeho rodině, která byla katolického vyznání, se vyjadřuje s velkým uznáním a úctou, což svědčí o tom, že nebyl zapřísáhlým nepřítelem katolíků.

Na několika místech se Cinciała zmiňuje o své sběratelské činnosti lidové slovesnosti. V deníku lze sledovat také proces národního uvědomování Cinciały a jeho přátel, spolužáků z evangelického gymnázia. V Pamětníku z roku 1931, s. VI lze najít jeho výrok: „*Bylo nás pět Slezanů. Všichni v kamizolkách, všichni selští synci, evangelíci, stejného věku v jedné třídě evangelického gymnázia, jimž byla poskytována strava zdarma. Všichni Němci, i když naši rodiče neuměli německy ani slůvko. Tak jsme vypadali v roce 1842.*“

3 Srov. Stalmachovy obranné postoje v jeho vzpomínkách. In: GRIMM, Emanuel, *Paweł Stalmach, jego życie i działalność w świetle prawdy*, Cieszyn 1910, s. 129–310.

Důležité jsou Cinciałowy úvahy o slovanství jako jednom z předpokladů polského uvědomování na Těšínsku. Dá se soudit, že pokud by text *Dzienniku* byl znám v polovině minulého století, mohla by diskuse o formování českého a polského národního vědomí některá svá tvrzení upřesnit či alespoň korigovat (Slezský sborník 58, 1960).

Cinciała uvádí jména řady svých českých přátel, s nimiž se stýkal. Kromě Kluckého si vážil odborných kvalit českého profesora těšínského gymnázia Arnošta Plucara, rezervovanější vztah měl k Janu Winklerovi, pastorovi z Návsi, pocházejícímu ze Vsetínska. S obdivem sledoval projevy slovenského národního hnutí a zejména Štúrovy iniciativy. Postupně s vyhrocováním polsko-českého vztahu se projevil i tyto tendence v *Deníku*, např. po svých několika cestách po Těšínsku projevoval určitou nevráživost při počítání polsky a česky psaných nápisů na hřbitovních náhrobcích, jak to s obměnou o půl století později činil i Petr Bezruč v básni *Blendovice („polské jsem počítal kříže“)*.

Bylo by možné připomínat další údaje z Cinciałova deníku a uvažovat o nejrůznějších souvislostech. Ocenit lze autorovu upřímnost; věrně popisuje své pocity, i pokud jde např. o vlastní intimní záležitosti a příhody a jejich důsledky a další problémy, které si jiní autoři ponechávají pro sebe, jež se i pozdější upravovatelé jeho paměti se zdráhali zveřejňovat. *Dziennik* je naprosto věrohodný pramen, k němuž můžeme přistupovat s naprostou důvěrou. Tím nechci tvrdit, že by v něm čtenář nenalezl různé omyly nebo faktografické chyby, což je zcela pochopitelné. Nikde však tyto nepřesnosti nebyly úmyslnými fabulacemi, jež by se vyznačovaly snahou o přikrášení skutečnosti, aby to vyhovovalo skutečným nebo domnělým potřebám podpořit národní, náboženská nebo jiná hlediska uplatňovaná v dobových sporech a polemikách.

Marie Gawrecká

Protokoly posiedzeń plenarnych Rady Narodowej Księstwa Cieszyńskiego 1918–1920. Część I. Wydał EDWARD DŁUGAJCZYK I MIŁOSZ SKRZYPEK. Część II. Dokumenty dodatkowe. Wydał MIŁOSZ SKRZYPEK. Bibliotheca Tessinensis VIII, Series Polonica 5. Cieszyn, 2016, 524 s.
ISBN 978-83-9408-4-3

První svazek obsahuje kromě úvodu protokoly z plenárních zasedání Národní rady Knížectví Těšínského (dále RNKC), druhý svazek zahrnuje výběr z dokumentů, které se k plenárním zasedáním vztahují, seznam členů pléna Rady, soupis pramenů a literatury, rejstříky, vydavatelské poznámky a závěrečná shrnutí.

O RNKC vyšla v Opolí už v roce 1980 monografie Bogdana Cybulského *Rada Narodowa Księstwa Cieszyńskiego (1918–1920). Studium historyczno-prawne*. Cybulski je autorem řady studií o poměrech v Těšínském Slezsku v období, kdy se po první světové válce rozhodovalo o státním začlenění tohoto regionu. Ve zmíněné monografii však nemohl využít zápisy o zasedání Rady, takže se čtenář např. nemohl nic dozvědět o diskusích, které předcházely konkrétním usnesením a opatřením. Rukopisy zápisů byly nalezeny v roce 1990, po čtvrtstoletí mohly být skupinou odborníků připraveny k vydání.

V úvodu (s. 11–92) E. Długajczyk naznačuje hlavní vývojové rysy Těšínska v posledních desetiletích před první světovou válkou. Jeho výklad je přehledný, vychází z dosavadní literatury, klade důraz na rozvoj polského národního vědomí, protože usiluje o postižení tendencí, jež vedly k založení RNKC a vylíčení jejich aktivit. Pokud jde o národnostní strukturu, opírá se o výsledky sčítání obcovačí řeči v letech 1890 a 1910 a fakticky ztotožňuje obcovačí řeč s národností (s. 14). Upozorňuje na rozmišky v polském národním táboře (mezi Związkiem Śląskich Katolików a Politycznym Towarzystwem Ludowym (s. 15), velmi pozitivně posuzuje s odvoláním na Chlebowczyka protičesky orientované fryštátské radikály, aniž by se zmínil o problémech, které samotnému polskému hnutí způsobila kontroverzní osoba jejich vůdce Franciszka Friedela (s. 17–19). Při posuzování separatistických tendencí v socialistickém hnutí připomíná české autonomisty (s. 19), situace v průmyslové části Těšínska byla neméně poněkud specifická, z hlediska možnosti společného dělnického postupu by se zřejmě měla vzít v úvahu integrující osobnost Petra Cingra. Charakteristika koždoňovských šlonzakovců (s. 18–19) je poněkud šťastnější, jejich volební úspěch ve volbách do slezského sněmu v r. 1909 je sice připomínán, ale hledání příčin šlonzakovského vítězství si autor ulehčil odkazem na zajímavou a přínosnou studii Grzegorza Wnętrzaka (*Pamiętnik Cieszyński* 18, 2003, s. 53–56).

Druhá část úvodu pojednávající o letech 1918–1920 se opírá o kritické zhodnocení nejen polské, ale i české literatury. Kritizuje některé jednostranné pohledy a výstižně konstatuje, že první výsledky českých autorů dosažené po zásadní změně politických poměrů v roce 1999 a pádu komunistického režimu směřovaly a dále směřují ke konstruktivní diskusi (s. 31–33). Jejím výrazem jsou i příslušné kapitoly v polsko-německo-české syntéze *Historia*

Górnego Śląska (Gliwice 2011). Zde Długajczyk připomíná názor Mečislava Boráka, že v českém historickém povědomí je československo-polský spor o Těšínské Slezsko již téměř zapomenutou dějinnou epizodou (s. 32). V tom podle autora úvodu spočívá příčina menšího zájmu českých historiků o zmíněnou problematiku. S tím lze do jisté míry souhlasit, ale hlavní příčina bude i v tom, že „kompromisní“ stanovení hranic velvyslaneckou konferencí bylo přece jen výhodnější pro československou stranu, zatímco polská veřejnost je považovala a stále ještě většinou považuje za křivdu. Z toho pak vyplývá i skutečnost, že polské výzkumy uvedené problematiky jsou mnohem rozsáhlejší a podrobnější než české a zřejmě i to, že pohledy mnohých polských autorů jsou většinou vyhocenější.

Długajczyk konstatuje, že na obou stranách zůstává řada názorů a stanovisek, které lze jen obtížně sblížit. Za cestu k onomu sblížení považuje i další výzkum, k němuž nesporně přispívá i edice dokumentů z plenárních zasedání RNKC (s. 33–34 aj.) Domnívám se, že i když „dějiny jsou jen jedny“ a bylo by jistě žádoucí nalézt společný pohled, což není alespoň za života dnešní generace pravděpodobné. Předpokladem pro sblížení je pochopit stanovisko „druhého“, i když to neznamená a priori jeho pohledy vždy sdílet. Na perspektivu lze pohlížet do jisté míry optimisticky, názory od dob, kdy publikovali Londzin, Kapras Wojnar (Kobiela), Vochala, Mikołáš, Uhlř, Chmelař a jeho spolupracovníci i polští kritici, se přece jen změnily, mám pocit, že více na české než na polské straně.

Poslední část úvodu pojednává o vzniku Rady Narodové, její struktuře, vedoucích představitelích, kompetencích, proklamacích, ozbrojeném střetnutí v lednu 1919, o vývoji situace v regionu, mezinárodních jednáních, přípravách plebiscitu atd. (s. 34–92).

Samotná edice protokolů je členěna do dvou částí (Kniha I., 19. 10. 1918 – 11. 11. 1919, s. 95–420, Kniha II., 18. 11. 1919 – 4. 8. 1920, s. 421–524). Nemíním zde obsah protokolů reprodukovat, zájemce se v textu díky uspořádání edice může sám dost dobře časově i tematicky orientovat. Omezím se zde pouze na výběr několika ukázek, které by mohly charakterizovat názory a činnost Rady v některých závažnějších směrech, hlavně pokud šlo o spory o státní začlenění regionu.

Sociálně demokratický předák, poslanec říšské rady a poté polského sejmů Tadeusz Reger na zasedání RNKC 19. 10. 1918 prohlašoval, že jeho strana rozhodně trvá na tom, aby Polsku připadlo celé Těšínské Slezsko; maximální ústupek by mohl znamenat rezignaci na několik obcí frýdeckého okresu, které jsou fakticky pod českým vlivem (s. 97–98). Stejně stanovisko vyjádřili zástupci stran Polskie Zjednoczenie Narodowe a Związek Śląskich Katolików. Byla zvolena komise (Londzin, Popiołek, Piątkowski) aby během týdne v tomto duchu zpracovala memorandum, které by se odeslalo do Varšavy.

26. 10. 1918 tajemník Rady prof. Bobek referoval o obsahu memoranda, jež požadovalo státní hranici od (zřejmě Malého) Polomu podél řeky Morávky až k pramenům potoka Holčiny a dále až k jeho ústí do Lučiny (u Vojkovic) a podél Lučiny (tj. přes území dnešního Havířova, Šenova) až k jejímu ústí do Ostravy na území Ostravy. RNKC s memorandumem souhlasila, čímž požadavky z posledního svého zasedání poněkud rozšířila (s. 101).

26. 10. 1918 prof. orlovského reálného gymnázia Gustaw Szura referoval o situaci v uhelném revíru, kde Češi měli ve Fryštátě usilovat o převzetí moci, RNKC se rozhodla poslat telegram (ještě rakouské) zemské vládě v Opavě a vydat proklamaci polskému lidu ve Slezsku s tím, že celé Těšínsko je součástí obrozeného Polska a že RNKC přebírá moc do doby, než dojde k dohodě mezi polskou a československou vládou. O konfliktech při přebírání moci ve Fryštátě, Dombrově a Bohumině se zmiňuje protokol z 31. 10. 1918 (s. 105, dokument č. 6 z 30. 10. 1918, s. 15). Zemský prezident Adalbert Widmann iniciativy Rady i předpokládané pokusy české a německé ohledně přebírání moci odmítl (dokument č. 6 z 30. 10. 1918, s. 15).

31. 10. 1918 se opět diskutovalo o Widmanových postojích vyjádřených telegraficky i v telefonickém rozhovoru. (s. 107). O podobné problematice, zejména však o stále tíživějších aprovidačních záležitostech, především v hornickém revíru, se jednalo na řadě dalších zasedání.

Výsledky jednání mezi RNKC a Zemským národním výborem pro Slezsko v Orlové 3. 11. 1918 a v Polské Ostravě 5. 11. 1918 byly hodnoceny poněkud rozpačitě. Na jedné straně se konstatovalo „porozumienie z Czechami dla nas korzystne, dobra wola obu stron“, na straně druhé se uvádělo, že české požadavky byly tvrdé a nepřijatelné (s. 118). Učitel Jan Kotas dokonce považoval úmluvu za nebezpečný precedens, protože měla vydat okolo 35 tisíc Poláků do českých rukou, zatímco v Polsku by zůstalo jen zhruba 6 tisíc Čechů. Fryštátský (soudní okres) považoval za nesporný, tedy polský, sporným měl být pouze okres polskoostravský. Zofia Kirkor-Kiedroniowa mluvila o potřebě slovanské dohody, kritizovala, že „np. *Orłowa byłaby całkiem odcięte*“ (s. 119). Předmětem jednání RNKC byla i situace v hornictví a průmyslových závodech, činnost dělnických rad, zavádění osmihodinové pracovní doby, protestovalo se proti „násilí českého vojska“ snažícího se o udržení

klidu, které podle Rady vyvolávalo různé konflikty (18. 11. 1918, s. 142 ad.). Dodávky potravin z Polska měl sloužit jako agitační prostředek, k čemuž byla připravena zvláštní brožura (s. 147). Bylo doporučeno jednat s „politickými činiteli“ o možnosti získání Spiše a Oravy (tamtéž).

RNKC sledovala také mezinárodní situaci a československo-polské vztahy v souvislosti s vývojem na Těšínsku. Poprvé se o možnosti československého vojenského zákroku zmiňuje protokol ze zasedání z 10. 12. 1918, kdy se uvádělo, že představitel polské vlády v Praze Roman Wegnerowicz sice konstatoval přesvědčení české veřejnosti, že „*Slezsko patří Čechům*“, ale domníval se, že k jeho „okupaci“ se pravděpodobně neodhodlají, protože nemají dostatečné vojenské síly a potraviny a mají zájem na budoucích vztazích s Polskem (s. 165). Poláci si vyhradili svobodu, pokud šlo o eventuální navázání vztahů s Maďarskem a Sudetenlandem (tamtéž). RNKC zjišťovala, že situace není jistá, že Češi vyhrožují vojenskou intervencí a mají podporu Dohody; mluvilo se o (polské) mobilizaci v Haliči a ve Slezsku (s. 164–168). 23. 12. 1918 Tadeusz Reger prohlásil, že polští dělníci jsou připraveni bojovat s českými agresory („*z najeźdzcą czeskim*“, s. 184). O týden později další socialistický předák Ludwik Lizak zase tvrdil, že Češi nevěří ozbrojenému střetnutí, protože potřebují (Těšínské) Slezsko kvůli uhlí (s. 186). S tím souvisely i další informace a úvahy o možném vojenském střetnutí (s. 188). K nejzajímavějším patřil obsah rozhovoru mezi historikem Jagellonské univerzity Janem Ptašnikiem a T. G. Masarykem.

30. ledna 1918 RNKC přikázala těšínskému magistrátu, obchodníkům apod., aby odstranili německé tabulky a nahradili je nápisy polskými nebo polsko-německými. Tak se mělo postupovat na celém Těšínsku, kde působily polské správní orgány. Opatření se mělo provést do osmi dnů, jinak měly být tabulky odstraněny (s. 188).

Týž den se diskutovalo na zasedání Rady o organizaci voleb do polského ústavodárného sněmu, požadovalo se vytvoření polské „jednotné fronty“ v obavách před akcemi Čechů, renegátů (tzn. koždoňovců) a Němců. České názory o tom, že volby do polského sejmu by se konaly protiprávně na území, které Polsku vlastně nenáleží, které patřily k nejzávažnějším argumentům opravňujícím československou lednovou vojenskou intervencí, se v RNKC nebraly v úvahu (s. 189–190).

7. 1. 1919 T. Reger mluvil o tom, že se Češi obávají polského útoku na Michálkovice, Orlovou a Suchou, protože vědí, že to jsou to polské obce (s. 195). Napětí postupně rostlo, došlo k cenzuře a k zastavení vydávání šlonzakovského tisku (s. 196), protestovalo se proti české agitaci a českým četníkům, byl vyjádřen nesouhlas s přemísťováním vojenských oddílů do Haliče, protože, jak prohlásil např. Tadeusz Michejda „*Śląsk potrzebuje wojska*“ (14. 1. 1919, s. 198–201 i v dalších protokolech).

V době československého vojenského zásahu jednala RNKC v Krakově. 28. 1. 1919 R. Kunicki informoval o delegaci Rady, která měla ve Varšavě informovat o poměrech na Těšínsku. Měla zdůrazňovat polské etnografické stanovisko, informovat o tom, že Češi chtějí obsadit jižní Halič osídlenou Rusiny; navrhovalo se, aby Poláci uzavřeli v zájmu záchrany Slezska s Rusiny (tj. Ukrajinci) příměří, což je pro Polsko prioritní atd. (s. 210–212). Samotný průběh vojenské akce nebyl podrobněji komentován.

Od 17. února 1919 zasedala RNKC opět v Těšíně. 19. 2. 1919 na zasedání RNKC informoval Piątkowski o protestu deputace Rady v Paříži proti českému útoku (s. 230). Rada usilovala o to, aby získala košicko-bohumínskou dráhu (s. 231) a aby prosadila své názory na distribuci uhlí vytěženého v revíru (s. 237, 244 aj). V dalších týdnech a měsících jsou publikované protokoly mnohem stručnější. Celkový obraz situace v oblasti postihuje spíše literatura (např. Część II, s. 337–356). Přesto však i publikované dokumenty v publikaci a dokumentech, o nichž zde referujeme, mají nezastupitelný význam. Např. 4. 3. 1919 byly zmiňovány různé (české) násilnosti a excesy. Rada musela čelit výtkám, že se nepostarala o obranu území, jež spravovala. Bránila se tím, že žádala o vojenskou pomoc a agitovala k náboru do vojska, což se setkávalo s nechutí, únavou obyvatelstva a nepřátelskou agitací. Kirkor-Kiedroniowa (s. 244) odmítala výtky týkající se „*příliš malého patriotismu slezského obyvatelstva*“ tím, že, že lidé se bránili odvodům, protože byli unaveni. „*Nebyla to naše vina*“. O týden později socialista Wiktor Sembol „*líčí strašné poměry za české okupace. Dělníci jsou unaveni, o všem pochybují, jsou ovlivňováni bolševismem a lhostejni k otázce státní příslušnosti*“. Obvinil varšavskou vládu, že brání zájmy statkářů ve Východní Haliči a „*rudé Slezsko zanedbává*“ (s. 247–248).

S tím, jak se blížil termín (neuskutečněního) plebiscitu, se v Radě postupně množily pochybnosti o očekávaném výsledku. Na zasedání 22. 4. 1919 ještě Dorota Kluszyńska tvrdila, že Češi jsou ochotní k ústupkům, že se shromažďuje německé vojsko na československé hranici, že nábor do armády na Moravě měl být neúspěšný, že i Šnejdárk by souhlasil s tím, aby na části Těšínska „*okupované Čechy*“ mohla fungovat polská administrativa (s. 279); v Paříži sice „*sprawa polska nie stoi pomyślnie*“, ale „*o oddaniu Śląska Czechom nie ma dziś mowy*“ (tamtéž).

16. 3. 1920 navrhla Kirkor-Kiedroniowa, aby RNKC adresovala polské vládě prohlášení, že plebiscit v uhlénném revíru není možno kvůli „českému teroru“ uskutečnit a že polské obyvatelstvo postrádající ochranu

se na plebiscit nepřipraví a nebude hlasovat. (s. 491). (Česká prohlášení, brožury a noviny zase odsuzovaly akce polských bojůvek).

28. června 1920 RNKC vzala na vědomí, že o hranicích může rozhodnout arbitráž, Záleželo by na tom, kdo bude arbitrem. Tajemník Rady Bobek prohlásil, že za takových podmínek by plebiscit „pro nás“ dopadl nepříznivě. Tvrdil, že dříve byla RNKC přechodně proti plebiscitu, očekávajíc, jak dopadne situace na východě. Pokud se plebiscit neuskuteční, etnografické důvody odpadnou (s. 517). RNKC tehdy oslovila vládu výzvou, „aby za žádných okolností nerezignovala na rozhodnutí slezské věci cestou plebiscitu, pokud nebude jisté, že arbitráž zajistí Polsku etnografickou hranici“ (s. 517).

4. 9. 1920 se na zasedání Rady konstatovalo, že nemá žádné finance, jen dluhy (s. 519). Rada protestovala proti rozhodnutí velvyslanecké komise o hranicích i proti postupu polských zástupců, kteří je podepsali, s politováním konstatovala, že se vláda zřekla plebiscitu. „Rozejdeme se se zvednutým čelem. Udělali jsme, co jsme mohli, podlehli jsme přesile. [...] Pracujme pro polský lid. Běda nepřátelům!“ (s. 516–524).

Není smyslem této recenze hodnotit činnost Rady a tehdejších jejích záměrů, úmyslů a sporů. To bude úkolem historiků, kteří publikované dokumenty využijí. Edice dokumentů k ucelenému výkladu o Těšínsku v prvních letech po světové válce poskytuje materiály, které nelze opomenout.

Nesmírně důležité jsou i poznámky a vysvětlivky editorů, které umožňují čtenáři lépe pochopit tehdejší situaci, podávají informaci o jednotlivých osobnostech a událostech. Tento úkol plní i biogramy členů RNKC umístěné v závěrečné příloze (s. 323–356)

Lze litovat, že chybí obdobná edice o postojích českých organizací a institucí. Na první pohled se nabízejí dokumenty Zemského národního výboru pro Slezsko, který vznikl sice téměř současně, ale jeho kompetence i okruh působnosti, doba působení i vztah k celostátní reprezentaci byly ve srovnání s Radou značně omezené.

Dan Gawrecki

Petr PROKŠ, *Vítězové a poražení. Střední Evropa v plánech velmocí za Velké války a na mírové konferenci v Paříži (1914–1918 / 1919–1920)*, Praha: Naše vojsko, 2016, 274 s.

ISBN 978-80-206-1610-4

Stoleté výročí od rozpoutání první světové války jsme si připomenuli již před několika roky, ale zájem o dějiny tohoto válečného konfliktu neopadá, čehož důkazem je další kniha Petra Prokše, jenž v současnosti působí na půdě Historického ústavu Akademie věd ČR. Autor touto prací navázal na své starší monografie, pojednávající o historii první světové války a Pařížské mírové konference. V nejnovější publikaci, opět vydané nakladatelstvím Naše vojsko, se autor zaměřil na plány a cíle jednotlivých aktérů války a svorníkem jeho zájmu se staly úmysly jednotlivých mocností ve středoevropském areálu.

Kniha samotná je členěná do dvou hlavních částí, jimiž jsou Válka a Mír. Na půdorysu těchto částí je práce dále rozdělena do jednotlivých kapitol, přičemž každá se věnuje konkrétním plánům jednotlivých mocností. V případě části věnující se Pařížské mírové konferenci jsou pak kapitoly členěny podle jednotlivých středoevropských zemí, s nimiž byly na konferenci podepsány mírové smlouvy.

Toto rozdělení umožnilo autorovi, aby v první části mohl na poměrně malém prostoru demonstrovat proměny plánů jednotlivých mocností v závislosti na vývoji války, na úspěších nebo neúspěších jejich armád na frontách, nebo, jako v případě Ruska, také v závislosti na zásadních politických a vnitrostátních proměnách. Můžeme sledovat, jak se v jejich plánech prolínají národnostní, politické a hospodářské cíle, a tento vývoj srovnávat s proměnami cílů dalších mocností, jelikož v řadě případů se úmysly jednotlivých zemí ve vztahu k danému území překrývaly, či naopak zcela vylučovaly, což, jak autor ukazuje na příkladu sporné otázky Polska v rakouských a německých plánech, nemuselo být vždy pouze záležitostí dvou nepřátelských mocností.

Přínosné je také to, že autor se v práci nevěnoval výhradně popisu plánů vztahujících se ke středoevropskému regionu, ale nepominul ani další klíčové otázky válečné diplomacie a válečných cílů jednotlivých velmocí, ať se již jedná o problematiku černoomořských úžin či Balkánu, tolik důležitých pro Rusko, nebo o region Blízkého východu, kde se svářely zájmy Velké Británie a Francie. Mimo vytyčený rámeček této části pak stojí kapitoly věnované výhradně vývoji problematiky českých zemí během války. Druhá část práce, zaměřující se na rozpad Německé říše a Rakouska-Uherska, prolíná popis rozkladu těchto celků s plány nových vlád Německa, Rakouska a Maďarska během tohoto chaotického období a doplňuje je o nástin základních problémů, s nimiž se tyto země po skončení války musely potýkat. Autor nám tak umožňuje sledovat, jak jednání vítězných velmocí ve Versailles, nacionalistické pře o vedení nových hranic i stále sílící růst bolševické hrozby ovlivňovaly plány a cíle těchto

států. Předností práce je, že autor v mnoha případech místo sebe nechává přímo promlouvat v úryvcích a kratších či delších citacích konkrétní plány. Zde ovšem narážíme na první problém celé publikace, a sice na absenci poznámkového aparátu. Jak sice dokazuje závěrečný seznam pramenů a literatury, tak autor mimo archivního výzkumu prošel i nezanedbatelné množství starších i novějších edic dokumentů a literatury, avšak nepřítomnost poznámkového aparátu znemožňuje hlubší využití publikace pro další badatele. Tuto výtku je ovšem zřejmé nutno adresovat nikoliv samotnému autorovi, který je v tomto případě spíše obětí, jako přímo nakladatelství Naše vojsko. Ostatně ediční práce nakladatelství je celkově stinnou stránkou celé publikace, jelikož v textu se nachází řada drobných překlepů a chyb, které dále ruší jinak kvalitní dojem z celé práce.

Již pouze na adresu autora směřují drobnější formální poznámky. V tomto případě se jedná zejména o místopisné názvy, jejichž používání je v podání autora značně nejednotné. Na s. 209, v citování memoranda státní rady Německého Rakouska z 28. prosince 1918 píše autor, že provincie Sudety se nalézají v oblasti rakouského Slezska a severní Moravy, přičemž však na s. 206 doslova uvádí, že provincie Sudetenland je severomoravská. Obdobně kolísání můžeme též vidět v případě užívání termínů Velká Británie/Anglie. Jedná se jistě o drobnosti, ale tato nejednota je dalším rušivým prvkem jinak kvalitní práce.

Celkově je publikace Petra Prokše velice kvalitním příspěvkem ke zkoumání problematiky první světové války a nabízí čtenáři užitečný přehled válečných plánů. Obzvláště zajímavé je to, že můžeme sledovat nejenom plány, které se díky porážce Centrálních mocností podařilo realizovat, ale můžeme si promítnout i velmocenské sny Ruska, velkoněmecké ambice Berlína, či sledovat stále zoufalejší snahu c. a k. monarchie o záchranu impéria. Ačkoliv zejména amputaci poznámkového aparátu můžeme posuzovat jako nedostatek práce, kniha by rozhodně neměla proplout nepovšimnuta. Práce je určitě přínosem nejenom pro badatele zkoumající dějiny první světové války, ale i pro širokou veřejnost, zejména pak pro studenty oborů zabývajících se moderní historií, či obecně problematikou střední Evropy.

Lubomír Hlavienka

Vilém PLAČEK, *Prajáci III aneb k osudům Hlučínska v době nacistické okupace 1938–1945*, Opava 2016, 152 s.

ISBN 978-80-906516-0-9

Hlučínsko zažívá v uplynulém čtvrtstoletí značný rozmach historiografické produkce a zřejmě není v České republice region, který by se mohl prokázat tak početnou řadou publikací z vlastní historie. Dokládá to také množství rozsáhlých knih o dějinách jednotlivých obcí na Hlučínsku, které byly v minulých dvou dekadách vydávány takřka každoročně. Mezi nestory hlučínské historiografie patří Vilém Plaček, hlučínský rodák a autor dvou prací, které se staly pro poznání historie Hlučínska takřka nepostradatelné. První knihu Plaček uveřejnil v roce 2000 pod názvem *Prajáci aneb k osudům Hlučínska 1742–1960*. V roce 2007 se Plaček soustředil na meziválečné období, které shrnul v publikaci *Prajáci II aneb Hlučínsko ve staronové vlasti 1920–1938*. Třetí díl „Prajácků“ tak logicky rozvíjí autorovy úvahy o Hlučínsku v době druhé světové války.

Knihy je opět rozdělena do několika oddílů a poté dále členěna na kapitoly. V úvodní části Plaček analyzuje situaci před rozbitím Československa, načež rozebírá klíčové body nacistické státní správy, politický systém na Hlučínsku po připojení k Německu a proměny ve složení obyvatelstva v regionu po provedených státoprávních změnách. V dalších částech knihy se soustředí na poměry v zemědělství, kde mezi palčivé body předchozí etapy patřila pozemková reforma a tzv. juterkový systém. Obdobně školství, které bylo v době Československa dalším problematickým bodem právě na Hlučínsku, zasazuje Plaček do nových politických souvislostí, stejně jako církevní vývoj v této oblasti.

Samostatná část knihy je věnována projevům utužování totalitního systému na Hlučínsku, a to od zdánlivě pozitivních opatření v sociální oblasti v počátečních letech až po perzekuci a vyhocené projevy nacismu v podobě pochodů smrti, jež přes Hlučínsko v závěru války prošly.

Téma války a vojenské služby v německé armádě patří ke stěžejním zájmovým oblastem při studiu dějin Hlučínska, které je stále častěji předmětem diskuzí. Plaček věnuje této problematice ve své knize samostatnou část, v níž nepomijí ani příslušníky protinacistického odboje z Hlučínska. Závěrečná část publikace přináší vzpomínky pamětníků na válečné období. Většinou jsou to úryvky již publikované v knihách o historii obcí, které Vilém Plaček napsal spolu se svou manželkou Magdou. Také sám autor prokládá text osobními vzpomínkami na válečnou dobu (odlišeno kurzívou), kterou prožil jako dospívající chlapec. Vilém Plaček je zkušený historik a preciznost jeho přístupu k tématu potvrzuje také přehled literatury, dobového tisku a archivních pramenů, který

se nachází spolu s použitými zkratkami na konci knihy. Text je vybaven poznámkovým aparátem a za každou kapitolou najde čtenář detailnější informace k dokumentům či literatuře.

Knihy je bohatě vybavena obrazovými přílohami, které velmi vhodně doplňují text. Poněkud problematická je pouze kvalita tiskového výstupu, protože snímky by jistě zasluhovaly lepší grafické zpracování a mohly být uveřejněny ve vyšším rozlišení.

Knihy Viléma Plačka není jen pohledem historika na složité období druhé světové války a okupace. Protože autor toto období zde sám prožil, mohl stanovisko nezávislého a objektivního historika doplnit i subjektivním pohledem pamětníka. Tak jako se staly předchozí dvě Plačkovy knihy o „Prajzácích“ pro všechny, kdo se historií Hlučínska zabývají, takřka povinnou literaturou, bude i třetí díl nezbytný pro každého, koho zajímá období okupace a průběh války, a to nejen na našem území, ale v obecnější rovině na území Horního Slezska.

Sedmdesáté výročí od skončení druhé světové války bylo příležitostí k nezaujatým pohledům na nedávnou minulost, neboť dostatečný časový odstup a nezaujatost autorů, kteří nemožou čerpat z vlastních prožitků, umožňují nahlížet na problematiku objektivně. V nedávné době vydané práce, například o závěru války na Opavsku (František Švábenický a kol, *Troppau 1945. Opava v roce nula*) případně o prvních mírových měsících po skončení války (Jiří Padevět, *Krvavé léto roku 1945. Poválečné násilí v českých zemích*), se dotýkají palčivých témat spojených spíše s etickými otázkami viny a spoluúčasti na válečných a poválečných excesech.

V tomto ohledu neotevřává Plačkova kniha k případné diskuzi žádná témata, ale nebylo to zřejmě ani jejím cílem. Jsou to poctivě a heuristicky pečlivě představené dějiny Hlučínska v době nacistické okupace, které čtenáři poskytují značné množství informací zařazených v časových a politických souvislostech. Významně text obohacují Plačkovy osobní vzpomínky, což je třeba ocenit zejména proto, že jako historik dovede i takový druh pohledu na historii představit soudržně a bez subjektivních mýtů.

Zdeněk Kravar

Andreas WIEDEMANN, „Pojd' s námi budovat pohraničí!“: osídlování a proměna obyvatelstva bývalých Sudet 1945–1952, Praha: Prostor, 2016.

ISBN: 978-80-7260-337-4

Problematika vývoje v pohraničních oblastech v českých zemích ve druhé polovině 40. let 20. století patří k často diskutovaným tématům dodnes vyvolávajícím společenskou kontroverzi. Již z toho důvodu je třeba přivítat každou kvalitní historickou studii zabývající se tímto obdobím, k nimž nesporně patří i recenzovaná monografie představitelů mladší generace německých historiků Anderase Wiedemanna.

Německý originál publikace, vycházející z autorovy disertační práce, byl publikován již v roce 2007. Český překlad bohužel nereflektuje nové poznatky posledního decennia, takže v seznamu zdrojů nenajdeme např. *Cestu k odsunu* od Jana Němečka či edici Evy Hahnové *Od Palackého k Benešovi* a další nové práce. Přesto jde o monografii v řadě ohledů průkopnickou, již proto, že se nesoustřeďuje ani tak na často medializovanou otázku nuceného vysídlování německé populace a s ním spojených „excesů“, nýbrž primárně na paralelně a následně probíhající proces osídlování, a to v dlouhodobějším časovém úseku.

Autor vychází z rozsáhlé pramenné základny, především z fondů centrálních institucí, ale též dobového tisku. Analyzované fenomény jsou podrobněji ilustrovány na konkrétních případech, zejména z Děčínska, kterýžto region Wiedemann použil pro případovou sondu. Autor věnuje zvláštní pozornost roli komunistické strany v osídlovacím procesu. Toto zaměření je pochopitelné, místy však poněkud jednostranné a přehlížející význam dalších politických subjektů. Např. existence „hraničářské komise“ národně-socialistické strany je zmíněna jen zcela okrajově (s. 45), taktéž se poněkud vytrácí kontinuita starších národně obranných spolků působících v pohraničí již před válkou. Některé pasáže hraničí s jistou demonizací KSČ a také revolučních gard, jež autor nepřesně spojuje i s incidenty, k nimž došlo až po rozpuštění této formace.

V úvodní terminologické části autor upozorňuje na úskalí užívání pojmu „pohraničí“ s logickým poukazem na fakt, že některé z osídlovacích oblastí ležely poměrně hluboko ve vnitrozemí. I Wiedemannem upřednostňovaný termín „bývalé Sudety“ ovšem působí problematičtěji, jelikož slovo „Sudety“ nikdy neoznačovalo oficiální územně-správní útvar, pomineme-li epizodní existenci provincie Sudetenland na podzim 1918, jež však zabírala pouze menší část oblastí českých zemí s německým osídlením. Taktéž pomnichovská Říšská župa Sudety zahrnovala pouze část oblastí s německým osídlením, naopak v ní existovaly většinově české enklávy (Opavsko, Chodsko). Do „Sudet“ pak autor zjednodušeně zahrnuje i oblast Hlučínska, která byla v letech 1742–1920 integrální součástí Pruska a v letech 1938–1945 náležela přímo k tzv. Altreichu.

Autor obsáhle a srozumitelně analyzuje státní osídlovací politiku, stejně jako populační vývoj na územích dotčených transferem obyvatelstva. Pozornost věnuje také motivaci osídlenců a jejich hlavním kategoriím. Poněkud upozaděna je role Čechů a Slováků nuceně pracovní nasazených v pohraničí, kteří sehráli nezanedbatelnou roli zejména v první fázi osídlování. Příliš pozornosti se nedostalo ani státním zaměstnancům, kteří v některých regionech patřili k prvním příchozím a nezřídka stáli u zrodu českého politického a spolkového života ve svých působištích. Stejně tak považují za poněkud diskutabilní jistou bagatelizaci ideových motivů pro odchod do pohraničí – je doloženo nezanedbatelné množství případů relativně slušně situovaných jedinců, kteří se do osídlovacího procesu zřejmě zapojili nejen s vidinou sociálního vzestupu, ale rovněž z idealismu determinovaného poválečnou euforií.

Za přínosné a svým pojetím novátorské lze označit pasáže věnované doposud nepřilíš zkoumané zásobovací situaci a především otázce kolektivní identity. Opomenuta není ani výstavba sítě kulturních institucí v pohraničí. Závěrečné kapitoly se pak věnují snahám o integraci zbývajících německého obyvatelstva po skončení vysídlovacích operací a procesu začleňování nově osídleného území do státních struktur.

Knihu doplňuje několik tematicky vhodně zvolených fotografií a map. Důkladně zpracovaný jmenný rejstřík obsahuje základní biografické údaje o osobách. Naopak ke škodě publikace chybí seznam použitých zkratk. Kniha by též zasluhovala rozsáhlejší a lépe graficky zpracovanou fotografickou přílohu.

Navzdory několika dílčím připomínkám lze monografii Andrease Wiedemanna přivítat jako dosud nejkomplexnější a inspirativní zpracování dané problematiky.

Ondřej Kolář

KRONIKA

Konference o habsburské monarchii a křesťansko-muslimských vztazích

Otázky soužití etnických skupin různých náboženství, kultur, duchovností a hodnotových žebříčků uvnitř jednotných civilizací představují nesporně badatelský problém první velikosti. Právě jejich naléhavost v době přítomné vyvolává potřebu ohlédnout se zpět do historie a otázat se, zda jsme již dříve dokázali metropolitní civilizaci, která by poskytla útlek všem vřám, vytvořit, a zda se taková civilizace ukázala být životaschopnou.

S cílem osvětlit tyto otázky příkladem z naší nepříliš vzdálené historie – a v neposlední řadě připomenout stoleté výročí odchodu Jeho apoštolského veličenstva císaře Františka Josefa I. z tohoto světa – uspořádali pracovníci Katedry blízkovýchodních studií Filozofické fakulty Západočeské univerzity v Plzni a Katedry dějin a didaktiky dějepisu Pedagogické fakulty Univerzity Karlovy v Praze dne 23. 11. 2016 vědeckou konferenci pod názvem *Habsburská monarchie, císař František Josef I. a křesťansko-muslimské vztahy*. Konference se konala na Pedagogické fakultě UK Praha.

Autoři příspěvků se zaměřili především na vztahy rakouské a rakousko-uherské politiky k Balkánu, zejména z pohledu záboru Bosny a Hercegoviny v roce 1878 a následného vyhlášení islámu jednou z oficiálních konfesí rakousko-uherské říše Františkem Josefem I. roku 1912. Tímto směrem se pustili Luboš Kropáček a Eduard Gombár (oba FF UK Praha: LK: *Rakouský Islangesetz, mezník na cestě k mezináboženskému dialogu* a EG: *Císař František Josef I. a Východní otázka*). Vztahy bosenských elit k habsburské monarchii ozřejmil Ladislav Hladký (Historický ústav AV ČR, Brno: *Formování národní identity bosenských muslimů [Bosňáků] a význam rakousko-uherské etapy v tomto procesu*).

Na příspěvky věnované nejvyšší osobnosti habsburské monarchie navázali další přispěvatelé. Tak přednesl Miroslav Martínek (revue literatury faktu Přísně tajné!) referát o cestách příslušníků habsburského panovnického domu na Blízký Východ (*Císařská rodina na cestách Orientem*). Do oblasti vojenství se vydali Ondřej Kolář (Slezské zemské muzeum v Opavě: „*Hanáci v Bosně*“. *Vojenská služba v Bosně a Hercegovině pohledem vojáků pěšího pluku 54*) a Petr Novák (Katedra ruských a východoevropských studií FSV UK Praha: *Vojenská spolupráce Rakousko-Uherska a Osmanské říše v letech 1914 – 1918*). Účast úřednictva českého původu na rakousko-uherské správě Bosny a Hercegoviny osvětlila Pavla Vošahlíková (*Islámský svět očima českého úředníka na Balkáně počátkem 20. století*). Málo známou problematikou pošlechtování muslimů za vlády Františka Josefa I. se zabýval Jan Županič (FF a PedF UK Praha: *Muslimská šlechta v habsburské monarchii*).

K počátkům vědeckého poznávání islámu a muslimských zemí zazněly dva referáty. Martina Veselá (nezávislá badatelka) představila zakladatelskou osobnost české blízkovýchodní archeologie a objevitele umajjovského pouštního záměku Kusejr Amra, Aloise Musila (*Alois Musil [1868–1944] a počátky rakousko-uherské archeologie na Blízkém Východě*). Petr Charvát (FF ZČU Plzeň a PedF UK Praha) pak ve zkratce prošel hlavní a nejdůležitější rakousko-uherské archeologické výzkumy na Blízkém Východě v době vlády císaře Františka Josefa I. (*Od Dunaje k Jordánu a Nilu: Rakousko-uherské archeologické výzkumy na Blízkém Východě [1848–1916]*). O bilanci muslimsko-křesťanských vztahů až do dnešní doby se pokusil Josef Pejřimovský (Koruna česká: *Islám a Evropa – možnosti dialogu a soužití*).

Početné posluchačstvo vyslechlo referáty se zájmem a bohatá diskuse po každém z nich přesvědčivě doložila skutečnost, že zvolené téma nachází jak v kruzích odborných, tak i mezi interesovanými laiky živou odezvu. Lze jen doufat, že se brzy dočkáme pokračování badatelského úsilí zaměřeného na danou problematiku, a to zvláště ze strany znalců islámu a odborníků zabývajících se múzickým i výtvarným uměním doby vlády Františka Josefa I.

Petr Charvát

Mikulovské sympozium 5. – 6. října 2016

Již tradiční, v pořadí 33. setkání archivářů a historiků se konalo počátkem října 2016 v sále mikulovského zámku. Tématem se v tomto roce staly události prusko-rakouské války, jejíž 150. výročí právě na rok 2016 připadá.

Na konferenci bylo předneseno 21 referátů týkajících se zvoleného tématu nejen z oblasti Moravy, ale také z Rakouského Slezska. Hned první referát, s nímž vystoupil Květoslav Growka ze Státního okresního archivu Jeseník, se týkal prvních výstřelů války, které padly právě na Jesenícku. Martin Barus, jenž zastupoval Komitét

pro udržování památek z války roku 1866, se ve svém vystoupení zabíral konfesní problematikou v pruské a rakouské armádě. Srovnal organizaci vojenské duchovní správy, průměrný počet duchovních v jednotkách a také zdůraznil zásadní rozdíly v zastoupení katolíků a evangelíků v obou armádách. Jiří Synek z téže organizace ve svém příspěvku popsal nasazení jezdeckta do válečných akcí u Tovačova a prezentoval i svou publikaci, kterou k dané problematice vydal. Josef Šrámek z Muzea východních Čech v Hradci Králové představil zajímavý pramen osobní povahy, totiž písemně zachycené vzpomínky účastníka války roku 1866, prostého vojína Ladislava Prokopa. Na tomto stručném vylíčení osobních zážitků připomenul dosud stále opomíjený význam a přínos pramenů vzpomínkového rázu pro doplnění politických či vojenských dějin. Ředitel mikulovského okresního archivu Miroslav Svoboda se zaměřil na klíčový okamžik války, totiž jednání o příměří, které probíhalo právě v Mikulově ve dnech 23. až 26. července 1866. Zdůraznil významnou úlohu německého kancléře Bismarcka, který vyjednával mezi neústupným pruským králem a Rakušany, aby uzavřeli pro obě strany přijatelný mír, jenž byl posléze podepsán v Praze. Jitka Jonová z Cyrilometodějské teologické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci analyzovala situační zprávy o válce roku 1866, jejichž autorem byl vídeňský nuncius Falcinelli Antoniacci, jenž trávil léto roku 1866 nedaleko Brna.

Po polední přestávce vystoupily pelhřimovské archivářky Irena Krčilová a Martina Pekařová s referátem o pobytu pruského vojska v Humpolci. Na ně pak navázal jejich jihlavský kolega Vlastimil Svěrák, aby představil situaci v Jihlavě ve válečném roce 1866, kdy město bylo po 60 dní okupováno. Podobně o situaci ve Znojmě referoval ředitel zdejšího okresního archivu David Nehyba. David Sobek z kroměřížského okresního archivu využil pro nastínění situace v roce 1866 v městě Kroměříži a okolí zdejší městskou pamětní knihu. Jeho vystoupení doplnila Jitka Zezulová, ředitelka Státního okresního archivu Kroměříž, která čerpala z kronik obcí na Kroměřížsku a také ze vzpomínek říšského poslance Františka Skopalíka.

Druhý den konference zahájila ředitelka Státního okresního archivu v Hodoníně Galina Rucká referátem o epidemii cholery na Hodonínsku v době prusko-rakouské války. O podobné problematice hovořil ve svém vystoupení také Oldřich Václavík z prostějovského okresního archivu. Soustředil se na roli nemocnice Milosrdných bratří v Prostějově. Tomáš Baletka z vsetínského archivu vylíčil pruský vpád na Valašsko. Problematika cholery jako průvodního jevu války roku 1866 byla tématem několika dalších vystoupení. David Merta z organizace Archaia Brno přednesl referát vypracovaný kolektivem archeologů, v němž prezentoval dokumentaci epidemie při náhodných odkryvech hrobů z roku 1866. Ty byly odkryty v Brně při realizaci staveb, které probíhaly často v prostorách zrušených choleroých hřbitovů. Petr Tesař a Pavel Solnický ze Zemského archivu v Opavě vystoupili s referátem o průběhu epidemie cholery v roce 1866 na Opavsku, přičemž bohatě využili vypovídací hodnotu církevních matrik. Zdeněk Kravar v posledním referátu, který byl na konferenci přednesen, seznámil posluchače s činností Zemské komise pro náhradu válečných škod roku 1866 pro Slezsko a charakterizoval také vypovídací hodnotu archivního fondu této komise, jenž je uložen v Zemském archivu v Opavě.

Všechny referáty, včetně dvou, které na konferenci nebyly předneseny, budou zahrnuty do sborníku, který je z každého Mikulovského symposia vydáván.

Pro účastníky konference, kterých bylo více než sto, byl připraven bohatý doprovodný program. V mikulovském zámku mohli shlédnout výstavu „Mikulovské příměří 1866“ a v prostorách zdejšího okresního archivu byla přichystána výstava s názvem „Zapomenutá válka. Prusové a jižní Morava v roce 1866“. Po skončení prvního dne konference mohli zájemci absolvovat komentovanou prohlídku pruského choleroého hřbitova nedaleko Mikulova.

Zdeněk Kravar

Sprawozdanie z konferencji naukowej „Sztuka dawnego Opola”, Opole, 29. – 30. 9. 2016 roku

W nad wyraz ciepłe, ostatnie dni września 2016 roku staraniem kilku instytucji – Instytutu Historii Wydziału Nauk Społecznych Uniwersytetu Opolskiego, Instytutu Historii Sztuki Wydziału Nauk Historycznych i Pedagogicznych Uniwersytetu Wrocławskiego, Muzeum Śląska Opolskiego oraz Archiwum Państwowego we Opolu i opolskiego oddziału Polskiego Towarzystwa Historycznego – odbyła się dwudniowa konferencja poświęcona sztuce Opola do połowy XX wieku. Obrady toczyły się w Sali opolskiego muzeum, a drugiego dnia – w opolskim uniwersyteckim Instytucie Historii. Pierwszego dnia obraz wygłoszono referaty w trzech blokach. W pierwszym prof. dr hab. Ewa Chojecka wprowadziła w problematykę sesji przedstawiając swego rodzaju top twenty najważniejszych dokonań architektonicznych stanowiących o randze Opola na artystycznej mapie Śląska. Referat zatytułowany *Dzieje sztuki Opola jako tworzywo dzisiejszej kultury pamięci* spotkał się z dużym rezonansiem w dyskusji i sporym zainteresowaniem mediów. To samo dotyczy wystąpienia dra hab.

Eduarda Droberjara, prof. UO, który referatem *Umění doby římské na území Opolí* zaskoczył wielu na nowo ukazaną rangą znanych, ale zarazem nieznanymi odkryć ekskluzywnych przedmiotów z doby rzymskiej na terenie obecnego Opola (skarby z Gosławic). Drugi blok referatów dotyczył głównie średniowiecza. Dr Marek L. Wójcik przedstawił *Piecczęcie klasztoru norbertanek w Czarnowąsach*, wkraczając także w wieki XVI i XVII, a dr Tomasz Mikołajczak omówił stan badań nad opolskimi nagrobkami w kościele minorytów (*Opolskie nagrobki książęce na tle śląskiej sztuki sepułkralnej w czasach średniowiecza*). Dyskusja nad tym wystąpieniem znalazła kontynuację w kaplicy św. Anny przy świątyni klasztornej Braci Mniejszych, w której znajdują się rzeźbione nagrobki. Po przerwie obiadowej uczestnicy mieli możliwość zwiedzenia galerii obrazów Jana Cybisa.

Popołudniowy blok referatów objął wystąpienia mgr Sylwii Krzemińskiej-Szołtysek pod tytułem *Proweniencja warsztatowa epitafiów i płyt nagrobnych ufundowanych w latach 1560-1660 w opolskich kościołach Świętego Krzyża i Świętej Trójcy*, dra Dariusza Galewskiego *Rola jezuitów w rozwoju kultu Matki Boskiej Piekarskiej* oraz mgr Emilii Kłody *Drzewo genealogiczne Piastów opolskich. Nieznana realizacja Johanna Christopha Lischki na terenie Śląska w kontekście nowożytnej kultury pamięci o Piastach*. Zwłaszcza dwa ostatnie wzbudziły żywą dyskusję, która przeniosła się pod kopię obrazu z opolskiej katedry eksponowaną w muzeum – zwiedzanie ekspozycji muzeum oraz uroczysta kolacja zakończyły pierwszy dzień obrad.

Drugi dzień otworzył referat dra hab. Andrzeja Koziela, prof. UW. *Joseph Matthias Lassler w Opolu, czyli kilka uwag na temat życia i twórczości artysty oraz jego nieznanymi dzieł malarskich w dawnym opolskim kościele klasztornym Dominikanów*, który wprowadził do obiegu naukowego nowe atrybucje anonimowych dotąd obrazów. W tym nurcie – nowych atrybucji – sytuował się referat dra hab. Michała Wardzyńskiego *Zespół późnorokokowych ołtarzy kolegiaty w Opolu – nieznanne dzieła Wenzla Böhma. Przyczynek do twórczości rzeźbiarza na drodze z Frydka do Wielkopolski*, ukazujący rolę Opola na szlaku osiemnastowiecznych artystycznych wędrówek z Moraw do Wielkopolski. Z kolei dr Arkadiusz Wojtyła w referacie *Fundacje artystyczne klasztoru norbertanek i prepozytury norbertanów w Czarnowąsach w dobie baroku* pokusił się o kompleksową interpretację ideowego barokizacji podopolskiego opactwa.

Kolejny blok referatów przeniósł nas w wieki XIX i XX. I tak dr Anna Stryczek-Janicka omówiła *Elewacje zabytkowych kamienic w Opolu w kontekście dziewiętnastowiecznego historyzmu* zaś dr Monika Ewa Adamska wzięła pod lupę okres nieco późniejszy - *Architekci w międzywojennym Opolu. Lokalni budowniczości czy uznani twórcy?* Referaty te, a także wystąpienie dra Jerzego Krzysztofa Kosa na temat opolskich synagog w poważnym stopniu wzbogaciły niekłą na ogół wiedzę o nowszej architekturze niegdysiejszej stolicy Rejencji Opolskiej. W nurt takiego wypełniania białych plam wpisały się referaty dotyczące opolskich lub związanych przez jakiś okres z Opolem malarzy: dr Anny Kozak *Lata nauki i studiów Carla Adalberta Hermanna* oraz Klary Kaczmarek-Löw *Nerlich, Neumann i Niemann. Losy trzech malarzy z Opola w pierwszej połowie XX wieku*.

Konferencję zamknęły trzy wystąpienia, z których dwa pierwsze powróciły do kwestii społecznych funkcji urbanistyki i architektury, tym razem w odniesieniu do szeroko rozumianej połowy XX wieku: dr Joanna Filipczyk poruszała się zatem *Wokół idei nowego centrum Opola*, prezentując przed- i powojenne próby nadania miastu nad Odrą znamion metropolii, a mgr Marcin Sroka omówił pars pro toto tych poczyną: *Opolski „biały dom” jako siedziba Komitetu Wojewódzkiego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej*. Po interesującej dyskusji nad całością sesji ostatni referat wygłosił dr hab. Bogusław Czechowicz, prof. UO, w którym naświetlił współczesne metodologiczne i epistemologiczne uwarunkowania kreowania monografii poświęconej sztuce jednego miasta.

Wydanie pokłosa konferencji w postaci okazałej książki planowane jest na rok 2017 i ma się wpisywać w obchodzony w tymże roku jubileusz osiemsetlecia Opola. Zbiorowa monografia będzie nosiła ten sam co konferencja tytuł. Należy mieć nadzieję, że będzie ona tylko przymiarkę do bardziej ambitnego zamierzenia – kompleksowej monografii sztuki tego miasta, w dotychczasowych badaniach nieco zaniedbanego, leżącego na marginesie zainteresowań badaczy z większych ośrodków, takich jak Wrocław czy Katowice, a jako ośrodek naukowy usamodzielnionego tylko w odniesieniu do wybranych periodów (mediewistyka, wiek XX). Tymczasem plon omawianej sesji poważnie wzbogaca stan wiedzy o dokonaniach artystycznych Opola z wieków XVI-XIX, dotąd przeważnie marginalizowanych lub wręcz pomijanych.

Bogusław Czechowicz

Konference Státní suverenita – obsah a problémy

Dne 22. listopadu 2016 se na půdě Slezské univerzity v Opavě v budově na Masarykově třídě uskutečnil mezinárodní workshop historiků. Tématem setkání byla *Státní suverenita – obsah a problémy*, v jehož rámci

zazněly referáty, týkající se suverenity nejenom českého národa či státu jako takových, ale v rámci historie Československa také národnostních menšin, či postavení Slováků v rámci společného státu. Workshopu se zúčastnili i hosté ze zahraničí, konkrétně z Polska a Slovenska.

Po úvodním proslovu pořadatele Zdeňka Jiráska zazněl první příspěvek (Ústava a národnostní menšiny v 1. Československé republice), který přednesla Marie Gawrecká (ÚHV FPF SU Opava). Tématem referátu bylo postavení národnostních menšin v meziválečné republice, především pak Němců. Šlo o konflikt suverenity mezi menšinami a státem, který se promítal do různých sfér tehdejší společnosti. Na straně jedné československá ústava a instituce sice uznávaly kulturní a jazyková práva menšin, na straně druhé je však podmiňovaly loajalitou menšin vůči Československu a jednoznačně legislativa zakotvovala privilegované postavení Čechů a Slováků v nově vzniklé republice. Národnostní příslušnost se určovala dle národnostního klíče, ne dle jazyka, jak bylo zvykem z let monarchie. V této souvislosti M. Gawrecká nastínila poměry, které panovaly ve školství, které oproti stavu před rokem 1914 dosahovaly v ČSR značně liberálnějších forem. V národnostně specifických oblastech existovaly školy jak pro německé, tak pro maďarské, polské či ruské obyvatelstvo. Jako příklad uvedla poměry ve školství na Hlučínsku.

Následoval velmi zajímavý referát Martina Pelce (ÚHV FPF SU Opava), jehož obsahem bylo postavení německé národnostní menšiny v československých sportovních organizacích (*Za národ nebo za stát? Sudetoněmečtí sportovci v dresu ČSR*). Zatímco v kolektivních sportech Češi a Němci nastupovali ve společných týmech (fotbal či hokej), sporty pěstované vyššími sociálními vrstvami (např. tenis), kde i Němci byli velmi čile ze strany státu podporováni. Němečtí sportovci podávali vysoké sportovní výkony především v zimních sportech (bob, sánkařství či krasobruslení), kde získali pro ČSR i četné olympijské medaile. Na olympijských hrách pak v dresech ČSR nastupovali příslušníci menšin bez rozdílu národnosti (kromě Němců to byli především Maďaři). Poměry se pak začaly měnit od 30. let v souvislosti s růstem politického napětí ve střední Evropě.

Příspěvek prvního zahraničního hosta, Miroslava Londáka (HÚ SAV Bratislava), se věnoval postavení Slováků v rámci Československa od jeho vzniku až po rozpad republiky v roce 1993 (*Slovenské pojetí státní suverenity*). M. Londák se ve svém referátu dotkl snah Slováků o autonomii v rámci meziválečné ČSR, která byla, i přes počáteční proklamaci politiky rovný s rovným, naplněna až v samotném závěru existence 1. Československé republiky. Březen 1939 tuto autonomii pak změnil na samostatný Slovenský štát, zřízený z vůle nacistického Německa. Poválečné snahy Slováků o autonomii v rámci společného státu nakonec vyvrcholily přijetím federace v roce 1968. Během společné existence obou národů se snažilo Slovensko hospodářsky a politicky vyrovnat českým zemím. Těchto snah však nikdy plně nedosáhlo. Plně suverenity se Slováci dočkali až s rokem 1993, kdy došlo k rozdělení Československa na dva samostatné státy. M. Londák v této souvislosti uvedl, že samotný proces vytváření slovenské suverenity je i dnes procesem zdoluhavým a složitým.

Další referent, Jiří Knapík (vedoucí ÚHV FPF SU Opava) přednesl svůj příspěvek, týkající se suverenity v české kultuře po nástupu komunistů k moci (*Pojetí suverenity v české umělecké tvorbě a kultuře po roce 1945*). V této souvislosti upozornil na zavádění sovětských praktik řízení v oblasti kultury a umění, což bylo pro danou dobu zcela zásadní. Tyto praktiky se především týkaly všech forem tehdejší masové kultury (film, divadlo, kinematografie, literatura aj.). Nemalý význam rovněž přikládal budování masových organizací (Pionýr, Československý svaz mládeže, tělovýchovné svazy aj.). Řízená kultura po roce 1948 byla prováděna dle několika modelů, která vyházely ze SSSR, jenž za jedinou formu prosazoval socialistický realismus, projevující se především ve výtvarném umění nebo architektuře. Jakékoliv vztahy ke starším tradicím pak byly v této souvislosti velmi nepatrné.

Následně vystoupil se svým referátem druhý zahraniční host, Piotr Pałys (Państwowy Instytut Naukowy, Instytut Śląski w Opolu), který nastínil proces státní suverenity Polska v době po roce 1945 (*Státní suverenity v komunistickém Polsku*), který byl jednoznačně ovlivněn vztahem Polska k Rusku (od 19. stol.) nebo k SSSR (od meziválečných let až k pádu komunistického režimu). Změny, které po roce 1945 výrazně změnil polskou společnost, byly ovlivněny právě vztahem k Moskvě. Jako příklad P. Pałys uvedl proces destalinizace, který v Polsku proběhl neintenzivněji ze všech států východního bloku. V některých formách pak dosahoval i antiruských tendencí. Rovněž proces demokratizace oproti ostatním komunistickým zemím probíhal v Polsku nejrychleji. Svého vrcholu pak doznal od počátku 80. let do pádu režimu v letech 1988–1989.

V samotném závěru workshopu zazněl příspěvek Zdeňka Jiráska (ÚHV FPF SU Opava), který v kostce shrnul hlavní tendence vývoje suverenity v poválečném Československu (*Problém suverenity komunistického Československa*), které sledoval v jednotlivých časových úsecích. V prvních poválečných letech v souvislosti s obnovou státu se stala suverenity nedílnou součástí nacionálních vizí české společnosti. Do role hlavních zastánců suverenity Československa se stavěli v celostátním měřítku „nejnacionálnější strany“, především komunisté.

Po roce 1948 se však situace změnila. Existující stát procházel rozsáhlými změnami (řízené hospodářství, kolektivizace zemědělství, politické procesy aj.), kdy veškeré kroky byly konzultovány se Sověty. Suverenita jako hodnota tak postupně pozbývala svého významu. Pro 60. léta bylo typické rozdělení komunistické elity na zastánce zachování dosavadního kurzu řízení státu a na reformisty, kteří chtěli dosavadní poměry ve společnosti změnit. Toto reformní hnutí, vrcholící rokem 1968, bylo nakonec zastaveno srpnovou invází vojsk Varšavské smlouvy do ČSSR a následným nástupem normalizace, která se opět vracela k politice úplné loajality vůči Moskvě. Zároveň se však otázka suverenity vcelku úspěšně vtáhla do ekonomických zájmů Československa, které doplňovaly politickou linii „společenské smlouvy“ s vazbou na růst životní úrovně. Normalizační režim však nedokázal pružně řešit krizové jevy, které se neustále kumulovaly, až nakonec přivodily pád režimu v roce 1989. Se vznikem České republiky však dle názoru Z. Jíraska vyvstal nový problém pojetí suverenity, neboť i v případě demokratického uspořádání nelze i v případě suverenity odhlížet od geopolitického ukotvení.

Dimitris Atanasiadis

Česko-polská konference **Polonika ve sbírkách slezských a moravských muzeí (20. – 21. 10. 2016, Státní zámek Vranov nad Dyjí)**

Ve dnech 20. – 21. října 2016 se na Státním zámku ve Vranově nad Dyjí konala česko-polská konference *Polonika ve sbírkách slezských a moravských muzeí*, organizovaná v rámci mezinárodního projektu *Stopami Poláků ve střední Evropě*. Bylo to již druhé česko-polské setkání, po úspěšné konferenci *Stopami Poláků v českém/rakouském Slezsku* uskutečněné ve dnech 22. – 23. října 2015 na zámku v Petrovích u Karvině, vzešlé z iniciativy Ministerstva kultury a Národního dědictví Polské republiky. Spolupracujícími institucemi byly Nadace Silva Rerum Polonarium, Akademie im. Jana Długosze v Čenstochové a Filozofická fakulta Ostravské univerzity, která zodpovídala za organizační stránku akce.

Jak již samotný název vranovské konference napovídá, jejím cílem bylo zmapování a následně představení hmotných pramenů polské provenience ve slezských a moravských muzeích. Předmětem analýzy se tedy stala polonika ve sbírkách Slezského zemského muzea, Moravského zemského muzea, Moravské galerie, Vlastivědného muzea v Olomouci a Muzea romské kultury.

Konferenci svým proslavem slavnostně zahájil děkan Filozofické fakulty Ostravské univerzity, Aleš Zářícký. Po něm účastníci i posluchače přivítali: Anna Wypych-Gawrońska – rektorka Akademie im. Jana Długosze v Čenstochové, Agnieszka Czajkowska – děkanka Filozoficko-historické fakulty Akademie im. Jana Długosze v Čenstochové, Jacek Miler – ředitel Odboru kulturního dědictví Ministerstva kultury a národního dědictví Polské republiky a také Krzysztof Czajkowski – předseda Nadace Silva Rerum Polonarium.

Přednáškový blok otevřely dva úvodní referáty. První z nich věnovaný polské šlechtě na Moravě v novověku, představil Jiří Brňovják (Ostravská univerzita). Autorem druhého příspěvku s názvem *Adam hr. Stadnicki – poslední polský pán na zámku Frain an der Thays/Vranov nad Dyjí a jeho knihovna* byl Krzysztof Czajkowski (Nadace Silva Rerum Polonarium). Po úvodních přednáškách následovala prohlídka zámku účastníky setkání a také krátká polední přestávka.

Odpolední blok, týkající se hmotných pramenů polské provenience ve slezských a moravských muzeích, svým příspěvkem uvedla Ilona Matejko-Peterka, která představila polonika numizmatického (mince, medaile, plakety, bankovky atd.) a etnografického (pohlednice, poutní obrázky atd.) charakteru přechovávané v opavském Slezském zemském muzeu. Umělecko-historické artefakty (obrazy, grafické listy) ze stejné instituce posluchačům přiblížila kurátorka sbírky výtvarného umění Lenka Rychtářová.

Následující referáty popisované sekce již byly zaměřené na prezentaci předmětů polské provenience nacházejících se v moravských muzeích a galeriích. Tuto část zahájily společnou přednáškou Hana Dvořáková a Jana Poláková z Moravského zemského muzea, které během svého vystoupení představily exponáty uvedeného druhu mj. z oblasti etnografie, muzikologie a numizmatiky. Rámcové informace o sbírkových „polských“ předmětech v Moravské galerii posluchačům sdělila Pavla Obrovská. Po tomto vystoupení si přítomní vyslechli referát Filipa Hradila, přednesený v zastoupení Janou Bolkovou (Ostravská univerzita) *Polonika ve sbírkách Vlastivědného muzea v Olomouci*. Přednáškovou část uzavřel příspěvek Jany Habrovcové, která představila informativní výčet hmotných pramenů polské provenience ve sbírkových fondech brněnského Muzea romské kultury. Na závěr konference proběhla diskuse na téma počtu, typologie a fyzického stavu polonik uložených v uvedených institucích a také ohledně metodiky jejich zpracování a zveřejňování v podobě publikací. Diskusi shrnul a uzavřel děkan Filozofické fakulty Ostravské univerzity Aleš Zářícký a také předseda Nadace Silva Rerum

Polonarum Krzysztof Czajkowski.

Na závěr této zprávy lze konstatovat, že česko-polská konference uskutečněná v roce 2016 ve Vranově nad Dyjí patřila k pozoruhodným a bezpochyby přínosným počinům. Umožnila jejím účastníkům nejen přiblížit mnohdy málo dostupné a přitom velmi zajímavé sbírkové předměty depozitářů slezských a moravských muzeí, ale také prohloubit meziinstitucionální spolupráci jak na domácí, tak i mezinárodní úrovni.

Hlona Matejko-Peterka

Židé a Morava již po třiatřicáté

Střeďeční setkání v Kroměříži dne 9. listopadu 2016 patřilo již tradičně konferenci Židé a Morava. Již po třiatřicáté se do hanáckých Athén sjeli badatelé z archivů, muzeí, památkových ústavů a vysokoškolských pracovišť, aby se na širokém fóru odborníků, zájemců z řad veřejnosti a studentů olomouckého Centra judaistických studií podělili se svými výzkumy v oblasti Židů a jejich působení v moravském prostoru. V sedmnácti přednáškách byla představena témata širšího dosahu (např. Blanka Soukupová – *Aktivní spolupracovníci s německým nacismem na Moravě a jejich pohled na Židy*, Andrej Bučka – *Vznik a počáteční vývoj židovské tělovýchovy do vypuknutí I. světové války s důrazem na region Moravy*, Peter Bučka – *Účast sportovců židovského původu na olympijských hrách v reprezentaci ČSR v meziválečném období s důrazem na osobnosti z regionu Moravy*, Eva Janáčková – *Návrat na Sion. Vizualní dějiny sionismu na Moravě*, Miroslava Kyselá – *Účast židovských periodik na charitativních akcích v období první republiky*, Jiří Klimeš – *Sonda do vztahů mezi Moravou a Uhrami 19. století na příkladu prostějovského rabína H. B. Fassela* nebo Jaroslav Klenovský – *Zákonitosti situačního uspořádání moravských synagog*) i mikrosondy zaměřené na působení židovských komunit v konkrétních moravských působištích (např. Marie Dokoupilová – *Zaniklá zahrada života. Hledání ztracených náhrobků z druhého židovského hřbitova v Prostějově* a Petr Pálka – *Židé v Kroměříži po II. světové válce*). Tradičně byl věnován prostor také životním příběhům a nevědším osudům moravských Židů zejména v novodobých dějinách (např. Pavel Maňák – *Olomoucký rodák Egon Redlich*, Tomáš Hrbek – *Olomoucká přednáška spisovatele Felixe Saltena*, Jitka Balatková – *Olomoucká sezóna (1896–1897) operní pěvkyně Marie Forescu* a Kamil Rodan – *Jak hostinský Balla díky svému mamonu na buben přišel*). Prezentovaná témata budou stejně jako v předešlých letech otištěna ve sborníku z konference, podporovaném Nadačním fondem obětí holocaustu, na který se můžeme těšit u příležitosti konání příštího, již čtyřiatřicátého setkání rovněž v Kroměříži.

Kamil Rodan

BIBLIOGRAFICKÁ PŘÍLOHA / BIBLIOGRAPHY

Publikace označené symbolem * jsou (či záhy budou) na stránkách Slezského sborníku recenzovány, resp. anotovány.

BŘÍZA, Svatopluk, *Krnov: historie, archeologie / autoři textů: Svatopluk Bříza, Ondřej Haničák, Marek Kiecoň, Petr Kočár, Romana Kočárová, František Kolář, Irena Korbelářová, Jan Lednický, Alexandr Michl-Bernard, Jiří Militký, Karel Müller, Hana Pavelková, Dalibor Prix, Romana Rosová, Hedvika Sedláčková, Michal Zezula, Petr Žákovský. Ostrava: Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Ostravě, 2016, 407 s. ISBN 978-80-85034-90-5*

Publikace se vůbec poprvé komplexně zabývá středověkými a raně novověkými dějinami Krnova (německy Jägerndorf, polsky Karniów nebo Krnow, latinsky Carnovia). Důležitá role připadla vedle historického bádání také archeologickým pramenům, které velmi barvitě přibližují život a fungování městského organismu. Archeologické objevy přinesly zcela nové poznatky o stavebním vývoji krnovských kostelů, o městském opevnění, proměnách veřejných prostranství a komunikací, podobě městského domu a jeho zázemí. Součástí publikace je také katalog, ve kterém jsou představeny nejvýznamnější artefakty nalezené při archeologických výzkumech, architektonické články a militaria ze sbírek Muzea v Krnově.

HAVRLANT, Petr – TETŘEV, Jan, *Lovecké zbraně a lov knížat Lichnovských: katalog výstavy „Lovecké zbraně a lov knížat Lichnovských“ realizované v dnech 17.6.–30.10.2016 v prostorách státního zámku v Hradci nad Moravicí. Opava: Národní památkový ústav, 2016, 147 s. ISBN 978-80-87231-38-8*

Publikace pojednává o bohaté sbírce loveckých a sportovních zbraní šlechtického rodu Lichnovských na zámku v Hradci nad Moravicí. Představena je i historie a činnost lovecko-střeleckého Bratrstva sv. Huberta myslivce v zemi Slezské, působícího na zámku v Hradci nad Moravicí v letech 1851–1858 jako elitní střelecký spolek regionálních šlechticů a velkostatkářů. Hlavní část publikace je věnována vybranému 71 člennému konvolutu loveckých a sportovních zbraní a loveckého příslušenství z let 1539–1885. Prezentovaný soubor představuje ukázkou šlechtické sbírky, která vznikla převážně nákupem, používáním a posléze odkládáním loveckých a sportovních zbraní šesti generacemi středoevropského šlechtického rodu v průběhu 18. a 19. století.

KOLÁŘOVÁ, Eva, *Příběh raduňského zámku. Kroměříž: Národní památkový ústav, 2015, 192 s. ISBN 978-80-87231-28-9*

Publikace PhDr. E. Kolářové, která jako kastelánka na Raduni pracuje již od r. 1985, přibližuje nejen dějiny zámku, přilehlého areálu s kratochvilnými a provozními objekty, včetně parku se zahradami mezi léty 1320 až 2015, ale též seznamuje s životními osudy vlastníků raduňského panství.

KOLÁŘOVÁ, Eva, *Zámek Raduň – náhled do interiéru a sbírek. Kroměříž: Národní památkový ústav, 2015, 77 s. ISBN 978-80-87231-30-2*

Publikace detailně seznamuje s postupnou proměnou historické funkční struktury raduňského zámku, s pomocí početného obrazového doprovodu provází interiéry obou prohlídkových okruhů, představuje jejich umělecko-řemeslnou a mobiliární výbavu a nabízí také podrobné informace o významných artefaktech kmenového a akvizičního sbírkového fondu.

KOUDELOVÁ, Jana; MICHALIČKA, Václav, *Méně známé roubené stavby na území Slezska: dokumentace památek tradičního stavitelství v prostoru ostravsko-karvinského uhelného revíru. Opava: Slezské zemské muzeum, 2015, 415 s. ISBN 978-80-87789-30-8*

Úkolem rozsáhlého terénního výzkumu v oblasti ostravsko-karvinské aglomerace bylo nalézt maximum dochovaných roubených objektů tradičního stavitelství. Aktuální stav dochovaných staveb je zachycen tak, aby mohl do budoucna sloužit jako informační základna přinášející údaje k určitému časovému úseku. Kniha tedy dokumentuje stav objektů z hlediska dispozice, konstrukcí a materiálů, důraz je kladen nejen na historický kontext, ale také na množství detailů.

Muzea a galerie v Čechách, na Moravě a ve Slezsku: průvodce po památkově významných stavbách. Jan Galeta (ed.) a kolektiv. [Praha]: Foibos Books s.r.o. ve spolupráci s Asociací muzeí a galerií ČR, Národním informačním a poradenským střediskem pro kulturu (NIPOS), Národním památkovým ústavem, [2015], 317 s. (Slavné stavby). ISBN 978-80-87073-87-2

Průvodce významnými stavbami, v nichž sídlí a působí muzejní a galerijní instituce se svými sbírkami.

Publikace představuje 437 staveb a objektů, z nichž některé nejsou přímo stavěny pro muzejní a galerijní účel, ale seznamuje i s desítkami hradů a zámků, paláců, měšťanských domů, vil i venkovských a dokonce obranných staveb, které jsou dnes se svými muzejními a galerijními sbírkami přístupny veřejnosti.

Odboje 1941/1: obnova památky moderní architektury / Martin Strakoš (ed.). Ostrava: Národní památkový ústav, 2016, 254 s. ISBN 978-80-85034-93-6

Kolektivní monografie věnovaná památkové obnově a historii budovy na ulici Odboje 1941/1 v centru Ostravy, původně postavené pro potřeby Okresního sociálně-zdravotního ústavu a nyní využívané Národním památkovým ústavem, územním odborným pracovištěm v Ostravě. Budova byla postavena v letech 1931 až 1933. Její nedávná obnova představuje příklad péče o památku moderní architektury. První oddíl knihy obsahuje kapitoly věnované samotné památkové obnově, druhý oddíl se zabývá historií objektu i jeho architektonickými hodnotami, podrobněji seznamuje s iniciátory vzniku budovy, s jejími projektanty i s obdobím válečným, kdy část objektu sloužila gestapu. Třetí oddíl se věnuje písemným a plánovým dokladům vzniku projektu a výstavby domu mezi lety 1931 až 1933. Závěr tvoří shrnutí, chronologický přehled vývoje budovy a výběrový seznam realizačních firem, podílejících se na památkové obnově objektu v letech 2013 až 2015.

Průvodce architekturou Opavy. Romana Rosová – Martin Strakoš (eds.); autoři textu: Martin Strakoš, Romana Rosová, Petra Kaniová, Dalibor Halátek; překlad: Christopher Hopkinson. Ostrava: Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Ostravě, 2016, 399 s. ISBN 978-80-85034-92-9

Záměrem druhého vydání úspěšné česko-anglické výpravné publikace je představit bohatství architektury nejvýznačnějšího historického centra českého Slezska od nejstarších dob až do současnosti. Historický úvod pojednává o dějinách města a o jeho urbanistickém a architektonickém vývoji. Hlavní část tvoří heslář s 202 položkami. První blok 181 hesel se zaměřuje na stavby a areály historického jádra Opavy a bezprostředně s ním souvisejících čtvrtí. Další bloky hesláře pojednávají o architektonicky a historicky významných budovách připojených částí města – Jaktaře, Kateřinek, Kylešovic a Komárova. Samotný heslář zaznamenává nejvýznačnější památky, například městský chrám Nanebevzetí Panny Marie, bývalý dominikánský klášter, františkánský klášter nebo kapli sv. Kříže v Kateřinkách. Nejobsáhlejší

a nejvýraznější skupinu hesel však tvoří stavby z 2. poloviny 19. a z 1. poloviny 20. století. Kromě starších staveb svazek zaznamenává i hodnotné příklady architektonických děl po roce 1989.

PRZYWARA, Michal, Literatura Śląska Cieszyńskiego po 1989 roku. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2015, 207 s. ISBN 978-80-7464-780-2

Polsky psaná publikace pojednává o vývoji literatury a literárního života na Těšínském Slezsku po roce 1989. Autor se zabývá tvorbou psanou polsky (na polské straně Těšínského Slezska, a na tzv. „Zaolzí“) a zároveň česky. Autor považuje tento úhel pohledu za nesmírně důležitý k pochopení současného vývoje těšínské literatury, kdy střední a mladá generace autorů z Těšínska přichází s novým názorem na region, jeho dějiny a kulturu, a společným indikátorem většiny literárních projevů a událostí je bezpochyby „otevřenost na multikulturní kořeny regionu“.

Vitruvius Moravicus: neoklasicistní aristokratická architektura na Moravě a ve Slezsku po roce 1800 / Michal Konečný (ed.). Brno: Národní památkový ústav, územní památková správa v Kroměříži, 2015, 454 s. ISBN 978-80-87231-27-2

Odborný katalog zahrnuje mimo jiné zámky Dačice, Lysice, Telč, Pernštejn, Vranov u Brna, Hradec nad Moravicí, Raduň, Schönwald v Jinošově, Náměšť nad Oslavou, kroměřížské zahrady Květná a Podzámecká, Uherčice nebo stavby v Lednicko-valtickém areálu a další sídla, zahrady a stavební projekty spojené s moravskou a slezskou aristokracií v letech působení kancléře Klemense Václava Metternicha v nejvyšších státních funkcích (1809–1848). Publikace představuje moravskou a slezskou zámeckou architekturu, nejvýznamnější stavebníky, stavitele a životní styl rakouské aristokracie v 1. polovině 19. století.

ZÁVODNÁ, Michaela, Koleje a město: problematika městské kolejové dopravy ve vybraných moravských a slezských městech v letech 1850–1918. České Budějovice: Bohumír Němec – Veduta; Ostrava: Ostravská univerzita, 2016, 326 s.

ISBN 978-80-88030-15-7; ISBN 978-80-7464-856-4
Předkládaná práce se zabývá problematikou budování městské dopravy v typologicky různorodých moravských a slezských městech (Brno, Ostravsko, Olomouc, Opava, Těšín) v letech 1850–1918. Cílem práce je ukázat městskou dopravu jako významnou součást modernizačního procesu tehdejší společnosti. Analyzována je jak vnitropodniková struktura a ekonomika jednotlivých dopravních firem, tak také

jejich vztah k příslušným obecním samosprávám,
k legislativě habsburské monarchie a proměny tohoto
vztahu v průběhu sledovaného období.

Sestavila Alena Volná

AUTOŘI / AUTHORS

PhDr. Martin Jemelka, Ph.D. (Jemelka.Martin@seznam.cz)
Masarykův ústav a Archiv Akademie věd ČR

Prof. PhDr. Zdeněk Jirásek, CSc. (zdenek.jirasek@fpf.slu.cz)
Ústav historických věd, Filozoficko-přírodovědecká fakulta
Slezské univerzity v Opavě

Mgr. Karolína Kirschnerová (kaja.kirschnerova@seznam.cz)
Doktorandka na Ústavu historických věd Filozoficko-přírodovědecké fakulty
Slezské univerzity v Opavě

Mgr. Ivana Kolářová (ivanakolarova@post.cz)
Doktorandka na Ústavu historických věd Filozoficko-přírodovědecké fakulty
Slezské univerzity v Opavě

Mgr. Aleš Kreml (kremlales@seznam.cz)
Doktorand na Ústavu historických věd Filozoficko-přírodovědecké fakulty
Slezské univerzity v Opavě

Mgr. Daniela Matroszová (dmatroszova@gmail.com)
Doktorandka na Ústavu historických věd Filozoficko-přírodovědecké fakulty
Slezské univerzity v Opavě

Zevrubné pokyny pro úpravu příspěvků lze nalézt na internetových stránkách časopisu:
<http://www.szm.cz/media/docs/6-slsb-pokyny--pro-autory-4cc0d3b1dc825.pdf>

For detailed instructions for authors please see:
<http://www.szm.cz/media/docs/7-instructions-for-authors-4cc0d3c9681fd.pdf>

